

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών:
«Βυζαντινός κόσμος: Ιστορία και Αρχαιολογία»
Ειδίκευση: Βυζαντινή Ιστορία

Πόλεμος και διπλωματία την εποχή της Κωνσταντινείας
δυναστείας: η εξωτερική πολιτική της αυτοκρατορίας
από τον Κωνσταντίνο Α' στον Ιουλιανό

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Αθανάσιος Λάιος

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

Επιβλέπουσα: Κατερίνα Νικολάου, καθηγήτρια Βυζαντινής Ιστορίας

Μέλος: Αντωνία Κιουσοπούλου, καθηγήτρια Βυζαντινής Ιστορίας

Μέλος: Σοφία Μεργιαλή-Σαχά, αναπληρώτρια καθηγήτρια Βυζαντινής Ιστορίας

Αθήνα 2023

Εικόνα εξωφύλλου:
Μικρογραφία της Κωνσταντινούπολης από τον
Περονέ Λαμί στην έκδοση του 1436 της *Notitia Dignitatum*.

Πηγή:
Εμπρόσθια όψη της σελίδας 84 του χειρογράφου από την
ψηφιακή σάρωση στη βιβλιοθήκη Μπόντλιαν της Οξφόρδης.

ΠΕΡΙΟΧΟΜΕΝΑ

Πίνακας περιεχομένων.....	3
Βραχυγραφίες.....	4
Ευχαριστίες.....	5
Πρόλογος.....	6
Εισαγωγικά	7
Οι πηγές της περιόδου.....	7
Από τον Διοκλητιανό στη Μουλβία γέφυρα	11
A. Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Α΄	15
1. Αύγουστος της Δύσης.....	15
Το σύνορο του Ρήνου	16
Ο πρώτος πόλεμος με τον Λικίνιο	18
Ο Κρίσπος στη Δύση.....	20
Ο δεύτερος πόλεμος με τον Λικίνιο.....	21
2. Η κυριαρχία στον Δούναβη	24
Ο πόλεμος με τους Γότθους.....	25
Η ειρήνη του 332 και η κατάκτηση της Δακίας.....	26
3. Η Ανατολή.....	29
Οι σχέσεις με τους λαούς της Ανατολής	30
Η εισβολή του 337	32
4.Αποτίμηση της εξωτερικής πολιτικής του Κωνσταντίνου Α΄	33
B. Η συμβασιλεία των γιων του Κωνσταντίνου Α΄	35
1. Η Δύση	35
Η άγνωστη και σύντομη βασιλεία του Κωνσταντίνου Β΄	36
Ο Κώνστας απόλυτος κυρίαρχος της Δύσης	38
2. Ο πόλεμος με την Περσία	40
Η αποσόβηση της περσικής εισβολής.....	41
Η μάχη στα Σίνγκαρα και η σταδιακή αποκλιμάκωση	42

3. Αποτίμηση της εξωτερικής πολιτικής της συμβασιλείας	44
Γ. Η βασιλεία του Κωνσταντίου Β΄	46
1. Ο Κωνσταντίνος στη Δύση.....	46
Η αποκατάσταση της αυτοκρατορικής εξουσίας	46
Ο Ρήνος και οι σχέσεις με τους Αλαμανούς.....	50
Οι συγκρούσεις στον Δούναβη.....	52
2. Η κατάσταση στην Ανατολή	54
Ο καίσαρας Γάλλος στην Αντιόχεια.....	55
Η επιστροφή στην Ανατολή και η νέα περσική εισβολή	57
3. Αποτίμηση της εξωτερικής πολιτικής του Κωνσταντίου Β΄	60
Δ. Η βασιλεία του Ιουλιανού	62
1. Καίσαρας στη Δύση	62
Στην υπηρεσία του Κωνσταντίου Β΄	62
Η πορεία προς την αποστασία.....	65
2. Αύγουστος στην Ανατολή.....	67
Η εισβολή στην Περσία	68
3. Αποτίμηση της εξωτερικής πολιτικής του Ιουλιανού	71
Συμπεράσματα.....	73
Περίληψη	76
Abstract.....	77
Συνομογραφίες-Βιβλιογραφία.....	78

Βραχυγραφίες

- BZ:* *Byzantinische Zeitschrift*
- CSHB:* Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae
- CSLP:* Corpus Scriptorum Latinorum Paravianum
- CTh:* *Codex Theodosianus*
- DOP:* *Dumbarton Oaks Papers*
- ILS:* D. Hermann, *Inscriptiones Latinae Selectae*, Βερολίνο 1856-1931.
- GCS:* Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte
- PLRE:* A. H. M. Jones, J. R. Martindale, J. Morris, *The Prosopography of the Later Roman Empire: τόμος 1, AD 260-395*, Κέμπριτζ 1971.

Ευχαριστίες

Με την παρούσα μελέτη ολοκληρώνεται η φοίτηση μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Βυζαντινός Κόσμος: Ιστορία και Αρχαιολογία» του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας καθώς και η ευρύτερη επαφή μου με την επιστήμη της Ιστορίας δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς την πολύτιμη αρωγή ορισμένων ανθρώπων τους οποίους οφείλω να ευχαριστήσω. Αρχικά ευχαριστώ θερμά την επόπτριά μου κ. Κατερίνα Νικολάου, για την υποστήριξη και τις συμβουλές της καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου. Τις ευχαριστίες μου θα ήθελα να εκφράσω και στους υπόλοιπους διδάσκοντες του τμήματος με τους οποίους συνεργάστηκα και μου παρείχαν σημαντικά εφόδια, συγκεκριμένα, τις καθηγήτριες βυζαντινής ιστορίας κ. Σοφία Μεργιαλή-Σαχά και κ. Αντωνία Κιουσοπούλου, καθώς επίσης και τους καθηγητές βυζαντινής αρχαιολογίας, κ. Αναστασία Δρανδάκη, κ. Γιώργο Πάλλη και κ. Πλάτωνα Πετρίδη. Θα ήθελα να ευχαριστήσω ακόμα τους συμφοιτητές του μεταπτυχιακού και τους υποψήφιους διδάκτορες, οι οποίοι με βοήθησαν, καθένας με τον δικό του τρόπο. Φυσικά η στήριξη της οικογένειάς μου συνέβαλε καθοριστικά στην επιτυχή περάτωση των σπουδών μου. Τέλος ξεχωριστή αναφορά αρμόζει στην Αφροδίτη Λαμπροπούλου, χωρίς τη συμβολή της οποίας δεν θα ήταν εφικτή η ολοκλήρωση της εργασίας.

Πρόλογος

Στην εργασία ως βασικό αντικείμενο μελέτης εξετάζεται η εξωτερική πολιτική της βυζαντινής αυτοκρατορίας, την περίοδο της δυναστείας του Κωνσταντίνου. Η εξωτερική πολιτική αποτελεί ένα σύνθετο πεδίο έρευνας καθώς δεν διασώζεται επίσημο αρχείο των ενεργειών του κράτους¹. Ωστόσο οι πηγές επιτρέπουν, αναλύοντας τα γεγονότα, τη δημιουργία συνεκτικής εικόνας σχετικά με τη στρατηγική της αυτοκρατορίας στις σχέσεις με τους γείτονές της. Ο 4ος αιώνας όμως εμφανίζει πρόσθετη ιδιαιτερότητα καθώς αποτελεί τη μεταβατική εποχή από τη ρωμαϊκή στη βυζαντινή αυτοκρατορία. Ζητήματα όπως διοίκηση, ο στρατός αλλά και η θρησκεία βρίσκονταν στο μεταίχμιο των αλλαγών περιπλέκοντας περαιτέρω τις υφιστάμενες συνθήκες. Μάλιστα, οι σύγχρονες μελέτες υψηλής στρατηγικής παραλείπουν τον 4ο αιώνα, είτε εξετάζοντας τη Ρώμη είτε το Βυζάντιο². Η βασιλεία του Κωνσταντίνου και των διαδόχων του αποτελούν το κομβικό σημείο μεταξύ των δυο κρατών.

Μέσω της παρούσας έρευνας αποπειράται η καταγραφή όλων των γεγονότων, τα οποία εμπίπτουν στη σφαίρα των εξωτερικών σχέσεων του Βυζαντίου, από το 313 έως το 363 προκειμένου να αποτυπωθεί η πολιτική της αυτοκρατορίας. Σκοπός δεν είναι η διεξοδική ανάλυση των γεγονότων -μόνο σε αναγκαία σημεία γίνεται αυτό- αλλά η ένταξή τους σε ένα σχήμα πολιτικών αποφάσεων οι οποίες εξυπηρετούσαν τους στόχους του εκάστοτε αυτοκράτορα³. Εφόσον επιτευχθεί η ανασύνθεση της εξωτερικής πολιτικής των αυτοκρατόρων γίνεται απόπειρα σκιαγράφησης μιας συνολικής εικόνας για τη δυναστεία στο μέτρο που αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί. Η αφήγηση των γεγονότων δεν επικεντρώνεται σε μια στρατιωτική ιστορία, αν και οι πληροφορίες για πολεμικές ενέργειες είναι περισσότερες και εξαιρετικά σημαντικές, αλλά σε όλο το δυνατό εύρος των σχέσεων με τους γείτονες. Τέλος, συμπεριλαμβάνονται και γεγονότα εσωτερικών συγκρούσεων, τα οποία μπορούν να προσθέσουν στοιχεία για τις πολιτικές των αυτοκρατόρων, όμως ζητήματα διοίκησης δεν παρατίθενται και αν κριθεί απαραίτητο να αναφερθούν δεν αναλύονται διεξοδικά.

Σημαντικό ζήτημα συνιστά και το χρονικό πλαίσιο, το οποίο καλύπτει μια περίοδο πενήντα ετών, από τη διαίρεση της αυτοκρατορίας μεταξύ Κωνσταντίνου και Λικίνιου το 312-313 έως και τον θάνατο του Ιουλιανού το 363, κατά την εκστρατεία στην Περσία. Κρίθηκε προτιμότερο να τοποθετηθεί η χρονική αφετηρία της εργασίας μετά την επικράτηση του Κωνσταντίνου στη Δύση καθώς έκτοτε μπορεί να οριστεί μια συνεκτική πολιτική σε ένα κράτος με σαφή όρια, υπό τη διακυβέρνησή του. Την προηγούμενη δεκαετία, αν και ηγείτο ενός σημαντικού τμήματος της αυτοκρατορίας και ασκούσε εξωτερική πολιτική, υπήρχε μεγάλη αστάθεια με συνεχείς εσωτερικές διαμάχες, επομένως αναφέρεται μόνο εισαγωγικά. Οι συγκρούσεις με τον Λικίνιο και μετέπειτα του Κωνσταντίνου Β΄ με τον Μαγνέντιο, εξετάζονται ως ζητήματα εξωτερικής πολιτικής αν και επρόκειτο για εμφύλιους πολέμους. Σε αμφότερες τις περιπτώσεις εμφανίζονται στοιχεία τα οποία επιτρέπουν τη διεύρυνση των

¹ Για την πιθανολογούμενη ύπαρξη αρχείων· βλ. Lee, *Information*, 35.

² Ο Luttwak στη μελέτη του για τη Ρώμη σταματάει στον 3^ο αιώνα ενώ για το Βυζάντιο ξεκινάει από τον 5^ο και ο Παπασωτηρίου αρχίζει με τον Ιουστινιανό Α΄· βλ. Luttwak, *Byzantine Grand Strategy*· Luttwak, *Roman Grand Strategy*· Παπασωτηρίου, *Υψηλή στρατηγική*.

³ Η εξωτερική πολιτική εκφραζόταν από τον αυτοκράτορα και όχι από ορισμένη υπηρεσία· βλ. Millar, «Frontiers».5-7.

δεδομένων για την εξωτερική πολιτική των αυτοκρατόρων, καθώς συνιστούσαν αντίπαλους κρατικούς σχηματισμούς

Η εργασία διαρθρώνεται ξεχωριστά στα γεγονότα του εκάστοτε αυτοκράτορα. Τέσσερις βασικές περίοδοι, τρεις για τους αυγούστους Κωνσταντίνο Α΄, Κωνσταντίνο Β΄ και Ιουλιανό και μια για τη συμβασιλεία των γιων του πρώτου. Σε κάθε περίπτωση η εργασία επικεντρώνεται στις δυο διαφορετικές περιοχές σύγκρουσης, αφενός στα βόρεια σύνορα από τον Ρήνο στον Δούναβη και αφετέρου στα ανατολικά από τον Καύκασο στην Ερυθρά Θάλασσα. Οι δυο περιοχές έχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις και η στάση της αυτοκρατορίας προς αυτές, όσο και αν η πολιτική ήταν ενιαία, δεν είχε πολλά κοινά στοιχεία. Επιγραμματικά οι λαοί για τους οποίους γίνεται λόγος από τις εκβολές του Ρήνου προς τα ανατολικά ήταν οι Φράγκοι, οι Αλαμανοί, οι Κουάδοι, οι Σαρμάτες και οι Γότθοι, ενώ από τον Καύκασο προς τα νότια οι Ίβηρες, οι Αρμένιοι, οι Πέρσες οι Άραβες και οι Αιθίοπες. Έχοντας παρουσιάσει τα εξωτερικά γεγονότα της βασιλείας του κάθε αυτοκράτορα, γίνεται η συνολική αποτίμηση της πολιτικής του με τις τέσσερις περιπτώσεις να συσχετίζονται σε μια συνολική εικόνα στα τελικά συμπεράσματα. Τέλος, στην εισαγωγή τίθενται τα ζητήματα των πηγών του 4^{ου} αιώνα και συγκεκριμένα για τον Κωνσταντίνο και τη δυναστεία, ενώ απαραίτητη κρίθηκε η έναρξη της αφήγησης από το ιστορικό πλαίσιο της Τετραρχίας.

Εισαγωγικά

Οι πηγές της περιόδου

Η επιστήμη της Ιστορίας ενέχει στον πυρήνα της ως βασικό εργαλείο τη μελέτη των πηγών, στις οποίες αποτυπώνονται τα υπό έρευνα γεγονότα της κάθε εποχής. Για την εξέταση οποιουδήποτε ιστορικού ερωτήματος αναγκαία προϋπόθεση αποτελεί η κατανόηση του πλαισίου, εντός του οποίου καταγράφονται οι πληροφορίες. Το από ποιον αλλά και το πότε έχουν γραφτεί όσα αναφέρονται στις πηγές έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς μέσω αυτών διαμορφώνεται η εικόνα της πραγματικότητας για την εποχή. Στις πηγές του 4ου αιώνα εμφανίζονται ορισμένα προβλήματα τα οποία είναι αναγκαίο να σχολιαστούν συνοπτικά.

Το πρώτο ζήτημα αφορά την περίοδο του Κωνσταντίνου Α', καθώς το μέγεθος της προσωπικότητάς του επηρέασε σημαντικά όσα γράφτηκαν για αυτόν, προβάλλοντας σε πολλές περιπτώσεις τη δική του επιθυμητή οπτική γωνία⁴. Η αυτοκρατορική προπαγάνδα φρόντιζε να διαμορφώνονται κατάλληλα όσες καταστάσεις ήταν λιγότερο επιθυμητές⁵. Γι' αυτόν τον λόγο είναι αναγκαίο η χρήση τους να γίνεται με κριτικό τρόπο, προκειμένου να αποφευχθεί η ανασύνθεση της ιδεατής εικόνας, η οποία προβαλλόταν από τον Κωνσταντίνο. Οι πιο σημαντικές πηγές για τη βασιλεία του αποτελούν τα έργα του επισκόπου Καισαρείας, Ευσέβιου, *Εκκλησιαστική Ιστορία* και *Βίος του Κωνσταντίνου*, ο οποίος ήταν ο πανηγυρικός λόγος του στην τριακονταετηρίδα της βασιλείας του αυτοκράτορα⁶. Εξαιρετικά σημαντικό συμπλήρωμα ειδικά για στρατιωτικά ζητήματα στην πρώτη περίοδο της ζωής του, εξαιτίας της προβολής των κατορθωμάτων του, συνιστούν οι τέσσερις λατινικοί πανηγυρικοί από το 310 έως και το 321⁷. Οι δύο τελευταίες πηγές, οι οποίες αξίζει να αναφερθούν, είναι η *Origo Constantini Imperatoris* ή γνωστή και ως *Excerpta Valesiana I*, καθώς και η *Επιτομή* του Αυρήλιου Βίκτωρα, συμπληρώνοντας χωρίς ιδιαίτερη ανάλυση τα γεγονότα.

Για τη χρονική περίοδο από τον θάνατο του Κωνσταντίνου μέχρι και την αρχή της *Ιστορίας* του Αμμιανού Μαρκελλίνου από τα σωζόμενα βιβλία ανακύπτει το δεύτερο σημαντικό πρόβλημα. Σε αυτό το χρονικό διάστημα δεν υφίσταται ιστορική πηγή σύγχρονη των γεγονότων, με αποτέλεσμα να υπάρχουν κενά στην αποτύπωσή τους. Ειδικά για το δυτικό τμήμα και τις βασιλείες των Κωνσταντίνου Β' και Κώνστα, η ανασύνθεση μιας ικανοποιητικής εικόνας είναι εξαιρετικά δύσκολη. Αν και δεν συναντάται στην ίδια κλίμακα το πρόβλημα για τον Κωνσταντίνο στην Ανατολή, το σημαντικότερο μέρος των πληροφοριών προέρχεται από μεταγενέστερες πηγές, κυρίως εκκλησιαστικές και από πανηγυρικούς. Πρόκειται αφενός για τις *Εκκλησιαστικές Ιστορίες* του Φιλοσόργιου, του Σωκράτη, του Σωζομένου και του Θεοδώρητου και αφετέρου για τους πανηγυρικούς του Λιβάνιου και του Ιουλιανού.

Η ύπαρξη της *Ιστορίας* του Μαρκελλίνου για τα γεγονότα μετά το 353 είναι πράγματι εξαιρετικής σημασίας. Ιδιαίτερα για ζητήματα εξωτερικής πολιτικής ο Μαρκελλίνος, όντας στρατιωτικός, προσφέρει μια ανεκτίμητη οπτική,

⁴ Αναλυτικότερα για την προπαγάνδα του Κωνσταντίνου· βλ. Barnes, *Constantine*, 2-6.

⁵ Ενδεικτικό παράδειγμα η περίπτωση του Κρίσπου, καθώς και οι σχέσεις του με τον Μαξιμιανό και τον Μαξέντιο.

⁶ Αναλυτικότερα για τον Ευσέβιο· βλ. Καρπόζηλος, *Ιστορικοί και χρονογράφοι*, 57-66.

⁷ Βλ. Nixon, Rogers, *The Panegyrici Latini*, 33-35.

περιγράφοντας αναλυτικά τα ζητήματα, κάτι το οποίο τον καθιστά μοναδική περίπτωση πηγής. Ωστόσο και εκείνος παρουσιάζει ορισμένα ζητήματα τα οποία πρέπει να λαμβάνονται υπόψιν κατά τη μελέτη του. Συγκεκριμένα η αντίθεση μεταξύ του Κωνσταντίου και του Ιουλιανού είναι εξόφθαλμη. Ο Μαρκελλίνος συχνά σχολιάζει με αρνητικό τρόπο επιλογές του Κωνσταντίου ενώ σε περιπτώσεις θετικών αποτελεσμάτων δεν του αποδίδει τα εύσημα. Από την άλλη πλευρά, ο Ιουλιανός αποτελεί ηρωικό πρόσωπο της *Ιστορίας* του. Τόσο στη Γαλατία όσο και στην Περσία, ο Ιουλιανός αποτυπώνεται ιδιαίτερα ευνοϊκά, δικαιολογώντας σταθερά τις αστοχίες του.

Τέλος, στην εργασία χρησιμοποιούνται συμπληρωματικά μεταγενέστεροι ιστορικοί και χρονογραφίες. Αν και με χρονική απόσταση από τα γεγονότα, οι αναφορές τους σε ορισμένες περιπτώσεις βασίζονται σε χαμένες πηγές σύγχρονες των γεγονότων, με αποτέλεσμα την ύπαρξη πρόσθετων μαρτυριών για τη συμπλήρωση της ιστορικής αφήγησης. Όσον αφορά τη χρήση αλλόγλωσσων πηγών, δηλαδή εκτός των ελληνικών και των λατινικών, αν και δύνανται να διευρύνουν περαιτέρω τον ορίζοντα ειδικά για θέματα εξωτερικής πολιτικής και σχέσεων με γειτονικούς λαούς, γίνεται σε περιορισμένο βαθμό καθώς οι πληροφορίες τους για την βυζαντινή αυτοκρατορία είναι αποσπασματικές. Ωστόσο οι πληροφορίες τους προσφέρουν διαφορετικές ερμηνείες σε ορισμένα γεγονότα προσθέτοντας συνεπώς στοιχεία στην έρευνα.

Από τον Διοκλητιανό στη Μουλβία γέφυρα

Ο Κωνσταντίνος Α΄ και η δυναστεία του αποτέλεσαν άμεση συνέχεια του συστήματος της Τετραρχίας. Η επιλογή του Διοκλητιανού να μοιραστεί τη διοίκηση του κράτους, δημιουργώντας μια κεντρική εξουσία με διαφορετική δομή, συνιστά καθοριστική τομή στην ιστορία της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Αυτή η εξέλιξη σταδιακά παγιώθηκε ως η προτιμότερη μορφή διακυβέρνησης και παρ' όλες τις σύντομες περιόδους μονοκρατορίας, το αποτέλεσμα ήταν η διαμετρικά αντίθετη πορεία των δύο τμημάτων της ρωμαϊκής επικράτειας⁸. Συνεπώς η μελέτη της Κωνσταντινείας εποχής δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς να γίνει αναφορά στο ιστορικό πλαίσιο της Τετραρχίας, της οποίας αναπόσπαστο μέλος ήταν και ο Κωνσταντίνος.

Ο 3^{ος} αιώνας και συγκεκριμένα από το τέλος της δυναστείας των Σεβήρων, το 235, έως και την άνοδο του Διοκλητιανού το 284, έχει χαρακτηριστεί ως περίοδος κρίσης για την αυτοκρατορία. Το κράτος βρέθηκε σε σημαντικό κίνδυνο από τις εξωτερικές απειλές, απόρροια της αστάθειας στην κεντρική εξουσία⁹. Αυτά τα δύο δεδομένα οδήγησαν στη μεταμόρφωση του κράτους με βασική συνιστώσα την έντονη στρατιωτικοποίηση. Αν και υπήρχαν πολλές περιπτώσεις αυτοκρατόρων, οι οποίοι ηγούνταν του στρατού, με κορυφαίο παράδειγμα και πρότυπο τον Τραϊανό, η κρίση του 3^{ου} αιώνα έκανε επιτακτική την απόλυτη ταύτισή τους. Ο στρατός ήταν αναγκαίος στον εκάστοτε αυτοκράτορα όχι μόνο για την αντιμετώπιση των εξωτερικών εχθρών, αλλά πολύ περισσότερο ως βασικό εργαλείο επιβολής της δικής του εξουσίας. Η δύναμη, την οποία προσέφεραν τα στρατεύματα στους υψηλόβαθμους αξιωματικούς, είχε ως συνέπεια τις συνεχείς αποστασίες με σκοπό την ανατροπή της υφιστάμενης ηγεσίας. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η περίπτωση του Διοκλητιανού.

Το 284 τα στρατεύματα, τα οποία επέστρεφαν από την εκστρατεία στην Περσία, αναγόρευσαν αυτοκράτορα τον Διοκλητιανό, μετά τον θάνατο του Κάρου και του γιου του Νουμεριανού¹⁰. Στη Δύση βρισκόταν ο έτερος γιος του, Καρίνος, με τον οποίο συγκρούστηκε στον ποταμό Μάργο αλλά, όπως αναφέρεται, προδόθηκε και θανατώθηκε από τους δικούς του στρατιώτες¹¹. Ο Διοκλητιανός, έχοντας αναδειχθεί ως ο μόνος και απόλυτος κυρίαρχος της αυτοκρατορίας, αντιλήφθηκε ότι χρειαζόταν βοήθεια για την αντιμετώπιση τόσο των απειλών εκτός συνόρων, όσο και των αποστατών εντός της επικράτειας. Η επιλογή του Μαξιμιανού ως συναυτοκράτορα, αρχικά ως καίσαρα και στη συνέχεια ως αυγούστου, δεν ήταν πρωτοφανής¹². Το διαφορετικό σε αυτήν την περίπτωση ήταν ότι οι δύο άνδρες δεν είχαν συγγενική σχέση μεταξύ τους¹³. Ο Μαξιμιανός ανέλαβε το δυτικό τμήμα προκειμένου να

⁸ Μέχρι και το έτος 395, το οποίο παραδοσιακά έχει χρησιμοποιηθεί ως ημερομηνία τομής στην ιστορία της αυτοκρατορίας, μόνο ο Ιουλιανός, ο διάδοχός του Ιοβιανός, ο Βαλεντινιανός Α΄ στην αρχή της βασιλείας του και ο Θεοδόσιος Α΄ στο τέλος της βασιλείας του βρέθηκαν στον θρόνο χωρίς συναυτοκράτορα ή καίσαρα.

⁹ Αναλυτικότερα για την κρίση του 3^{ου} αιώνα Potter· βλ. *Empire at Bay*, 215-280.

¹⁰ Αυρήλιος Βίκτωρ, *Περί των Καισάρων*, 39. Ο Κάρος καταγράφεται πως χτυπήθηκε από κεραυνό, ενώ για τον Νουμεριανό αναφέρεται ότι τον δολοφόνησε ο πεθερός του και praetorian prefect Άπερ· Αυρήλιος Βίκτωρ, *Περί των Καισάρων*, 38· βλ. και Rees, *Diocletian* 5.

¹¹ Αυρήλιος Βίκτωρ, *Περί των Καισάρων*, 39.

¹² Για τις ημερομηνίες ανακήρυξής του από καίσαρα σε αυγούστο· βλ. Barnes, *The New Empire*, 4.

¹³ Rees, *Diocletian* 6.

αντιμετωπίσει τους αποστάτες στη Γαλατία και τη Βρετανία, καθώς και τις επιδρομές στον Ρήνο και τη Βόρεια θάλασσα. Ο Διοκλητιανός παρέμεινε ανατολικά επιτηρώντας το σύνορο του Δούναβη και την Περσία.

Τα προβλήματα της αυτοκρατορίας απαιτούσαν την παρουσία των αυτοκρατόρων σε πολλαπλά μέτωπα, με αποτέλεσμα τη μετατροπή της διαρχίας σε Τετραρχία. Το 293 δυο νέα πρόσωπα εισήλθαν στην κεντρική εξουσία, με τον κάθε άγουστο να έχει ως υφιστάμενό του έναν καίσαρα. Ο Γαλέριος επελέγη από τον Διοκλητιανό και ο Κωνσταντίνος Α΄ από τον Μαξιμιανό. Αμφότεροι παντρεύτηκαν κόρες των αυγούστων, δημιουργώντας δυναστική σύνδεση¹⁴. Η Τετραρχία στόχευε στη λειτουργία ως ενιαίου πολιτικού σχήματος, με τους τέσσερις να έχουν περιοχές προσωπικής διοίκησης αλλά χωρίς σαφή όρια αρχικά¹⁵. Τα επόμενα χρόνια η ρωμαϊκή επικράτεια αποκαταστάθηκε, καθώς αντιμετωπίστηκαν με επιτυχία αφενός οι αποσχιστικές ενέργειες τοπικών αξιωματούχων και αφετέρου οι εξωτερικές απειλές με κορυφαία στιγμή τη νίκη του Γαλερίου επί των Περσών το 299¹⁶. Η ασφάλεια και η σταθερότητα τόσο στο εσωτερικό όσο και στα σύνορα αποτέλεσαν τη βασική πολιτική επιδίωξη του Διοκλητιανού και του οικοδομήματός του. Το 305 ο Διοκλητιανός προέβη σε μια ακόμη μοναδική για την ιστορία της αυτοκρατορίας κίνηση, καθώς αποφάσισε ταυτόχρονα με τον Μαξιμιανό να αποσυρθούν από την εξουσία. Τη θέση τους ανέλαβαν ο Γαλέριος και ο Κωνσταντίνος Α΄, οι οποίοι επέλεξαν ως καίσαρες δυο νέα πρόσωπα τον Μαξιμίνο και τον Σεβήρο αντίστοιχα. Οι τέσσερις άνδρες και πάλι δεν είχαν συγγενικούς δεσμούς, όμως αυτή τη φορά δημιουργήθηκαν σοβαρά προβλήματα.

Ο Κωνσταντίνος Α΄ ήταν ο γιος του Κωνσταντίου Α΄ από την πρώτη του γυναίκα, την Ελένη, και λόγω του πατέρα του ακολούθησε την αναμενόμενη στρατιωτική σταδιοδρομία. Αν και ο ίδιος προσπάθησε να κατασκευάσει μια διαφορετική ιστορία για τον εαυτό του, στην πραγματικότητα αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι του συστήματος της Τετραρχίας¹⁷. Στα νεανικά του χρόνια βρισκόταν στο πλευρό αρχικά του Γαλερίου και στη συνέχεια του Διοκλητιανού όχι ως αιχμάλωτός τους αλλά στην υπηρεσία τους¹⁸. Η απόφαση του Διοκλητιανού όμως το 305 δημιούργησε μια αρκετά προβληματική κατάσταση για τον Κωνσταντίνο καθώς, αν λάβουμε υπόψιν τον Λακτάντιο, αναμενόταν να επιλεγεί εκείνος ως νέος καίσαρας¹⁹. Το ζήτημα είναι πιο περίπλοκο απ' όσο είναι δυνατόν να αναλυθεί στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, αλλά το σημαντικό είναι ότι τον ίδιο χρόνο ο Κωνσταντίνος έφυγε από τη Νικομήδεια προκειμένου να βρεθεί στο πλευρό του πατέρα του στη Γαλατία, απ' όπου πέρασαν μαζί στη Βρετανία με σκοπό να εκστρατεύσουν στον βορρά εναντίον των Πικτών²⁰. Μεταγενέστερα καταγράφηκε ότι

¹⁴ Barnes, *Constantine*, 47.

¹⁵ Στη Δύση ο Κωνσταντίνος Α΄ είχε αναλάβει τη Γαλατία και τη Βρετανία αλλά στην Ανατολή τα πράγματα ήταν πιο περίπλοκα· βλ. αναλυτικότερα Dolezal, *The Reign of Constantine*, 169-170.

¹⁶ Harries, *Imperial Rome*, 37-38.

¹⁷ Dolezal, *The Reign of Constantine*, 221.

¹⁸ Το ζήτημα δεν έχει επιλυθεί καθώς οι πηγές αναφέρουν χαρακτηριστικά την αιχμαλωσία του· *Origo Constantini Imperatoris*, 2.2· Αυρήλιος Βίκτωρ, *Περί των Καισάρων*, 40.2. Η θέση του γράφοντος συγκλίνει με του Barnes καθώς, λαμβάνοντας υπόψιν τις κινήσεις του Κωνσταντίνου, μοιάζει πιθανότερο η αιχμαλωσία του να αποτελεί κατασκευάσμα της μεταγενέστερης προπαγάνδας του· βλ. Dolezal, *The Reign of Constantine*, 236-237.

¹⁹ Λακτάντιος, *Περί των θανάτων*, 18-19.

²⁰ *Origo Constantini Imperatoris*, 2.4.

ο Κωνσταντίνος βρήκε τον πατέρα του ετοιμοθάνατο, αλλά φαίνεται πως αποτελούσε παραποίηση της πραγματικότητας²¹. Σε κάθε περίπτωση στις 25 Ιουλίου του 306 ο Κωνσταντίνος πέθανε και Κωνσταντίνος ανήλθε στο αξίωμα του Αυγούστου²².

Η κίνηση του Κωνσταντίνου να αναγορευθεί αυτοκράτορας θα μπορούσε να τον είχε μετατρέψει σε αποστάτη, όμως ύστερα από διαπραγματεύσεις με τον Γαλέριο, έγινε δεκτός στην Τετραρχία με τον τίτλο του καίσαρα, αναλαμβάνοντας τις περιοχές και τα στρατεύματα του πατέρα του²³. Η πρώτη κίνηση του Κωνσταντίνου ήταν να μετακινηθεί στη Γαλατία με αφορμή μια εισβολή Φράγκων, καθώς με αυτόν τον τρόπο θα βρισκόταν σε σημείο με μεγαλύτερη εγγύτητα στις εξελίξεις²⁴. Χρησιμοποίησε έτσι ένα ζήτημα εξωτερικής πολιτικής για προσωπικό όφελος στους εσωτερικούς ανταγωνισμούς της αυτοκρατορίας. Πρόκειται για ένα χαρακτηριστικό, το οποίο θα αποτελέσει συνήθη πρακτική και στη συνέχεια. Μάλιστα στο ίδιο πλαίσιο φαίνεται πως εντάσσεται και η σύγκρουση με τους Φράγκους το 310, όταν συνέβη η ανταρσία του Μαξιμιανού²⁵. Το έτερο χαρακτηριστικό της εξωτερικής πολιτικής του αποτυπώνεται στην εκστρατεία του 308 εναντίον των Βρουκτέρων, όταν κατασκεύασε γέφυρα στον Ρήνο και πραγματοποίησε επιδρομές στις περιοχές τους, με σκοπό την άμυνα της αυτοκρατορίας²⁶. Αυτή αποτελεί την πρώτη περίπτωση εφαρμογής επιθετικής άμυνας, η οποία αντικατέστησε, κατά τη διάρκεια της βασιλείας του, την άμυνα σε βάθος του Διοκλητιανού²⁷. Ωστόσο ο Κωνσταντίνος συνέχισε την εξωτερική πολιτική της Τετραρχίας όσον αφορά τις σχέσεις του κράτους με τους γειτονικούς λαούς. Οι συγκρούσεις αφορούσαν τον Μέσο και Κάτω Ρήνο και συγκεκριμένα τους Φράγκους, σε αντίθεση με την κατάσταση στα νότια στον Άνω Ρήνο, όπου δεν καταγράφονται συγκρούσεις με τους Αλαμανούς. Τέλος, τη Βρετανία δεν είναι σίγουρο αν την επισκέφθηκε μια ή δυο φορές, αλλά σε κάθε περίπτωση συνέχισε την αμυντική τακτική στις εισβολές των Πικτών, όπως έπραττε και ο πατέρας του. Έχοντας φροντίσει έτσι για την ασφάλεια των περιοχών υπό τη διοίκηση του, καθώς και για το αξιόμαχο των στρατευμάτων του, ήταν έτοιμος να εμπλακεί ενεργά στις συγκρούσεις εντός της αυτοκρατορίας²⁸.

Η αναγόρευση του Κωνσταντίνου σε αυτοκράτορα, είχε προκαλέσει σημαντικούς κλυδωνισμούς στο οικοδόμημα του Διοκλητιανού. Ο γιος του Μαξιμιανού, Μαξέντιος, θέλησε να ακολουθήσει την επιτυχημένη κίνηση του Κωνσταντίνου και αναγορεύθηκε Αύγουστος από την πραιτωριανή φρουρά στη Ρώμη²⁹. Σε αυτήν την περίπτωση ο Γαλέριος δεν επέδειξε παρόμοια διαλλακτικότητα και δεν αναγνώρισε την αξίωση του Μαξέντιου, στέλνοντας εναντίον του τον νέο

²¹ Λακτάντιος, *Περί των θανάτων*, 24, Ευσέβιος, *Βίος Κωνσταντίνου*, 1.21. Για τον σχολιασμό της αλλαγής της ιστορίας· βλ. Dolezal, *The Reign of Constantine*, 247, σημ. 6.

²² Οι πηγές αναφέρουν είτε ότι ο Κωνσταντίνος ανακήρυξε τον γιό του Αύγουστο, είτε ότι οι παρευρισκόμενοι στρατιώτες τον αναγόρευσαν. Για την πρώτη περίπτωση· βλ. Λακτάντιος, *Περί των θανάτων*, 24-25· Ευσέβιος, *Βίος Κωνσταντίνου*, 1.21. Για την αναγόρευση· βλ. *Origo Constantini Imperatoris*, 2.4· Αυρήλιος Βίκτωρ, *Περί των Καισάρων*, 40.2-4. Συγκεντρωτικά οι αναφορές και σχολιασμός· βλ. Dolezal, *The Reign of Constantine*, 248-260.

²³ Το ζήτημα της νομιμότητας και του τίτλου του Κωνσταντίνου εξακολουθεί να διχάζει τους μελετητές· αναλυτικότερα οι διαφορετικές γνώμες σχολιάζονται στο Dolezal, *The Reign of Constantine*, 259-263.

²⁴ Λατίνιοι Πανηγυρικοί, 6, 10.

²⁵ Ο.π., 6, 12,

²⁶ Ο.π., 6, 14.

²⁷ Luttwak, *Roman Grand Strategy*, 155.

²⁸ Για τις μετακινήσεις συγκεντρωμένες για την περίοδο· βλ. Barnes, *The New Empire*, 69-71.

²⁹ Λακτάντιος, *Περί των θανάτων*, 26.1-4,

αύγουστο της Δύσης, Σεβήρο³⁰. Ο Μαξέντιος χρησιμοποιώντας τον πατέρα του και επαναφέροντάς τον στην εξουσία, κατάφερε να νικήσει τον Σεβήρο το 307, ενώ στη συνέχεια αμύνθηκε με επιτυχία απέναντι στον Γαλέριο, ο οποίος πολιορκήσε τη Ρώμη το ίδιο έτος³¹. Ο Κωνσταντίνος εκτιμώντας την εξέλιξη των γεγονότων, έκρινε προτιμότερο να συμμαχήσει ή τουλάχιστον να παραμείνει ουδέτερος προς τον Μαξέντιο με αντάλλαγμα την αναγνώρισή του από τον Μαξιμιανό ως αυγούστου. Παράλληλα υιοθετήθηκε από τον Μαξιμιανό, ενώ παντρεύτηκε και την κόρη του Φαύστα³². Αυτός ο συσχετισμός δυνάμεων δεν διήρκεσε πολύ, καθώς τον επόμενο χρόνο ο Μαξέντιος συγκρούστηκε με τον πατέρα του με αποτέλεσμα ο Μαξιμιανός να καταφύγει στον νέο γαμπρό του στη Γαλατία. Η κρισιμότητα της κατάστασης ανάγκασε τον Διοκλητιανό να επιστρέψει στο προσκήνιο συγκαλώντας συνάντηση στο Καρνούτο, στη σημερινή Αυστρία, όπου αποφασίστηκε να παραιτηθούν ο Μαξιμιανός και γιος του και να επιλεγεί νέος αύγουστος της Δύσης ο Λικίνιος³³. Ο Μαξέντιος σε αντίθεση με τον πατέρα του δεν υπήκουσε και παρέμεινε ως σφετεριστής στη Ρώμη, με επακόλουθο τη σύγκρουσή του με τον Λικίνιο. Ο Μαξιμιανός επέστρεψε στην επικράτεια του Κωνσταντίνου στην Αρελάτη όπου, όσο βρισκόταν σε εξέλιξη εκστρατεία κατά των Φράγκων το 310, αποστάτησε επιχειρώντας χωρίς επιτυχία τελικά να πάρει με το μέρος του τον στρατό³⁴. Το 311 πέθανε και ο Γαλέριος με αποτέλεσμα την αναπροσαρμογή των συμμαχιών, καθώς αν και ο Κωνσταντίνος με τη στήριξή του στον Μαξιμιανό είχε απομακρυνθεί από τον Μαξέντιο, πλέον συμμαχησε ανοιχτά με τον Λικίνιο απέναντι στον Μαξέντιο και τον Μαξιμίνο στην Ανατολή. Την άνοιξη του 312, αφού οχύρωσε τη Γαλατία αφήνοντας εκεί μέρος του στρατεύματος, εισέβαλε στην Ιταλία μέσω των Άλπεων και έλεγξε την κοιλάδα του Πάδου μετά την αποφασιστική μάχη στη Βερόνα³⁵. Στη συνέχεια βάδισε προς τη Ρώμη, επικρατώντας στη μάχη της Μουλβίας γέφυρας όπου σκοτώθηκε ο Μαξέντιος³⁶. Πλέον είχε καταστεί ο απόλυτος κυρίαρχος στο δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας, την οποία θα μοιραζόταν με τον Λικίνιο μετά και τη δική του νίκη επί του Μαξιμίνου τον επόμενο χρόνο.

³⁰ Ευτρόπιος, *Breviarium*, 10.2.

³¹ *Origo Constantini Imperatoris*, 3.6-7.

³² Λακτάντιος, *Περί των θανάτων*, 27.

³³ *Επιτομή περί των Καισάρων*, 39.6.

³⁴ *Λατίνοι Πανηγυρικοί*, 6, 12.

³⁵ *Ο.π.*, 12, 5-8.

³⁶ Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 2.16.

A. Η βασιλεία του Κωνσταντίνου Α΄

1. Αύγουστος της Δύσης

Ο Κωνσταντίνος εισήλθε στη Ρώμη στις 29 Οκτωβρίου, την επομένη της μάχης στη Μουλβία γέφυρα, φροντίζοντας αμέσως να ελέγξει τις νέες κατακτήσεις του. Επέβαλε *damnatio memoriae* στον Μαξέντιο, αλλά δεν προχώρησε σε εκκαθάριση των υποστηρικτών του, με λίγες μόνο εξαιρέσεις, ανανεώνοντας τις θητείες πολλών συγκλητικών στα αξιώματά τους, ενώ φρόντισε και για την υποταγή της επαρχίας της Αφρικής, στέλνοντας το κεφάλι του αντιπάλου του ως αποδεικτικό στοιχείο της επικράτησής του³⁷. Παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, προκειμένου να κατανοηθεί καλύτερα η προσωπικότητα του, το γεγονός ότι καταδικάζοντας τη μνήμη του Μαξέντιου, σταμάτησε την ίδια πρακτική προς το πρόσωπο του Μαξιμιανού, καθώς εκείνος ήταν ο άνθρωπος ο οποίος τον είχε αναγορεύσει αύγουστο³⁸. Γι' αυτόν τον λόγο κατασκεύασε και προώθησε τη φήμη, ότι ο Μαξέντιος δεν ήταν δικό του παιδί³⁹. Τελευταίο γεγονός, το οποίο καταγράφεται στις κινήσεις του Κωνσταντίνου στο σύντομο χρονικό διάστημα, το οποίο παρέμεινε στη Ρώμη, αποτελεί η διάλυση της επικίνδυνης, όπως είχε αποδειχτεί πολλές φορές στο παρελθόν για τους αυτοκράτορες, πραιτωριανής φρουράς. Μάλιστα το έκανε αυτό στέλνοντας τους στρατιώτες στις συνοριακές φρουρές του Ρήνου και του Δούναβη προκειμένου να ενισχύσουν την άμυνα της αυτοκρατορίας, χρησιμοποιώντας για μια ακόμη φορά την εξωτερική πολιτική για προσωπικό όφελος⁴⁰.

Στις αρχές του 313 πραγματοποιήθηκε συνάντηση με τον Λικίνιο στα Μεδιόλανα, το σημερινό Μιλάνο, προκειμένου να συμφωνήσουν σχετικά με τη μελλοντική διοίκηση της αυτοκρατορίας, εφόσον βέβαια ο Λικίνιος θα κέρδιζε τον Μαξιμίνο, κάτι το οποίο συνέβη. Ο Barnes υποστηρίζει ότι οι δυο άντρες είχαν ως βασικό ζήτημα προς συζήτηση το νέο διοικητικό σύστημα της αυτοκρατορίας. Οι αλλαγές αφορούσαν τον ίσο διαμοιρασμό των διοικήσεων μεταξύ των επικρατειών των δυο αυγούστων, καθώς και τη δημιουργία του νέου αξιώματος του *magister officiorum*⁴¹. Επίσης μοιάζει αρκετά πιθανό τότε να έγινε και ο γάμος μεταξύ του Λικίνιου και της αδερφής του Κωνσταντίνου, Κωνσταντίας, ενισχύοντας έτσι ακόμα περισσότερο τους δεσμούς μεταξύ των δυο νέων ηγεμόνων της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Ένα θέμα το οποίο δεν εμπίπτει στην εξωτερική πολιτική αλλά καλό είναι να αναφερθεί, αφορά τις μεταρρυθμίσεις στη θρησκεία με το, όπως χαρακτηριστικά έχει αποτυπωθεί στη σύγχρονη ιστοριογραφία, «Διάταγμα των Μεδιολάνων». Τέτοιο έγγραφο δεν προκύπτει από καμία πηγή πως συμφωνήθηκε και συντάχθηκε στο πλαίσιο της συνάντησης. Η σύγχυση έχει προκύψει από την επιστολή του Λικίνιου στις πόλεις της Ανατολής σχετικά με την επιστροφή της κατασχεμένης -από τον Διοκλητιανό- ιδιοκτησίας των Χριστιανών, κάτι το οποίο είχε ήδη κάνει στη δική του επικράτεια ο Κωνσταντίνος⁴².

³⁷ *Origo Constantini Imperatoris*, 4.12. Αναλυτικότερα για τους Συγκλητικούς· βλ. Barnes, *Constantine*, 83-84.

³⁸ *Λατίνοι Πανηγυρικοί*, 12, 4.

³⁹ *Origo Constantini Imperatoris*, 4.12.

⁴⁰ *Λατίνοι Πανηγυρικοί*, 12, 21.

⁴¹ Barnes, *Constantine*, 91.

⁴² Ο Barnes επιχειρηματολογεί διεξοδικά για το ζήτημα της λανθασμένης αντίληψης σχετικά με το «Διάταγμα»· βλ. ό.π., 93-97.

Το σύνορο του Ρήνου

Ο Κωνσταντίνος από την πρώτη περίοδο της βασιλείας του ως καίσαρα ή ως μη αναγνωρισμένου αυγούστου, είχε αποκτήσει σημαντική εμπειρία στη διαχείριση των βαρβαρικών απειλών. Όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγή, ένα χαρακτηριστικό της αμυντικής στρατηγικής του Κωνσταντίνου ήταν η αλλαγή της υφιστάμενης πολιτικής προς τους λαούς στα βόρεια σύνορα της αυτοκρατορίας. Ο Διοκλητιανός έχοντας αναλάβει μια αυτοκρατορία με σημαντικά προβλήματα λόγω της εσωτερικής αστάθειας, εφάρμοσε την τακτική της άμυνας σε βάθος, αντικαθιστώντας την ελαστική άμυνα της κρίσης του 3^{ου} αιώνα⁴³. Ο Κωνσταντίνος ήδη με την εκστρατεία του 308 είχε δείξει ότι επιθυμούσε οι πολεμικές επιχειρήσεις να γίνονται εκτός των συνόρων, με εισβολή στις περιοχές του εχθρού. Αυτή η επιλογή του αποτυπώνεται και στην εκστρατεία του 313, η οποία περιγράφεται στον πανηγυρικό λόγο του ίδιου έτους στην Τριρ, *Augusta Treverorum* την εποχή εκείνη, και επιτρέπει την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων⁴⁴.

Αμέσως μετά τα Μεδιόλανα ο Κωνσταντίνος κινήθηκε προς τη Γαλατία εξαιτίας φραγκικής εισβολής. Η αφήγηση των γεγονότων από τον ανώνυμο συγγραφέα του πανηγυρικού παρέχει σημαντικές πληροφορίες από τις οποίες διαμορφώνεται αρκετά σαφή εικόνα για την εξωτερική πολιτική⁴⁵. Αρχικά έχει σημασία στο πλαίσιο της στρατηγικής πληροφόρησης ότι η είδηση της εισβολής γνωστοποιήθηκε στον Κωνσταντίνο πριν ακόμα αρχίσει⁴⁶. Συγκεκριμένα αναφέρεται πως οι Φράγκοι αθέτησαν τις υποσχέσεις τους και επέλεξαν αρχηγούς προκειμένου εισβάλουν στην αυτοκρατορική επικράτεια. Έχει ενδιαφέρον να σχολιαστεί το γεγονός, ότι γίνεται λόγος για ορισμένες υποσχέσεις. Δυστυχώς δεν υφίστανται περαιτέρω λεπτομέρειες, ίσως όμως να αφορούσαν συνθήκη ειρήνης, καθώς ο Κωνσταντίνος ετοιμαζόταν να εισβάλει στην Ιταλία και δεν επιθυμούσε να προκύψει κίνδυνος στα σύνορα κατά την απουσία του. Έχοντας μάθει, επομένως, για την επικείμενη απειλή, έφτασε στα σύνορα με σκοπό να τους αντιμετωπίσει. Η παρουσία του όμως τους απέτρεψε από το να περάσουν τον ποταμό. Αυτή η εξέλιξη θα μπορούσε να είναι ικανοποιητική για το κράτος, αλλά δεν ίσχυε το ίδιο και για τον αυτοκράτορα. Αφήνοντας να εννοηθεί ότι εγκατέλειπε την περιοχή για να κινηθεί νοτιότερα, οι Φράγκοι εισέβαλαν θεωρώντας ότι δεν θα έβρισκαν αντίσταση. Ωστόσο επρόκειτο για τέχνασμα του Κωνσταντίνου, καθώς τότε διέσχισε τον Ρήνο με πλοία και επιτέθηκε εκείνος στις περιοχές τους για να τις καταστρέψει.

Αγνοώντας τις λογοτεχνικές υπερβολές ενός πανηγυρικού λόγου, η ανασύνθεση των γεγονότων υποδεικνύει με σαφήνεια την επιλογή του Κωνσταντίνου να επιστρατεύσει την τακτική της επιθετικής άμυνας. Η εισβολή των Φράγκων ήταν αναμενόμενη, στοιχείο απαραίτητο για την εφαρμογή επιτυχημένης αμυντικής πολιτικής. Η αυτοκρατορία δεν τη σταμάτησε στα σύνορα ή σε εύλογη απόσταση εντός των συνόρων, αλλά αντιθέτως ο στρατός εισέβαλε στις εχθρικές περιοχές. Σε

⁴³ Βλ. Luttwak, *Roman Grand Strategy*, 154-159.

⁴⁴ Η εν λόγω εκστρατεία αν και περιγράφεται στον πανηγυρικό και κατά συνέπεια μπορεί να χρονολογηθεί με αρκετή ακρίβεια το 313 δεν αναφέρεται από τον Barnes καθώς δεν εμφανίζεται νέος τίτλος στον Κωνσταντίνο· βλ. Barnes, *The New Empire*, 71 και 258.

⁴⁵ Τα γεγονότα, *Λατίνοι Πανηγυρικοί*, 12, 21-23.

⁴⁶ Η εν λόγω περίπτωση δεν καταγράφεται από τον Lee ως μαρτυρία για στρατηγική πληροφόρηση στο Lee, *Information*· ωστόσο είναι σαφές ότι είχαν γνωστοποιηθεί στην αυτοκρατορία οι προθέσεις και η προετοιμασία των Φράγκων.

αυτήν την περίπτωση ο χρησιμοποιήθηκαν πλοία, ενώ στο παρελθόν είχε χτιστεί γέφυρα για τον ίδιο λόγο. Ο Κωνσταντίνος είναι σαφές ότι εμπιστευόταν τα στρατεύματά του και, όπως και στον πόλεμο εναντίον του Μαξέντιου, προτιμούσε να έχει την πρωτοβουλία. Τα σημάδια της ιμπεριαλιστικής πολιτικής του αποτυπώνονται από την αρχή της βασιλείας του.

Η εκστρατεία δεν ολοκληρώθηκε με συμφωνίες για ειρήνη, αλλά αιχμαλωτίζοντας τους βαρβάρους προκειμένου να θανατωθούν στην αρένα⁴⁷. Μάλιστα γίνεται συγκεκριμένα η αναφορά, ότι ενώ ο Κωνσταντίνος επιθυμούσε την υποτέλεια ξένων ηγεμόνων αποσκοπούσε ταυτόχρονα και σε νικηφόρες εκστρατείες. Αυτός ο ισχυρισμός ίσως υποδεικνύει και τη δεύτερη διάσταση των επιδιώξεων του Κωνσταντίνου, τη χρήση δηλαδή των πολεμικών επιχειρήσεων για πολιτικά οφέλη. Η νίκη του επί του Μαξέντιου, αν και τον παρουσίαζε ως τύραννο, δεν μπορούσε να εορταστεί με την κατάλληλη μεγαλοπρέπεια καθώς έγινε εναντίον Ρωμαίων⁴⁸. Οι νίκες όμως επί των βαρβαρικών λαών μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για θριαμβευτικούς εορτασμούς, στο πλαίσιο των οποίων εκφωνήθηκε ο πανηγυρικός και θανατώθηκαν στην αρένα οι αιχμάλωτοι.

Οι επόμενες κινήσεις του Κωνσταντίνου, αναφορικά με τα εξωτερικά ζητήματα, δεν μπορούν να αποτυπωθούν με σαφήνεια μέχρι και τον πόλεμο με τον Λικίνιο. Αρχικά υφίσταται η πιθανότητα να βρέθηκε για σύντομο χρονικό διάστημα στη Βρετανία. Εάν πράγματι ο Κωνσταντίνος ταξίδεψε στη Βρετανία αυτό θα πρέπει να σχετιζόταν με εισβολή Πικτών, αλλά δεν υπάρχει σχετική μνεία στις κειμενικές πηγές⁴⁹. Μια σημαντική ένδειξη, επίσης, αποτελεί ο τίτλος *Britannicus Maximus*, ο οποίος του αποδόθηκε μάλλον αυτήν την περίοδο⁵⁰. Παρ' όλα αυτά η έλλειψη πληροφοριών δεν επιτρέπει την προσθήκη περαιτέρω στοιχείων σχετικά με την εξωτερική πολιτική στη Δύση.

Το 314 ο Κωνσταντίνος αποπειράθηκε να εμπλακεί στα εκκλησιαστικά ζητήματα συγκαλώντας σύνοδο στην Αρελάτη⁵¹. Μετά τη σύνοδο τοποθετείται μια ακόμα εκστρατεία στον Ρήνο, αλλά ανακύπτουν ορισμένα προβλήματα, καθώς δεν αποτυπώνεται στις πηγές. Ενδείξεις για την εκστρατεία συνιστούν μια γενική αναφορά του Ευσέβιου για υποταγή βαρβάρων, νομίσματα της περιόδου και οι νικηφόροι τίτλοι του Κωνσταντίνου⁵². Το τελευταίο στοιχείο, αποτελεί ένα ζήτημα καθώς ο τίτλος *Gothicus Maximus* αντιπροσωπεύει μόνο μια νίκη αυτήν την περίοδο. Σε κάθε περίπτωση αν θεωρηθεί ότι πραγματοποιήθηκε μία μόνο εκστρατεία, είναι προτιμότερο να ταυτιστεί με την αφήγηση του πανηγυρικού στην Τριρ το 313. Δεν θα πρέπει όμως να αποκλειστεί η πιθανότητα να υπήρξαν δυο εκστρατείες, μία για κάθε χρόνο, με τον Κωνσταντίνο να λαμβάνει μέρος μόνο στην πρώτη. Αν μάλιστα συνδεθεί και με το γεγονός ότι δεν υπήρξαν συμφωνίες ειρήνης για υποτέλεια των φράγκων ηγεμόνων, η πραγματοποίηση νέας εκστρατείας για τη σύναψη συνθηκών ίσως ήταν αναγκαία, καθώς ο Κωνσταντίνος στη συνέχεια μετέβη στη Ρώμη χωρίς να καταγράφεται έκτοτε άλλη πολεμική επιχείρηση μέχρι και το 319. Ακόμη ένα

⁴⁷ Τα γεγονότα, *Λατίνοι Πανηγυρικοί*, 12, 23.

⁴⁸ Dolezal, *The Reign of Constantine*, 300. Η άποψη για τη χρήση των βαρβάρων εκφράζεται από τον Drinkwater, *Alamanni*, 194.

⁴⁹ Η πιθανότητα στηρίζεται σε νομίσματα και επιγραφές· βλ. Barnes, *The New Empire*, 71.

⁵⁰ Barnes, «Victories of Constantine», 153-154.

⁵¹ Αναλυτικότερα για το ζήτημα των Δονατιστών· βλ. Odahl, *Cristian Empire*, 129-140.

⁵² Ευσέβιος, *Βίος Κωνσταντίνου*, 1.46, και για τα νομίσματα· βλ. Barnes, *The New Empire*, 71.

ενδεικτικό στοιχείο για την ύπαρξη συμφωνιών αποτελεί η οικοδόμηση φρουρίου στην ανατολική όχθη του Ρήνου⁵³. Μια τέτοια κατασκευή εκτός των συνόρων δεν θα μπορούσε να συμβεί χωρίς να το επιτρέψουν οι τοπικοί ηγεμόνες των βαρβαρικών φυλών. Με αυτό το επιπλέον δεδομένο αποτυπώνεται ακόμα περισσότερο η πρόθεση του Κωνσταντίνου για την τακτική της επιθετικής άμυνας, καθώς προκεχωρημένα φυλάκια εκτός της επικράτειας ήταν απαραίτητα για την επιτυχή εφαρμογή της⁵⁴.

Ο πρώτος πόλεμος με τον Λικίνιο

Η διαρχία, η οποία είχε συμφωνηθεί στα Μεδιόλανα, άρχισε σύντομα να εμφανίζει ρωγμές, καθώς οι δύο αύγουστοι συγκρούστηκαν μεταξύ τους τρία χρόνια αργότερα, το 316. Τα στοιχεία αποτυπώνονται στην *Origo Constantini Imperatoris*, αλλά εμφανίζουν ορισμένα προβλήματα στην ερμηνεία τους σε μια προσπάθεια να παρουσιαστεί ως επιτιθέμενος ο Λικίνιος. Παρ' όλα αυτά η ανάλυση των γεγονότων υποδεικνύει ότι ο Κωνσταντίνος επιθυμούσε και τελικά επέβαλε τη σύγκρουση. Η προπαγάνδα, τόσο σε αυτήν την περίπτωση όσο και στην τελική επικράτηση του, φρόντιζε για την εικόνα του, όπως είχε συμβεί και με τους αντιπάλους του στο παρελθόν.

Η βασική αιτία της σύγκρουσης σύμφωνα με τις πληροφορίες της πηγής αφορούσε την προδοσία του Βασισιανού στον Κωνσταντίνο⁵⁵. Ο Βασισιανός είχε παντρευτεί την αδερφή του Κωνσταντίνου, Αναστασία, από τη δεύτερη γυναίκα του πατέρα του. Ο Κωνσταντίνος επιθυμούσε ο Βασισιανός να ανελιχθεί σε καίσαρα προκειμένου να διοικεί την Ιταλία και να λειτουργεί ως μια ενδιάμεση ουδέτερη περιοχή για να αποτραπεί τυχόν σύγκρουση με τον Λικίνιο⁵⁶. Η πρόταση δεν έγινε δεκτή, αλλά ταυτόχρονα ο αδερφός του Βασισιανού, Σενίκιος, ο οποίος ήταν πιστός στον Λικίνιο, έπεισε τον αδερφό του να κινηθεί εναντίον του Κωνσταντίνου. Μετά την αποκάλυψη της συνωμοσίας, ο Βασισιανός εκτελέστηκε και ο Κωνσταντίνος ζήτησε την παράδοση του Σενίκιου, αλλά η άρνηση του Λικίνιου σε συνδυασμό με την καταστροφή των αγαλμάτων του Κωνσταντίνου στην Ήμονα -η σημερινή Λιουμπλιάνα- οδήγησαν σε πόλεμο⁵⁷.

Είναι σαφές από την εξιστόρηση των γεγονότων ότι ο Κωνσταντίνος δεν ευθυνόταν για τη σύγκρουση και μόνο εξαιτίας των εξελίξεων αναγκάστηκε να επιτεθεί. Ωστόσο όσο καλοπροαίρετα και αν αναγνωστεί το εν λόγω χωρίο, είναι δύσκολο να θεωρηθεί ότι δεν αποκρύπτει καταστάσεις. Το γεγονός το οποίο φαίνεται πως παρεκίνησε τον Κωνσταντίνο να δράσει ήταν η γέννηση του γιου του Λικίνιου, Λικινιανού, το 315. Ο ίδιος είχε τον Κρίσπο από την προηγούμενη σύντροφό του, Μινερβίνα, αλλά από το γάμο του με τη Φαύστα, ο οποίος διαρκούσε εννέα χρόνια, δεν είχε καταφέρει να αποκτήσει διάδοχο⁵⁸. Αυτή η κατάσταση δεν ήταν ιδιαίτερα

⁵³ *ILS*, 8937, και η παραπομπή 111 στο Barnes, *The New Empire*, 71.

⁵⁴ Βλ. Luttwak, *Roman Grand Strategy*, 61-80.

⁵⁵ *Origo Constantini Imperatoris*, 5.13-15.

⁵⁶ Η πηγή πιθανότατα χρησιμοποιεί λανθασμένα τον όρο καίσαρας, εννοώντας αύγουστο, δημιουργώντας κατά συνέπεια μια τριαρχία· βλ. Barnes, *Constantine*, 101-102.

⁵⁷ *Origo Constantini Imperatoris*, 5.15-16.

⁵⁸ Για τη· βλ. Μινερβίνα *PLRE*, 602. Για τον Κρίσπο· βλ. *PLRE*, 233. Για τη Φαύστα· βλ. *PLRE*, 325.

αρεστή στον Κωνσταντίνο, αν και δεν υπάρχει λόγος να υποστηριχθεί ότι ο Κρίσπος δεν μπορούσε να τον διαδεχθεί, καθώς αποτελεί ακριβώς την ίδια περίπτωση με τη διαδοχή του Κωνσταντίου Α΄. Ο Barnes προτείνει ως θεωρία, ότι ο Κωνσταντίνος επιθυμούσε τη δημιουργία μιας νέας Τετραρχίας με καίσαρες τον Κρίσπο και τον Βασσιανό, περιορίζοντας έτσι τον νεογέννητο γιο του Λικίνιου, Λικινιανό⁵⁹. Η πρότασή του έχει στέρεες βάσεις, καθώς η ιδέα για τη διοίκηση της Ιταλίας εξηγείται καλύτερα, ενώ η θέση του Κρίσπου ίσως να αποκρύπτεται λόγω της μεταγενέστερης *damnatio memoriae*. Σε κάθε περίπτωση ο Κωνσταντίνος φαίνεται να προσπάθησε να χρησιμοποιήσει τη διπλωματία προκειμένου να μην χρειαστεί πολεμική αναμέτρηση με τον Λικίνιο.

Αν ισχύει αυτή η θεωρία και οι διαπραγματεύσεις έλαβαν χώρα το 315, εν αναμονή ή μετά τη γέννηση του Λικινιανού, ο σχεδιασμός για τη χρήση στρατιωτικών μέσων θα πρέπει να θεωρηθεί δεδομένος, εάν αποτύγχανε η πολιτική και η διπλωματία. Συνεπώς, αν και ο ρόλος του Βασσιανού παραμένει αινιγματικός, η γέννηση του Κωνσταντίνου Β΄ δεν ανέτρεψε την επιθυμία για πόλεμο εναντίον του Λικίνιου, παρά μόνο έκρινε αναγκαία και την απαλλαγή από τον δυνητικά επικίνδυνο Βασσιανό, καθώς είχε δημιουργηθεί μια παρόμοια παγίδα με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο αποπειράθηκε να απειλήσει τον Λικίνιο⁶⁰. Έτσι ο Κωνσταντίνος, έχοντας αποκτήσει διάδοχο και από τον γάμο του με τη Φαύστα, μπορούσε να κινηθεί εναντίον του συναυτοκράτορά του προκειμένου να εγκαταστήσει τους γιους του ως νόμιμους φορείς εξουσίας. Οι εξελίξεις με τον Βασσιανό παρείχαν το απαραίτητο *casus belli* για να μην φανεί ως βασικός υπαίτιος. Η μελέτη της σύγκρουσης του Κωνσταντίνου με τον Λικίνιο στο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής προσθέτει στην ερευνα μια ακόμα διάσταση για τη χρήση μη πολεμικών μεθόδων από τον Κωνσταντίνο στις επιδιώξεις του στις διεθνείς σχέσεις, ακόμα και αν στη συγκεκριμένη περίπτωση αφορούσε τα δύο τμήματα μιας ενιαίας αυτοκρατορίας.

Τα στρατεύματα του Κωνσταντίνου εισέβαλαν στην Παννονία το φθινόπωρο του 316 προκειμένου να εξαλειφθεί και ο τελευταίος αντίπαλος στην πορεία προς τη μονοκρατορία⁶¹. Η πρώτη σύγκρουση πραγματοποιήθηκε στην Κίβαλη, στη σημερινή ανατολική Κροατία, κοντά στον Δούναβη, όπου επικράτησε ο Κωνσταντίνος. Ο Λικίνιος έχοντας διαφύγει ανατολικά, επέλεξε για αύγουστο τον Ουάλη, έναν διοικητή των συνοριακών δυνάμεων προκειμένου να τον βοηθήσει εναντίον του Κωνσταντίνου. Εκείνος συγκέντρωσε στρατό στην Ανδριανούπολη και προσπάθησε, χωρίς όμως αποτέλεσμα, να διαπραγματευτεί ειρήνη με τον Κωνσταντίνο, ο οποίος βρισκόταν στη Φιλιππούπολη⁶². Οι αντίπαλοι συγκρούστηκαν εκ νέου στις αρχές του 317 στην πεδιάδα του Άρδα, παραπόταμου του Έβρου στη Βουλγαρία, όπου και πάλι, αν και οριακά, νίκησε ο Κωνσταντίνος. Στη συνέχεια ο Κωνσταντίνος εκτίμησε λανθασμένα την πορεία του Λικίνιου και κινήθηκε γρήγορα προς το Βυζάντιο, όμως οι αντίπαλοί του προβλέποντας την επιλογή του στρατοπέδευαν στη Βερόη, τη σημερινή Στάρα Ζαγόρα στην κεντρική Βουλγαρία, με αποτέλεσμα να αποκόψουν τον

⁵⁹ Barnes, *Constantine*, 102. Για τον Λικινιανό· βλ. *PLRE*, 509.

⁶⁰ Επισκόπηση του ζητήματος και των προτεινόμενων λύσεων από τους σύγχρονους ερευνητές· βλ. Dolezal, *The Reign of Constantine*, 311-314.

⁶¹ *Origo Constantini Imperatoris*, 5.16-17.

⁶² Ο.π., 17, το κείμενο αναφέρει Φιλίππους αλλά η σύγχρονη έρευνα θεωρεί ότι έχει γίνει λάθος προτείνοντας ως προτιμότερη τοποθεσία την Φιλιππούπολη με βάση την εξέλιξη της εκστρατείας.

ανεφοδιασμό του. Με αυτήν την εξέλιξη έγινε δεκτή η συμφωνία για ειρήνη⁶³. Ο Κωνσταντίνος έχοντας κερδίσει τις μάχες αλλά όχι τον πόλεμο κατάφερε να κρατήσει τις κτήσεις του αφήνοντας μόνο τη Θράκη στον Λικίνιο, ενώ ο Ουάλης έπαψε να θεωρείται άγουστος. Το σημαντικό όμως ήταν η αναγόρευση τριών νέων καισάρων, του Κρίσπου, του Κωνσταντίνου Β΄ και του Λικινιανού⁶⁴. Έτσι ο Κωνσταντίνος κατόρθωσε μερικώς να πετύχει του σχέδιό του, εισάγοντας τους γιους του επίσημα στην κεντρική εξουσία.

Ο Κρίσπος στη Δύση

Η επικράτηση, αν και περιορισμένη, του Κωνσταντίνου επί του Λικίνιου στον πόλεμο μεταξύ τους τον μετακίνησε δυτικότερα με συνηθέστερο τόπο διαμονής του να αποτελεί πλέον η Σερδική -η σημερινή Σόφια- καθώς και το Σίρμιο στη βορειοδυτική Σερβία κοντά στο Βελιγράδι⁶⁵. Αυτή η μετατόπισή του δημιούργησε την ανάγκη, την ίδια για την οποία αναπτύχθηκε η Τετραρχία, να υφίσταται εκπρόσωπος της κεντρικής εξουσίας στη Δύση προκειμένου να εποπτεύει το σύνορο του Ρήνου. Ως καταλληλότερο για αυτήν την αποστολή θεώρησε τον μεγαλύτερο γιο του, Κρίσπο, για τον οποίο δεν είναι γνωστή η ακριβής ηλικία του. Σίγουρα ήταν μεγαλύτερος από 10 ετών, έχοντας γεννηθεί πριν τον γάμο του πατέρα του με τη Φαύστα το 307, αλλά όχι σε ηλικία για να διοικεί μόνος του, καθώς στάλθηκε μαζί του ως praetorian prefect ο Ιούνιος Βάσσο⁶⁶. Οι πληροφορίες για τον Κρίσπο είναι ελάχιστες, καθώς το 326 εκτελέστηκε με εντολή του πατέρα του και του επιβλήθηκε *damnatio memoriae*⁶⁷. Παρ' όλα αυτά οι λίγες μαρτυρίες οι οποίες υφίστανται για εκείνον και εμπίπτουν στο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής της αυτοκρατορίας αξίζει να αναφερθούν.

Ο Κρίσπος παρέμεινε στην Τριρ από την άνοιξη του 317 έως και την επόμενη σύγκρουση με τον Λικίνιο το 324 και στη συνέχεια επέστρεψε μέχρι και τον θάνατό του, το 326, στην Πόλα, στις βόρειες Δαλματικές ακτές. Για τη δεύτερη περίοδο δεν υπάρχει καμία αναφορά για πιθανές εκστρατείες στον Ρήνο. Κατά την πρώτη περίοδο όμως, πραγματοποίησε τουλάχιστον μια πολεμική επιχείρηση εναντίον των Φράγκων. Λαμβάνοντας υπόψιν την αναφορά του Ναζάριου στον πανηγυρικό, τον οποίο εκφώνησε για τα πέντε χρόνια βασιλείας των δυο καισάρων Κρίσπου και Κωνσταντίνου Β΄, ως πιθανότερη ημερομηνία για την εκστρατεία εμφανίζεται το 319⁶⁸. Ο συγγραφέας δεν είναι ιδιαίτερα αναλυτικός όπως στην προηγούμενη περίπτωση του πανηγυρικού της Τριρ, καθώς δεν αναφέρεται τόσο στις κινήσεις του στρατού⁶⁹. Κατά συνέπεια δεν είναι εφικτός ο ευρύτερος σχολιασμός της εξωτερικής πολιτικής του Κρίσπου. Θα πρέπει να θεωρηθεί αρκετά βέβαιο ότι συνέχιζε τις επιλογές του πατέρα του, κάτι το οποίο εξασφαλιζόταν με την παρουσία του Ιούνιου

⁶³ Ο.π., 18.

⁶⁴ Ο.π., 19.

⁶⁵ Barnes, *The New Empire*, 73-74.

⁶⁶ Για τον Κρίσπο· βλ. Pohlsander, «Crispus», 80-83. Για τον Ιούνιο Βάσσο· βλ. *PLRE*, 154.

⁶⁷ Το ζήτημα είναι περίπλοκο αλλά τα στοιχεία υποδεικνύουν ότι έδωσε την εντολή ο Κωνσταντίνος. Συγκεντρωτικά οι πηγές και οι αναλύσεις· βλ. Dolezal, *The Reign of Constantine*, 327-338.

⁶⁸ Ως καταλληλότερη ημερομηνία του πανηγυρικού θεωρείται ο Μάρτιος του 321 αλλά η ακριβής τοποθεσία αμφισβητείται· βλ. Nixon, Rogers, *The Panegyrici Latini*, 338.

⁶⁹ *Λατίνοι Πανηγυρικοί*, 4, 17.

Βάσσου. Ένα στοιχείο, το οποίο εξάγεται από τον πανηγυρικό, είναι το ότι δεν φαίνεται να υπήρξε βαρβαρική εισβολή. Αυτό θα μπορούσε να υποδεικνύει ότι αφενός οι εκστρατείες ήταν επιθέσεις εναντίον των βαρβάρων άρα συνεχιζόταν η επιθετική άμυνα και αφετέρου μέσω αυτών των εκστρατειών ο Κρίσπος αποκτούσε πολεμική εμπειρία προκειμένου να είναι έτοιμος για την ανάληψη ευρύτερων καθηκόντων στον μέλλον.

Η δεύτερη πιθανή πολεμική επιχείρηση στον Ρήνο τοποθετείται το 323. Για το γεγονός δεν υπάρχει καμία σαφής πληροφορία, αλλά τα στοιχεία από τα νομίσματα της περιόδου δεν μπορούν να παραλειφθούν⁷⁰. Ωστόσο υφίσταται και μια πιθανή αναφορά στα ποιήματα του Πούπλιου Οπτατιανού Πορφύριου, καθώς γίνεται λόγος για νικηφόρα εκστρατεία του Κρίσπου εναντίον των Φράγκων⁷¹. Τα ποιήματα χρονολογούνται στο 324 και, αν θεωρηθεί ότι δεν αναφέρονται στα γεγονότα του 319, θα μπορούσε να υποστηριχθεί η πραγματοποίηση μιας πιο πρόσφατης σύγκρουσης τον προηγούμενο χρόνο. Παρ' όλα αυτά ακόμα και αν ισχύει αυτή η εκδοχή, δεν προσθέτει νέα δεδομένα στη μελέτη της εξωτερικής πολιτικής. Εκείνο το οποίο έχει σημασία είναι η αναγραφή στα νομίσματα της περιόδου, της φράσης *Alamannia Devicta*, υποδεικνύοντας δηλαδή νίκη επί των Αλαμανών⁷². Τον βασικό εχθρό στον Ρήνο καθ' όλη τη διάρκεια της βασιλείας του Κωνσταντίνου συνιστούσαν οι Φράγκοι στα βόρεια και όχι οι Αλαμανοί. Επομένως η αναφορά στα νομίσματα δημιουργεί σημαντικό πρόβλημα καθώς ανακλύπει το ερώτημα της αλλαγής πολιτικής, η οποία ίσως επιβεβαιώνεται, καθώς, μετά τον θάνατο του Κρίσπου, ο Κωνσταντίνος Β' πραγματοποίησε εκστρατείες κατά των Αλαμανών. Παράλληλα, ενώ ο Κωνσταντίνος βρισκόταν στα Βαλκάνια, κυκλοφορούσαν νομίσματα τα οποία τον συνδέαν με νίκες επί των Αλαμανών⁷³. Οι ενδείξεις είναι αρκετές αλλά ελλείψει άλλων πληροφοριών είναι εξαιρετικά δύσκολο να υποστηριχθεί με βεβαιότητα η μετατόπιση της επιθετικότητας προς τους Αλαμανούς. Μάλιστα, η κατάσταση άλλαξε εκ νέου μετά τον θάνατο του Κωνσταντίνου Β', όταν ανέλαβε την περιοχή ο Κώνστας, καθώς στράφηκε πάλι εναντίον των Φράγκων. Σε κάθε περίπτωση τα στοιχεία είναι αποσπασματικά και ελλιπή για γενικά συμπεράσματα, ενώ μόνο η συνέχιση της επιθετικής άμυνας εναντίον των βαρβάρων είναι δυνατόν να υποστηριχθεί με ασφάλεια.

Ο δεύτερος πόλεμος με τον Λικίνιο

Η παραμονή του Κρίσπου στην Τριρ διασφάλιζε την παρουσία της κεντρικής εξουσίας στη Δύση. Ο Κωνσταντίνος παρέμεινε στα Βαλκάνια, όπου επιθυμούσε να συνεχίσει την προσπάθειά του για να καταστεί ο απόλυτος κυρίαρχος της αυτοκρατορίας καθώς, όπως φαίνεται, είχε αναγκαστεί να συμβιβαστεί μόνο προσωρινά. Αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι το 320 ο Κωνσταντίνος όρισε ως υπάτους τον εαυτό του μαζί με τον Κωνσταντίνο Β'⁷⁴. Την επόμενη χρονιά ο Λικίνιος έπραξε το ίδιο, γεγονός που δεν αναγνώρισε ο Κωνσταντίνος. Έτσι τα δύο

⁷⁰ Drinkwater, *Alamanni*, 195.

⁷¹ Πορφύριος, 10.24-28.

⁷² Drinkwater, *Alamanni*, 197.

⁷³ Ο.π., 198.

⁷⁴ *Πασχάλιον Χρονικόν*, 524.

τμήματα της αυτοκρατορίας έκτοτε επέλεγαν διαφορετικά πρόσωπα έως και την τελική αναμέτρηση το 324⁷⁵.

Η πορεία προς τη σύγκρουση άρχισε το 323, όταν εισέβαλαν στη ρωμαϊκή επικράτεια οι Σαρμάτες. Στις πηγές υπάρχει διχογνωμία σχετικά με την εισβολή, καθώς ο Ζώσιμος αναφέρεται σε Σαρμάτες με αρχηγό τον Ραυσιμούνδο, ενώ η *Origo Constantini Imperatoris* σε Γότθους⁷⁶. Τα ενδεχόμενα είναι δύο: είτε υπήρξαν δυο ξεχωριστές εισβολές είτε η μια από τις δύο πηγές ονομάζει λανθασμένα τους εισβολείς. Η απάντηση μοιάζει αρκετά ξεκάθαρη καθώς τα στοιχεία συνηγορούν στην ύπαρξη μίας μόνο σύγκρουσης με αντίπαλους τους Σαρμάτες. Η παρανόηση, αν δεν είναι απλώς αβλεψία, θα μπορούσε να προέρχεται από το γοθτικό όνομα του Ραυσιμούνδου, το οποίο όμως δεν ήταν κάτι ασυνήθιστο⁷⁷. Τα πιο σημαντικά στοιχεία, ωστόσο, προέρχονται από τις επιγραφές και τα νομίσματα, τα οποία κάνουν λόγο αποκλειστικά για Σαρμάτες και όχι για Γότθους⁷⁸. Έτσι αποκλείεται και η πιθανότητα δεύτερης εκστρατείας καθώς δεν θα υπήρχε λόγος να αποκρυσταλλωθεί η νίκη εναντίον τους.

Ο Κωνσταντίνος βρισκόταν στη Θεσσαλονίκη όταν ειδοποιήθηκε για την εισβολή, η οποία φαίνεται πως είχε ξεκινήσει από τις περιοχές του Λικίνιου στις εκβολές του Δούναβη και κινήθηκε δυτικά προς τα κεντρικά Βαλκάνια. Αναφέρεται ότι τα σύνορα ήταν παραμελημένα ίσως εν όψει της σύγκρουσης των δύο αυγούστων και αυτό πιθανώς δημιούργησε ευκαιρία στους Σαρμάτες για λεηλασία⁷⁹. Η περιγραφή του Ζώσιμου είναι πιο αναλυτική, κάνοντας λόγο για τη διάσωση μιας πόλης -δεν παραθέτει συγκεκριμένα ποιας- από τον Κωνσταντίνο, ο οποίος αιφνιδίασε και νίκησε κατά κράτος τους Σαρμάτες⁸⁰. Η συνέχεια της μαρτυρίας του έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον, καθώς αποτελεί μια ακόμα περίπτωση εφαρμογής της επιθετικής άμυνας. Ο Κωνσταντίνος έμαθε -και πάλι υφίσταται ένα ισχυρό δίκτυο πληροφόρησης- ότι οι Σαρμάτες μετά τη φυγή τους πέρα από τον Δούναβη ετοιμάζονταν για νέα επίθεση. Έτσι πέρασε τον ποταμό και τους επιτέθηκε εκεί, σκοτώνοντας τον Ραυσιμούνδο και διαλύοντας τα στρατεύματά τους, παίρνοντας πολλούς αιχμαλώτους και απελευθερώνοντας τους Ρωμαίους⁸¹. Η *Origo Constantini Imperatoris* αναφέρει ότι ο Κωνσταντίνος με την εκστρατεία του είχε παραβιάσει τις περιοχές του Λικίνιου, με αποτέλεσμα να ξεσπάσει πόλεμος μεταξύ τους. Αυτή η εξέλιξη ίσως ήταν στους στόχους του Κωνσταντίνου γιατί θα μπορούσε και πάλι όχι μόνο να μην εμφανίζεται ως ο επιτιθέμενος αλλά πολύ περισσότερο να προβάλλεται ως ο προστάτης της ακεραιότητας της αυτοκρατορίας. Ο Ζώσιμος δεν αποτυπώνει την ίδια αιτία αλλά η περιγραφή του για τις συγκρούσεις υποδεικνύει την επέμβαση του Κωνσταντίνου σε ανατολικότερες περιοχές. Αυτή η επιλογή συνάδει με τη μέχρι τότε πορεία του Κωνσταντίνου, συνηγορώντας για μια ακόμη φορά ότι είχε την επιθυμία αλλά και την ικανότητα να εκμεταλλεύεται την εξωτερική πολιτική προς όφελός του στις εσωτερικές συγκρούσεις.

⁷⁵ Barnes, *Constantine*, 104.

⁷⁶ *Origo Constantini Imperatoris*, 5.21., Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 2.21.

⁷⁷ Dolezal, *The Reign of Constantine*, 317-318.

⁷⁸ Kulikowski, *Gothic Wars*, 81-82.

⁷⁹ *Origo Constantini Imperatoris*, 5.21.

⁸⁰ Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 2.21.

⁸¹ Ο.π., 2.21.3.

Ο Κωνσταντίνος όμως φαίνεται πως χρησιμοποίησε και ένα δεύτερο *casus belli*, στο οποίο αν και είχε στηριχτεί στο παρελθόν, εναντίον του Μαξέντιου, πλέον θα αποτελούσε ένα εξαιρετικά σημαντικό εργαλείο στις σχέσεις του με τους γείτονες της αυτοκρατορίας. Ο χριστιανισμός εξελισσόταν σε σημαντικό παράγοντα για την κοινωνία της εποχής και ο Κωνσταντίνος ήταν πρόθυμος να τον εκμεταλλευτεί ως επικουρικό εργαλείο εξωτερικής πολιτικής. Αν και ο ίδιος είχε συγκρουστεί με τους Δονατιστές στην επικράτειά του εμφανίστηκε ως ο προστάτης της νέας θρησκείας όταν ο Λικίνιος προχώρησε σε διώξεις χριστιανών⁸². Μάλιστα επειδή οι διώξεις αφορούσαν τις ανατολικές περιοχές και την Αρμενία, πιθανολογείται η ανάπτυξη των σχέσεων του Κωνσταντίνου με τον βασιλιά της Αρμενίας Τιριδάτη⁸³. Βέβαια, υπάρχει η πιθανότητα οι εν λόγω αναφορές να προβάλλουν επιθυμίες των συγγραφέων τους, καθώς μπορεί να αμφισβητηθεί ο βαθμός ενδιαφέροντος του Κωνσταντίνου για τον χριστιανισμό, αλλά, κρίνοντας και από τις μετέπειτα κινήσεις του, φαίνεται πως είχε αντιληφθεί την αξία του στην ανάπτυξη των σχέσεων με τους γειτονικούς ηγεμόνες. Σε κάθε περίπτωση οι πηγές υποδεικνύουν ότι αμφότεροι Κωνσταντίνος και Λικίνιος ανέμεναν τον πόλεμο.

Η προετοιμασία του Κωνσταντίνου ήταν αρκετά μεγάλη έχοντας συγκεντρώσει εκτός από στρατό ξηράς και ναυτικές δυνάμεις. Ο στόλος βρισκόταν σε δύο σημεία, στη Θεσσαλονίκη, στην οποία είχε δημιουργηθεί νέο λιμάνι, αλλά και στον Πειραιά, όπου επικεφαλής είχε τεθεί ο Κρίσπος⁸⁴. Στη μάχη της Ανδριανούπολης ο Κωνσταντίνος νίκησε αποφασιστικά τον Λικίνιο, ο οποίος κατέφυγε στο Βυζάντιο⁸⁵. Ταυτόχρονα ο στόλος υπό τον Κρίσπο κινήθηκε προς τον Ελλήσποντο, όπου μετά την επικράτηση επί του ναυάρχου Άβαντου, ανάγκασε τον Λικίνιο να διασχίσει τον Βόσπορο⁸⁶. Στη Χαλκηδόνα επέλεξε για νέο αύγουστο τον Μαρτινιανό, όπως είχε κάνει και με τον Βάλη λίγα χρόνια νωρίτερα⁸⁷. Ο Κωνσταντίνος μετά τον έλεγχο των Στενών από τον Κρίσπο πέρασε στην Ασία και νίκησε και πάλι τον στρατό του Λικίνιου στη Χρυσούπολη⁸⁸. Ο αντίπαλός του κατάφερε να διαφύγει στη Νικομήδεια αλλά φαίνεται πως τα εναπομείναντα στρατεύματα δεν επαρκούσαν για τη συνέχιση του πολέμου με αποτέλεσμα την παράδοσή του στον Κωνσταντίνο⁸⁹. Ο Λικίνιος δεν εκτελέστηκε άμεσα αλλά του επιτράπη να παραμείνει, ουσιαστικά ως κρατούμενος, στη Θεσσαλονίκη, σε αντίθεση με τον Μαρτινιανό, ο οποίος θανατώθηκε. Ο Κωνσταντίνος είχε πλέον καταστεί ο αδιαφιλονίκητος κυρίαρχος της αυτοκρατορίας, κυβερνώντας το κράτος χωρίς έτερο αύγουστο στο πλευρό του.

⁸² Οι αναφορές για τους διωγμούς: *Origo Constantini Imperatoris*, 5.20· Ευσέβιος, *Βίος Κωνσταντίνου*, 2.1-2· Ευσέβιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 10.8-9.

⁸³ Barnes, *Constantine*, 166.

⁸⁴ *Origo Constantini Imperatoris*, 5.23.

⁸⁵ Ο.π., 5.24-25.

⁸⁶ Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 2.23.

⁸⁷ Ο.π., 25.

⁸⁸ *Origo Constantini Imperatoris*, 5.27.

⁸⁹ Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 2.27-28.

2. Η κυριαρχία στον Δούναβη

Η μετακίνηση του Κωνσταντίνου στα Βαλκάνια, μετά τη νίκη του επί του Λικίνιου το 317, τον είχε φέρει σε επαφή με τους λαούς της περιοχής. Πριν την τελική επικράτησή του και συνιστώντας αιτία του πολέμου βρέθηκε αντιμέτωπος με τους Σαρμάτες. Ο Κωνσταντίνος τους νίκησε και μάλιστα συνέχισε την πολιτική της επιθετικής άμυνας καθώς εισέβαλε στις περιοχές τους πέρα από τον Δούναβη. Οι σχέσεις του με τους Σαρμάτες την αμέσως επόμενη περίοδο δεν είναι σαφείς, καθώς φαίνεται ότι δεν υπήρξαν συμφωνίες μέχρι και την ανανέωση των εχθροπραξιών. Το πρώτο διάστημα φαίνεται πως ασχολήθηκε περισσότερο με τους Γότθους έως και τη συνθήκη του 332, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια.

Ο έλεγχος ολόκληρης της αυτοκρατορίας απαιτούσε την αντιμετώπιση πολλαπλών ζητημάτων είτε για εσωτερικά ζητήματα είτε για εξωτερικά. Οι πρώτες κινήσεις του Κωνσταντίνου αφορούσαν περισσότερο τη διοίκηση της αυτοκρατορίας και λιγότερο τη συνέχιση των πολεμικών επιχειρήσεων. Προτεραιότητά του ήταν η ίδρυση νέου πολιτειακού κέντρου στην Ανατολή, στα πρότυπα των μεγάλων ηγεμόνων του παρελθόντος⁹⁰. Η Νέα Ρώμη ή Κωνσταντινούπολη οικοδομήθηκε στη θέση του Βυζαντίου προκειμένου να αποτελέσει τον νέο χώρο διαμονής του. Ταυτόχρονα συγκάλεσε το 325 στη Νίκαια την Α΄ Οικουμενική Σύνοδο με σκοπό τη διευθέτηση των ζητημάτων, τα οποία προκαλούσαν προβλήματα στη χριστιανική Εκκλησία⁹¹. Αν και η Περσία συνιστούσε τον βασικό αντίπαλο, ο οποίος θεωρούταν αξιόλογος και ισότιμος, ο Κωνσταντίνος ασχολήθηκε σημαντικά και με την περιοχή του Δούναβη και δευτερευόντως με τον Ρήνο.

Το 326 αποτυπώνεται ως κομβικό έτος για τον Κωνσταντίνο, καθώς για άγνωστες αιτίες αποφάσισε την εκτέλεση του μεγαλύτερου γιου του Κρίσπου. Σε σύντομο χρονικό διάστημα πέθανε και η Φαύστα και πάλι χωρίς προφανή λόγο. Η εγγύτητα αυτών των γεγονότων θα μπορούσε να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι συνδέονταν, κάτι το οποίο υποστήριξαν μεταγενέστερες βυζαντινές πηγές⁹². Ωστόσο, δεν φαίνεται πιθανό, ιδίως η πιθανολογούμενη ερωτική σχέση μεταξύ τους, αλλά η επιβολή *damnatio memoriae* σε αμφοτέρους είναι ένδειξη ότι κάτι σοβαρό συνέβη⁹³. Η κατάσταση αναμφίβολα θα δημιούργησε αναστάτωση στο παλάτι και ίσως συνδεόταν με το ταξίδι της Ελένης στους Αγίους Τόπους. Στο ίδιο πλαίσιο δεν αποκλείεται να τοποθετούνται και οι κινήσεις στον Δούναβη από το 328 και εξής. Μάλιστα το ίδιο χρονικό διάστημα πραγματοποιήθηκαν πολεμικές ενέργειες και στον Ρήνο, ενώ στη θέση του νεκρού πλέον Κρίσπου στάλθηκε στη Δύση ο ετεροθαλής αδερφός του, Κωνσταντίνος Β΄. Έτσι άρχισε νέος κύκλος πολέμων με τους βόρειους γείτονες, η κατάληξη των οποίων, στην περίπτωση του Δούναβη, μπορεί να θεωρηθεί ορόσημο για την εξωτερική πολιτική της αυτοκρατορίας.

⁹⁰ Η κρίση του 3^{ου} αιώνα δημιούργησε την ανάγκη για παρουσία των αυτοκρατόρων στο μέτωπο με αποτέλεσμα τη λειτουργία περιφερειακών πολιτειακών κέντρων ως βάσεων εξουσίας (ενδεικτικά Τριρ, Μιλάνο, Σίρμιο, Σερδική, Νικομήδεια, Αντιόχεια). Η ίδρυση πόλεων αποτέλεσε χαρακτηριστικό του Αλέξανδρου ενώ το ίδιο έκανε και ο Τραϊανός ο οποίος λειτουργούσε ως πρότυπο του Κωνσταντίνου· ενδεικτικά βλ., Χρυσός, *Βυζάντιο και Γότθοι*, 70.

⁹¹ Αναλυτικότερα· βλ. κεφάλαιο 6, Barnes, *Constantine*.

⁹² Πρώτη χρονολογική αναφορά· *Επιτομή περί των Καισάρων*, 41.11-12. Ο Ζώσιμος για τη σχέση μεταξύ τους· Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 2.29.2.

⁹³ Για τον θάνατο του Κρίσπου· βλ. Pohlsander, «Crispus», 99-106.

Ο πόλεμος με τους Γότθους

Η απαρχή των αναφορών για τις κινήσεις στον Δούναβη τοποθετείται το 328, όταν ανεγέρθηκε γέφυρα μεταξύ του Οίσκου, στη σημερινή Βουλγαρία, και της Σουκιδάβας στην απέναντι όχθη⁹⁴. Το έργο φαίνεται πως ήταν μέγιστης σημασίας για τον Κωνσταντίνο, καθώς παρευρέθη ο ίδιος στην περιοχή το 328 ενώ κυκλοφόρησαν και νομίσματα, στα οποία απεικονίζονταν η γέφυρα και η πρόθεσή του να υποτάξει την αντίπερα όχθη⁹⁵. Ο Κωνσταντίνος είχε γεφυρώσει και τον Ρήνο στο παρελθόν, κινήσεις οι οποίες εντάσσονταν στην επιθυμία του για επιθετική άμυνα, καθώς αποτελούσαν απαραίτητο εργαλείο για την εφαρμογή της. Τα έργα συνεχίστηκαν και ανατολικότερα με την ανέγερση του φρουρίου Κωνσταντινιανή Δάφνη στην αντίπερα όχθη, συνδέοντάς το με πλωτή γέφυρα, ενώ οχυρώθηκαν δύο ακόμη φρούρια επίσης εκτός των συνόρων⁹⁶. Αν και έχουν εκφραστεί διαφορετικές απόψεις για τον στόχο των ενεργειών του, είναι σαφές ότι αποτελούσαν συνέχεια προηγούμενων παρόμοιων κινήσεων, χαρακτηριστικών της εξωτερικής πολιτικής του⁹⁷.

Οι πηγές δεν αναφέρουν πολεμικές επιχειρήσεις σύγχρονες των γεγονότων, αλλά ο Κωνσταντίνος έλαβε τον τίτλο *Gothicus Maximus* αυτήν την περίοδο⁹⁸. Συνεπώς πιθανότατα πραγματοποιήθηκαν εκστρατευτικές κινήσεις στην περιοχή προκειμένου να διασφαλιστεί η αποπεράτωση των έργων σε αμφότερες τις όχθες του ποταμού. Αντίπαλο της αυτοκρατορίας πλέον αποτελούσαν οι Γότθοι, καθώς οι Σαρμάτες είχαν αντιμετωπιστεί πριν τον πόλεμο με τον Λικίνιο. Οι περιγραφές για τα γεγονότα, τα οποία οδήγησαν στη συνθήκη του 332 είναι αρκετά συγκεχυμένες, αλλά αναδεικνύεται ένα αξιοσημείωτο στοιχείο όσον αφορά τις σχέσεις της αυτοκρατορίας με τους γείτονές της. Ο Κωνσταντίνος επενέβη στις περιοχές βόρεια του Δούναβη ύστερα από πρόσκληση των Σαρματών, καθώς βρισκόνταν σε σύγκρουση με τους Γότθους⁹⁹. Εάν ευσταθεί η πληροφορία της *Origo Constantini Imperatoris*, τότε μετά τον πόλεμο με τον Λικίνιο θα πρέπει να είχαν γίνει ορισμένες συμφωνίες. Μάλιστα οι μετέπειτα εξελίξεις στις εσωτερικές αναταραχές των Σαρματών συνηγορούν προς αυτήν την κατεύθυνση. Όμως είναι ενδιαφέρον ότι σύγχρονοι ερευνητές σχολιάζουν το γεγονός ως μια αλλαγή στις σχέσεις της αυτοκρατορίας με τους βαρβάρους, καθώς δεν προτιμήθηκε να αφεθούν να συγκρουστούν μεταξύ τους, αλλά επενέβησαν υπέρ της μια πλευράς.

Ο Kulikowski εκτιμά πως οι Γότθοι είχαν αυξήσει σημαντικά τη δύναμή τους και γι' αυτό αναγκάστηκε να επέμβει εναντίον τους ο Κωνσταντίνος¹⁰⁰. Ωστόσο δεν καταγράφεται η ύπαρξη μεγάλου γοθτικού συνασπισμού, ο οποίος απειλούσε την αυτοκρατορία και δημιουργούσε δυσκολία στην αντιμετώπισή του. Σύμφωνα με τις πηγές ο Κωνσταντίνος συνοδευόμενος από τον Κωνσταντίνο Β' εισέβαλε στις περιοχές των Γόθων και τις κατέστρεψε¹⁰¹. Αυτό οδήγησε στον θάνατο μεγάλου αριθμού Γόθων από το κρύο και την πείνα, με αποτέλεσμα τον εξαναγκασμό τους σε συμφωνία για σύναψη συνθήκης ειρήνης.

⁹⁴ Αυρήλιος Βίκτωρ, *Περί των Καισάρων*, 41.18.

⁹⁵ Βλ. Χρυσός, *Βυζάντιο και Γότθοι*, 52.

⁹⁶ Για την Κωνσταντινιανή Δάφνη κόπηκαν επίσης νομίσματα· βλ. ό.π., 52.

⁹⁷ Οι απόψεις των μελετητών συγκεντρωμένες· βλ. ό.π., 53.

⁹⁸ Βλ. Barnes, «Victories of Constantine», 151-153.

⁹⁹ *Origo Constantini Imperatoris*, 6.31.

¹⁰⁰ Βλ. Kulikowski, *Gothic Wars*, 84.

¹⁰¹ *Origo Constantini Imperatoris*, 6.31-32.

Τα σημαντικά στοιχεία είναι δύο: αρχικά ο πόλεμος έγινε σε εχθρικό έδαφος και αναμφίβολα δεν ήταν αμυντικός αλλά επιθετικός και ταυτόχρονα η νίκη δεν ήρθε με μάχη αλλά με τη φθορά του αντιπάλου. Το πρώτο δεδομένο αποτελεί ένδειξη της πρόθεσης του Κωνσταντίνου να ανανεώσει τους επεκτατικούς πολέμους ύστερα από δύο περίπου αιώνες. Η επιθετική άμυνα του Κωνσταντίνου μεταβάλλεται σε σαφή επιθετική πολιτική, η οποία μετά την επικράτησή του στις εσωτερικές συγκρούσεις γίνεται ολοένα και πιο έκδηλη. Το δεύτερο στοιχείο επιβεβαιώνει έμμεσα την αρωγή της αυτοκρατορίας προς τους Σαρμάτες, καθώς, για να μπορέσουν να καταστρέψουν τις καλλιέργειες των Γότθων και τους χώρους διαμονής τους, θα πρέπει να μη συνάντησαν ισχυρή αντίσταση. Μάλιστα αυτή η επιλογή είχε επαναληφθεί στην εκστρατεία του 313 εναντίον των Φράγκων αλλά μάλλον δεν ήταν επιτυχημένη σε παρόμοια κλίμακα. Με αυτόν τον τρόπο, έχοντας επιβληθεί ολοκληρωτικά στους Γότθους, ο Κωνσταντίνος σύναψε συνθήκη μαζί τους το 332.

Η ειρήνη του 332 και η κατάκτηση της Δακίας

Η κατάληξη της σύγκρουσης της αυτοκρατορίας με τους Γότθους είχε ως βασικό αποτέλεσμα την πλήρη διασφάλιση της υποταγής τους τα χρόνια που ακολούθησαν. Είναι χαρακτηριστικό ότι τις επόμενες δεκαετίες μέχρι και το τέλος της δυναστείας του Κωνσταντίνου δεν υπήρξαν συγκρούσεις¹⁰². Το στοιχείο για τη χρονική διάρκεια της ειρήνης παράλληλα με την ύπαρξη της δυναστείας φαίνεται πως έχει σημασία και δεν ήταν τυχαίο, καθώς όταν το 365 ο σφετεριστής Προκόπιος, ο οποίος άνηκε στη δυναστεία, κινήθηκε εναντίον του Ουάλη, οι Γότθοι τον στήριξαν¹⁰³. Έτσι, η συμφωνία ίσως είχε και έναν περισσότερο προσωπικό χαρακτήρα προς τον Κωνσταντίνο και τους διαδόχους του.

Οι πηγές δεν αναφέρουν αναλυτικά όσα συμφωνήθηκαν με τους Γότθους, με συνέπεια η απόπειρα ανασύνθεσης των γεγονότων να γίνεται με βάση τα διαφαινόμενα αποτελέσματα. Η *Origo Constantini Imperatoris* παραθέτει μόνο ότι μαζί με τους ομήρους παραδόθηκε και ο γιος του βασιλιά Αριάριχου¹⁰⁴. Το βασικό ζήτημα δημιουργείται από τη μαρτυρία του Ιορδάνη, ότι οι Γότθοι κατέστησαν έκτοτε φοιδεράτοι, εντασσόμενοι κατά συνέπεια σε ένα νέο πλαίσιο σχέσεων με την αυτοκρατορία. Η σύγχρονη έρευνα είναι διχασμένη σχετικά με την ακριβή σημασία του όρου όπως και αναφορικά με το αν και κατά πόσο αντικατοπτρίζει πραγματική κατάσταση ή χρησιμοποιείται αναχρονιστικά¹⁰⁵. Ο Χρυσός έχει αναλύσει διεξοδικά το θέμα και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι πράγματι η εν λόγω συνθήκη αποτέλεσε καινοτομία του Κωνσταντίνου και τομή για την εξωτερική πολιτική, καθώς οι Γότθοι αποτελούσαν πλέον φοιδεράτοι. Τα στοιχεία τα οποία παραθέτει θα πρέπει να θεωρηθούν επαρκή για την υποστήριξη της θέσης του. Οι αναφορές του Λιβάνιου, του Ευτρόπιου, του Ευσέβιου αλλά και του Ιουλιανού συνηγορούν προς αυτήν την κατεύθυνση¹⁰⁶. Ειδικά η αναφορά του Ιουλιανού για ετήσια πληρωμή των Γότθων,

¹⁰² Dolezal, *The Reign of Constantine*, 376.

¹⁰³ Kulikowski «Northern Barbarians», 360-361.

¹⁰⁴ *Origo Constantini Imperatoris*, 6.31.

¹⁰⁵ Οι θέσεις των σύγχρονων ερευνητών: Dolezal, *The Reign of Constantine*, 376, παραπομπή 152,

¹⁰⁶ Αναλυτικά: βλ. Χρυσός, *Βυζάντιο και Γότθοι*, 64-70.

ως μέρος της συνθήκης, συνιστούσε σημαντική διαφοροποίηση από το παρελθόν¹⁰⁷. Η εξέταση του συνόλου των κινήσεων του Κωνσταντίνου υποδεικνύει ότι επιθυμούσε να μεταρρυθμίσει ευρύτερα το κράτος, με την εξωτερική πολιτική να αποτελεί έναν τομέα, στον οποίο επίσης εισήγαγε ανανεωμένες πρακτικές.

Χαρακτηριστικό των καινοτομιών του συνιστά και το βασικό γνώρισμά του, η ιδιότητά του ως του πρώτου χριστιανού αυτοκράτορα¹⁰⁸. Αυτή η επιλογή δεν του προσέφερε μόνο οφέλη σε εσωτερικά ζητήματα αλλά τη χρησιμοποίησε ευρύτατα και στις σχέσεις με τους γειτονικούς λαούς. Μια τέτοια περίπτωση αποτελεί ο εκχριστιανισμός των Γότθων, ο οποίος, αν και δεν προκύπτει σαφώς, θα μπορούσε να συνδέεται με τη συνθήκη του 332. Βασικό πρόσωπο με κεντρικό ρόλο στα γεγονότα ήταν ο επίσκοπος Ουλφίλας, για τον οποίο όμως οι πηγές δεν διαμορφώνουν μια συνεκτική εικόνα αλλά αντιθέτως προξενούν προβλήματα σχετικά με τη σειρά των γεγονότων¹⁰⁹. Ο Φιλοστόργιος αναφέρει ότι ο Ουλφίλας στάλθηκε ως πρέσβης στον Κωνσταντίνο και στο πλαίσιο της επίσκεψής του χειροτονήθηκε από σύνοδο συγκλητικών παρουσία του Ευσέβιου¹¹⁰. Η ακριβής ημερομηνία έχει δευτερεύουσα σημασία ως προς την ουσία του ζητήματος, η οποία είναι η απόπειρα χρήσης της νέας θρησκείας για την περαιτέρω ανάπτυξη των σχέσεων με τους Γότθους¹¹¹. Σε συνάρτηση με τον νεοτερισμό στη συνθήκη, ο χριστιανισμός μπορούσε να λειτουργήσει ως ένα πρόσθετο εργαλείο στο νέο πλαίσιο συμβίωσης της αυτοκρατορίας με τους βόρειους γείτονες. Μάλιστα ο Χρυσός θεωρεί ότι οι αρχές και οι μέθοδοι της βυζαντινής διπλωματίας, όπως αναπτύχθηκαν στη συνέχεια των αιώνων, δεν θα πρέπει να θεωρούν ως απαρχή τους τις σχέσεις με τους Ούννους αλλά με τους Γότθους, με το σημείο καμπής να συνιστά η εν λόγω συνθήκη¹¹².

Η κατάκτηση της Δακίας το 336 θα πρέπει να επίσης να ενταχθεί στην προσπάθεια διεύρυνσης της εικόνας βόρεια του Δούναβη. Ίσως ο όρος κατάκτηση να μην αποτυπώνει ακριβώς την πραγματικότητα, όμως φαίνεται πως υπήρξε σημαντική εμπλοκή της αυτοκρατορίας¹¹³. Το βασικό στοιχείο σε αυτόν τον ισχυρισμό, συνιστά η απόδοση στον Κωνσταντίνο, τον μοναδικό αυτοκράτορα μετά τον Τραϊανό, του τίτλου *Dacicus Maximus*. Στις πηγές δεν καταγράφεται η κατάκτηση της Δακίας και επειδή δεν γίνεται λόγος για πολιτειακή οργάνωση επαρχίας στην περιοχή, είναι αρκετά δύσκολο να υποστηριχθεί το γεγονός ότι πράγματι συντελέστηκε ευρεία αναπροσαρμογή των συνόρων. Ωστόσο ο τίτλος αποτυπώνει μια κατάσταση, κατά την οποία ο Κωνσταντίνος εκστράτευσε νικηφόρα στην περιοχή και συνεπώς ασκούσε έλεγχο.

Με αυτήν την κατάσταση θα μπορούσαν να συνδέονται και τα γεγονότα του 334 όταν η αυτοκρατορία συγκρούστηκε με τους Σαρμάτες. Η μαρτυρία προέρχεται από την *Origo Constantini Imperatoris*, και παραθέτει ότι η εξαιτίας της διαφαινόμενης έλλειψης πίστης των Σαρματών προς το πρόσωπό του, ο

¹⁰⁷ Ιουλιανός, *Καίσαρες* 329A.

¹⁰⁸ Ο Χρυσός παραθέτει την άποψη του von Stauffenberg ότι ο νεοτερισμός στη νέα σχέση με τους Γότθους συνδέεται με τη χριστιανική ιδέα· βλ. Χρυσός, *Βυζάντιο και Γότθοι*, 74.

¹⁰⁹ Dolezal, *The Reign of Constantine*, 381-385.

¹¹⁰ Φιλοστόργιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 2.5.

¹¹¹ Ο Kulikowski αναφέρει χαρακτηριστικά ότι ο ρόλος του Ουλφίλα είχε άμεση συνάρτηση με τη συνθήκη του 332· βλ. Kulikowski, *Gothic Wars*, 110.

¹¹² Χρυσός, *Βυζάντιο και Γότθοι*, 75.

¹¹³ Σημαντικός ο σχολιασμός των γεγονότων και στη μελέτη του Heather· βλ. Heather, *Goths*, 109-110.

Κωνσταντίνος συγκρούστηκε μαζί τους¹¹⁴. Στη συνέχεια όμως, δημιουργούνται ερωτήματα, καθώς αναφέρεται ότι προέκυψαν εσωτερικές αναταραχές στους Σαρμάτες, με αποτέλεσμα τη σύγκρουση μεταξύ των «υποδούλων», οι οποίοι εμφανίζονται με τον όρο Λιμιγάντες, και των «αφεντών», στους οποίους αποδίδεται η ονομασία Αγαραγάντες¹¹⁵. Οι «αφέντες» εκδιώχθηκαν από τη χώρα τους και έγιναν δεκτοί να εγκατασταθούν στα εδάφη της αυτοκρατορίας. Η πηγή παραδίδει τεράστιους αριθμούς Σαρματών οι οποίοι μεταφέρθηκαν στη Θράκη, τη Μακεδονία, τη Σκυθία και την Ιταλία¹¹⁶. Η εξέλιξη των γεγονότων θα μπορούσε να υποδεικνύει μια ειδική σχέση της αυτοκρατορίας με ένα μέρος την κοινωνία των Σαρματών. Αν και η κατάκτηση της Δακίας τοποθετείται δυο χρόνια αργότερα, η σταθερή ανάμειξη του κράτους στις πεδιάδες γύρω από τα Καρπάθια είναι σαφής. Πρόσθετο στοιχείο αποτελούν τα αμυντικά έργα στους πρόποδες της οροσειράς, αλλά οι πληροφορίες με τη μεγαλύτερη σημασία προέρχονται από τον Ευσέβιο στον *Βίο του Κωνσταντίνου*¹¹⁷. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι αφενός οι βάρβαροι, λογικά μετά τη συνθήκη του 332, έμαθαν να υπηρετούν την αυτοκρατορία, και αφετέρου το 336 στην τριακονταετηρίδα του Κωνσταντίνου παρευρισκόταν μεγάλος αριθμός από απεσταλμένους τους¹¹⁸. Υποδηλώνεται έτσι ταυτόχρονα ότι είχε βρεθεί ένα *modus vivendi* με το οποίο επιβαλλόταν η ειρήνη, ενώ αναγνωριζόταν η σημασία της αυτοκρατορικής εξουσίας στις γειτονικές περιοχές

Συνεπώς μπορεί να υποστηριχθεί η απόπειρα σύνδεσης όλων των γεγονότων στο πλαίσιο προώθησης νέας εξωτερικής πολιτικής προς τους λαούς βόρεια του Δούναβη. Η αυτόνομη υποτέλεια των περιοχών αυτών με την εργαλειοποίηση της χριστιανικής θρησκείας αποτελούν σημαντικές ενδείξεις της νέας πραγματικότητας¹¹⁹. Το πρόβλημα ένταξης των ζητημάτων σε σχήματα με σαφή όρια έγκειται στη νεωτερικότητα των κινήσεων, οι οποίες βρίσκονταν εν τη γενέσει τους και δεν είχαν καθοριστεί ως συγκεκριμένες πρακτικές. Ο όρος «πειραματική πολιτική» του Χρυσού αποτυπώνει εξαιρετικά στοχευμένα όσα περιγράφησαν, εντασσόμενα πλήρως στον συνολικό σχεδιασμό της εξωτερικής πολιτικής του Κωνσταντίνου. Έτσι η επιθυμία για επέκταση στα παλαιότερα σύνορα εξυπηρετείται με την καινοτομία στον θεσμό των φοιδεράτων, κάνοντας παράλληλα χρήση και της χριστιανικής θρησκείας, με αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων συνθηκών στο διεθνές γεωπολιτικό περιβάλλον. Εν προκειμένω οι Γότθοι εντάχθηκαν σε ένα πλαίσιο εγγύτερο στην αυτοκρατορία από τους άλλους βόρειους λαούς, όχι ακόμα στο επίπεδο της μεταγενέστερης βυζαντινής πολιτικής, αλλά σε ένα πρώτο στάδιο κατά το οποίο συντελούνταν ακόμη οι αλλαγές προς αυτήν την κατεύθυνση.

¹¹⁴ *Origo Constantini Imperatoris*, 6.31.

¹¹⁵ Ο όρος «Λιμιγάντες» ως υπόδουλοι Σαρμάτες συναντάται στον Μαρκελλίνο· Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 17.13.1. Στο χρονικό του Ιερώνυμου εμφανίζεται και ο όρος «Αγαραγάντες» ως αφέντες των «Λιμιγαντών»· Ιερώνυμος, *Χρονικό*, A334.

¹¹⁶ Ό.π., 6.32.

¹¹⁷ Χρυσός, *Βυζάντιο και Γότθοι*, 52-53.

¹¹⁸ Ευσέβιος, *Βίος Κωνσταντίνου*, 1.8.2.

¹¹⁹ Ο όρος αυτόνομη υποτέλεια προτείνεται από τον Mommsen· βλ. Χρυσός, *Βυζάντιο και Γότθοι*, 171.

3. Η Ανατολή

Η Περσία την περίοδο της ύστερης αρχαιότητας αποτελούσε τον βασικό ανταγωνιστή της ρωμαϊκής και μετέπειτα βυζαντινής αυτοκρατορίας¹²⁰. Παρ' όλες τις συγκρούσεις, η αναγνώριση μεταξύ των δυο αυτοκρατοριών ως των πιο σημαντικών παραγόντων στο διεθνές πεδίο ήταν σαφής¹²¹. Μετά την ανεξαρτητοποίησή της από τους διαδόχους του Αλέξανδρου τον 3^ο αιώνα π.Χ. η Περσία υπό τη δυναστεία των Αρσακιδών -αναφέρεται κυρίως ως Παρθία- δεν συνιστούσε σημαντική απειλή για τη Ρώμη. Το 224, όμως, υπήρξε δυναστική αλλαγή με τον Αρδασίρ Α' να εγκαθιστά τη δυναστεία των Σασσανιδών, η οποία μετέβαλε σημαντικά τα δεδομένα στην Ανατολή. Δύο κομβικά γεγονότα τον 3^ο αιώνα καθόρισαν τις σχέσεις μεταξύ Περσίας και Ρώμης. Αρχικά η ανανεωμένη επιθετική πολιτική των Σασσανιδών επέφερε την επικράτηση του Σαπώρη Α' επί του Βαλεριανού το 260 στην Έδεσσα, με αποτέλεσμα την αιχμαλωσία του αυτοκράτορα. Το 299, όμως, η κατάσταση ανατράπηκε εκ νέου, με τη νίκη του Γαλέριου επί του Ναρσή, καθώς με τη συνθήκη ειρήνης η Ρώμη απέσπασε σημαντικά εδάφη στη Μεσοποταμία.

Η συνθήκη του 299 έχει τρία κύρια σημεία προς σχολιασμό. Αρχικά αποτελεί ενδεικτικό στοιχείο της αμυντικής πολιτικής του Διοκλητιανού, καθώς τα σύνορα αναπροσαρμόστηκαν με σκοπό την προστασία και όχι την κατάκτηση νέων εδαφών¹²². Επίσης ορίστηκε ως μοναδικό σημείο εμπορίου μεταξύ των δύο κρατών η Νίσιβις στη ρωμαϊκή επικράτεια. Η εν λόγω απόφαση έχει σχολιαστεί αρκετά από τους μελετητές και φαίνεται πως επιδιώχθηκε τόσο η αύξηση των εσόδων από τον έλεγχο των εμπορίων και των δασμών όσο και ο περιορισμός της διακίνησης πληροφοριών¹²³. Το τελευταίο ζήτημα αφορούσε την περιοχή του Καυκάσου, με τα βασίλεια της Αρμενίας και της Ιβηρίας -σημερινή Γεωργία- να τίθενται υπό τον έλεγχο της Ρώμης. Αυτή η εξέλιξη μετέβαλε την κατάσταση στη βόρεια Μεσοποταμία, καθώς παρείχε σημαντικό πλεονέκτημα κινήσεων σε ενδεχόμενη σύγκρουση. Η πολιτική της Περσίας όσο και αν προέβαλε την ανασύσταση του κράτους των Αχαιμενιδών, αφορούσε την ανατροπή της συνθήκης του 299, με τις πολεμικές συγκρούσεις έως το 363 να το επιβεβαιώνουν.

Ο Κωνσταντίνος εκείνη την περίοδο βρισκόταν πιθανότατα στην Ανατολή, στην υπηρεσία του Διοκλητιανού, έχοντας δει ο ίδιος τα ερείπια της Βαβυλώνας¹²⁴. Η επιστροφή του στις ανατολικές περιοχές, μετά την επικράτησή επί του Λικίνιου ως απόλυτου κυρίαρχου της αυτοκρατορίας, προμήνυε τη συνέχιση των κατακτήσεων εναντίον του τελευταίου και σημαντικότερου αντιπάλου, μιμούμενος άλλωστε και το πρότυπό του, τον Τραϊανό¹²⁵. Ο Κωνσταντίνος έχοντας ασπαστεί τον χριστιανισμό, εισήγαγε στην ολοένα αυξανόμενη θρησκευτική ένταση της Ανατολής ένα νέο δεδομένο στις σχέσεις του με την Περσία. Ο παραδοσιακός ρωμαϊκός ιμπεριαλισμός συνδέθηκε με την οικουμενική ιδεολογία του χριστιανισμού.

¹²⁰ Lee, *Information*, 20.

¹²¹ Χαρακτηριστική είναι η παρομοίωση του Πέτρου Πατρίκιου για τις δυο αυτοκρατορίες ως οι δυο οφθαλμοί του κόσμου· για το απόσπασμα βλ. Dodgeon, Lieu, *Eastern Frontier* 115.

¹²² Για την αμυντική στρατηγική του Διοκλητιανού· βλ. Luttwak, *Roman Grand Strategy*, 154-155. Για την ανάλυση της συνθήκης του 299· βλ. Blockley, *East Roman Foreign Policy*, 6-7.

¹²³ Βλ. Lee, *Information*, 62· Edwell, *Rome and Persia*, 158-159· Dignas, Winter, *Rome and Persia*, 201.

¹²⁴ Για το απόσπασμα από τον λόγο του· βλ. Barnes, *Constantine*, 51.

¹²⁵ Ευσέβιος, *Βίος Κωνσταντίνου*, 4.56.

Οι σχέσεις με τους λαούς της Ανατολής

Η πολιτική του Κωνσταντίνου προς την Περσία είναι δύσκολο να αποτυπωθεί καθώς οι πληροφορίες των πηγών είναι αρκετά αποσπασματικές. Το μόνο γεγονός, το οποίο καταγράφεται με ασφάλεια αφορούσε τις συγκρούσεις και την τελικά ανολοκλήρωτη εισβολή του Κωνσταντίνου το 337. Τα προηγούμενα χρόνια όμως, από την επικράτηση του Λικίνιου και μετά, η ανασύνθεση σαφούς εικόνας, η οποία να ακολουθεί συνεκτική ροή δεν είναι εύκολη. Ωστόσο όσα στοιχεία άπτονται των σχέσεων με τους γειτονικούς λαούς θα εξεταστούν προκειμένου να προσθέσουν στη σκιαγράφιση των στόχων του Κωνσταντίνου.

Το βασικό χαρακτηριστικό το οποίο διατρέχει τις σχέσεις της αυτοκρατορίας με τους ανατολικούς γείτονές της, ήταν ο χριστιανισμός. Ο εκχριστιανισμός του Κωνσταντίνου αποτέλεσε ένα κομβικό γεγονός με σημαντικές προεκτάσεις, με μια εξ αυτών να είναι η χρήση του στην εξωτερική πολιτική. Η χριστιανική θρησκεία συνιστούσε ένα ακόμα πρόσθετο εργαλείο στις σχέσεις του Βυζαντίου με τους γείτονές του τους επόμενους αιώνες. Η απαρχή αυτής της πρακτικής μπορεί να τοποθετηθεί στη βασιλεία του πρώτου χριστιανού αυτοκράτορα, αλλά με σημαντικές προϋποθέσεις καθώς είναι αμφίβολο αν και κατά πόσο η εικόνα από τους χριστιανούς συγγραφείς αποτύπωνε την πραγματικότητα¹²⁶. Επιπρόσθετα η σχέση αιτίου και αιτιατού θα πρέπει επίσης να διερευνηθεί καθώς δεν είναι σίγουρο αν η κοινή θρησκεία ήταν στόχος του Κωνσταντίνου ή αν απλά προϋπήρχε και δημιουργούσε τις κατάλληλες συνθήκες για συνεργασίες. Σε κάθε περίπτωση ο εκχριστιανισμός γειτονικών ηγεμόνων και η ανάπτυξη των σχέσεων με την αυτοκρατορία βρίσκονταν σε συνάρτηση.

Νότια του Ευφράτη η αυτοκρατορία συνόρευε με τους Άραβες, οι οποίοι φαίνεται πως αυτήν την εποχή βρέθηκαν στο επίκεντρο των σχέσεων μεταξύ του Κωνσταντίνου και της Περσίας. Το βασικό στοιχείο για τη μελέτη των Αράβων σε συνάρτηση με τον Κωνσταντίνο είναι η ταφική επιγραφή της Ναμάρα, στη σημερινή νότια Συρία, η οποία χρονολογείται πιθανότατα το 328¹²⁷. Η επιγραφή αναφέρει πως ο Ιμρού αλ Καΐς, ήταν ο βασιλιάς όλων των Αράβων στην υπηρεσία των Ρωμαίων, έχοντας μάλιστα ασπαστεί τον χριστιανισμό¹²⁸. Ο Shahid αναλύει διεξοδικά όλες τις πληροφορίες και τα πιθανά ενδεχόμενα προκειμένου να εντάξει σε συγκεκριμένο πλαίσιο τις σχέσεις Κωνσταντίνου και Αράβων. Φαίνεται πως εξαιτίας της αδυναμίας ευθείας σύγκρουσης μεταξύ Ρώμης και Περσίας, οι δύο αυτοκρατορίες στράφηκαν στη χρήση γειτονικών λαών, αρχικά των Αράβων και στη συνέχεια των Αρμενίων.

Ο Σαπώρης Β΄ το 325 εκστράτευσε στην Αραβία φθάνοντας μέχρι τα ρωμαϊκά σύνορα, υποτάσσοντας τις τοπικές φυλές. Ο Ιμρού αλ Καΐς αναφέρεται από τον μεταγενέστερο άραβα ιστορικό, Ταμπάρι, ως σύμμαχος των Περσών καθώς η επικράτειά του, το βασίλειο των Λαχμιδών, βρισκόταν στη βορειοανατολική Αραβία, γύρω από τη Χίρα, κοντά στη σημερινή Κούφα του Ιράκ¹²⁹. Συνεπώς ο Ιμρού αλ Καΐς σε άγνωστο χρονικό σημείο άλλαξε συμμαχίες, περνώντας στη ρωμαϊκή σφαίρα

¹²⁶ Βλ. Harries, *Imperial Rome*, 134-135· Edwell, *Rome and Persia*, 164.

¹²⁷ Το 328 συναντάται ως ημερομηνία στις περισσότερες μελέτες αλλά υπάρχει πιθανότητα να χρονολογείται και το 332· βλ. Fisher, *Rome, Persia, and Arabia*, 80.

¹²⁸ Η επιγραφή παρατίθεται σε γαλλική μετάφραση και αγγλικό σχολιασμό· βλ. Shahid, *Byzantium and the Arabs*, 31-32.

¹²⁹ al-Tabari, σ. 55-59.

επιρροής, με πιθανότερη υπόθεση να θεωρείται η αντίδραση του στην εκστρατεία του Σαπώρη. Ως υποτελής του Βυζαντίου πλέον, φαίνεται πως έλεγχε την περιοχή στην αραβική επαρχία, εκεί όπου νωρίτερα υπήρχε το βασίλειο των Ναβαταίων, και εκτεινόταν μέχρι τη βόρεια Χετζάζη¹³⁰. Αν αυτό ήταν μια εύλογη κατάσταση, τα δεδομένα περιπλέκονται στην πιθανή συμμετοχή της αυτοκρατορίας στην εκστρατεία του Ιμρού αλ Καΐς εναντίον του Νατζράν, στη σημερινή βόρεια Υεμένη¹³¹. Οι υφιστάμενες πληροφορίες δεν επιτρέπουν την εξαγωγή στέρεων συμπερασμάτων αλλά η Ρώμη είχε σημαντικά οφέλη από την επιτυχή έκβαση του πολέμου. Μάλιστα στις συγκρούσεις εναντίον των φυλών της Υεμένης συμμετείχε και το αιθιοπικό βασίλειο του Αξούμ, το οποίο επίσης είχε σχέσεις με τον Κωνσταντίνο, ενώ την ίδια περίοδο γύρω στο 330 είχε ασπαστεί τον χριστιανισμό ο βασιλιάς Εζάνα¹³². Τα γεγονότα θα μπορούσαν να είναι συμπωματικά, όμως η παρουσία απεσταλμένων σίγουρα από την Αιθιοπία και ίσως από την Αραβία μαρτυρείται στην τριακοστή επέτειο της βασιλείας του Κωνσταντίνου¹³³. Ο βαθμός των σχέσεων του Κωνσταντίνου με το Αξούμ περιορίζεται μόνο σε αυτά τα δυο στοιχεία του εκχριστιανισμού και των πρεσβειών, όμως η περαιτέρω ανάπτυξή τους τις επόμενες δεκαετίες θα μπορούσε με αρκετή βεβαιότητα να θεωρηθεί ότι οφειλόταν σε δικές του ενέργειες. Το σημαντικότερο όμως ήταν ότι το εμπόριο με την Ινδία μέσω της Ερυθράς Θάλασσας ελεγχόταν από φιλικές δυνάμεις, ενώ οι κινήσεις του Σαπώρη στην Αραβία, απ' όπου θα μπορούσε να απειλήσει την αυτοκρατορία, είχαν ανατραπεί. Αν ο Κωνσταντίνος ενεπλάκη τόσο ενεργά ή απλά επωφελήθηκε ακούσια είναι ένα σημαντικό ερώτημα. Όμως τα κέρδη δεν ήταν μόνο γεωπολιτικά ως προς τον ανταγωνισμό με την Περσία, αλλά επεκτείνονταν και στην οικονομία, για την οποία ο Κωνσταντίνος είχε δείξει ιδιαίτερη φροντίδα με τη νομισματική μεταρρύθμιση. Συνεπώς, θα πρέπει έστω και σε μικρό βαθμό να υπήρξε εμπλοκή του.

Στο βόρειο άκρο της Μεσοποταμίας βρισκόταν η περιοχή του Καυκάσου, το έτερο πεδίο ανταγωνισμού μεταξύ Ρώμης και Περσίας. Η συνθήκη του 299 είχε μεταβάλει τα δεδομένα, με τον βασικό στόχο του Σαπώρη Β' να αποτελεί η εκ νέου αλλαγή της κατάστασης προς όφελός του. Ωστόσο η διάδοση του χριστιανισμού στην Αρμενία και την Ιβήρια, με τον εκχριστιανισμό των ηγεμόνων τους, Τιριδάτη Γ' και Μεριβάνη Γ' αντίστοιχα, στις αρχές του 4ου αιώνα προσέθετε ένα ακόμα κοινό στοιχείο ειδικά μετά την επικράτηση του Κωνσταντίνου¹³⁴. Παρ' όλα αυτά, μέχρι και την κλιμάκωση των συγκρούσεων, η οποία συνδέεται με τις εξελίξεις στο εσωτερικό της Αρμενίας, δεν καταγράφονται άλλες πληροφορίες για ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, με εξαίρεση την πιθανή συνεργασία του Κωνσταντίνου με τους Αρμένιους στη σύγκρουσή του με τον Λικίνιο.

Τελευταίο ζήτημα προς εξέταση αποτελεί η σχέση του Κωνσταντίνου με την Περσία και τον Σαπώρη προσωπικά. Το γράμμα του Κωνσταντίνου στον Σαπώρη, το οποίο τοποθετείται μετά τη νίκη του επί του Λικίνιου, αποτελεί ένα εξαιρετικό τεκμήριο¹³⁵. Ο λόγος του χαρακτηρίζεται από ήπια παθητική επιθετικότητα με σκοπό να προβληθεί με δυναμισμό στον Πέρση αυτοκράτορα. Ένα βασικό χαρακτηριστικό

¹³⁰ Shahid, *Byzantium and the Arabs*, 60.

¹³¹ Ανάλυση της αναφοράς για το Νατζράν' βλ. ό.π., 38-42.

¹³² Ό.π., 64-65.

¹³³ Ευσέβιος, *Βίος Κωνσταντίνου*, 4.7.

¹³⁴ Edwell, *Rome and Persia*, 168-167.

¹³⁵ Ευσέβιος, *Βίος Κωνσταντίνου*, 4.8-13.

το οποίο διατρέχει την επιστολή, αφορά τη θρησκεία και συγκεκριμένα τους χριστιανούς της Περσίας. Η χρήση των χριστιανών υπηκόων του Σαπώρη Β΄ από τον Κωνσταντίνο ίσως παρατίθεται με μια υπερβολή, αλλά φαίνεται πως είχε αρχίσει να αποτελεί εργαλείο εξωτερικής πολιτικής. Αυτή η τάση αποτυπώνεται και στα γραπτά του Αφραάτ, ο οποίος ήταν χριστιανός στην Περσία και ανέμενε τη σωτηρία από τον χριστιανό αυτοκράτορα¹³⁶. Ο Κωνσταντίνος φαίνεται πως προετοίμαζε ευρείας κλίμακας σύγκρουση με τον τελευταίο αντίπαλο, με τον οποίο δεν είχε αναμετρηθεί, κάνοντας χρήση όλων των πλεονεκτημάτων του προκειμένου να διασφαλίσει την τελική επικράτηση του.

Η εισβολή του 337

Σε αυτό το πλαίσιο ανταγωνισμού οι δυο αυτοκρατορίες τη δεκαετία του 330 οδηγήθηκαν στη σύγκρουση. Ο πόλεμος, ο οποίος ξεκίνησε το 336 αποτέλεσε το αποκορύφωμα της ιμπεριαλιστικής πολιτικής του Κωνσταντίνου. Μετά τις επιθετικές και κατακτητικές όπως φάνηκε, ενέργειες στον Δούναβη, η Περσία αποτελούσε τον επόμενο στόχο. Ωστόσο ο θάνατος του Κωνσταντίνου δεν επιτρέπει την απόλυτη ανασύνθεση των στόχων του, καθώς τα σχέδιά του δεν ολοκληρώθηκαν. Οι συγκρούσεις, δεν είναι σαφές πότε και με τίνος πρωτοβουλία ξεκίνησαν, με την αυτοκρατορική προπαγάνδα να προβάλλει ως αιτία την εισβολή του Ναρσή, αδελφού του Σαπώρη, στην Αρμενία. Μεταγενέστερα φαίνεται πως αναπτύχθηκε μια ακόμη αιτία, ίσως λόγω της καταστροφικής κατάληξης του πολέμου το 363, η οποία αφορούσε την κατάσχεση, από τους Πέρσες, πολύτιμων δώρων για τον Κωνσταντίνο με προέλευση την Ινδία¹³⁷. Η αναφορά αυτή συναντάται στον Μαρκελλίνο και σε μεγαλύτερη έκταση στον Κεδρηνό, αλλά δεν θεωρείται αξιόπιστη από τη σύγχρονη έρευνα, καθώς ο ανταγωνισμός των δυο αυτοκρατοριών ήταν υπαρκτός και δεν προέκυψε από περιορισμένης σημασίας αφορμή¹³⁸.

Πράγματι η κατάσταση στην Αρμενία φαίνεται πως απασχολούσε τον Κωνσταντίνο, ο οποίος πιθανόν αποπειράθηκε να επιλύσει το ζήτημα με την ενσωμάτωσή της στην αυτοκρατορία. Ενδεικτικό αυτής της κατεύθυνσης αποτελεί ο ρόλος του Αννιβαλιανού, ανιψιού του Κωνσταντίνου, ο οποίος έλαβε τον τίτλο «βασιλεύς βασιλέων του Πόντου»¹³⁹. Ο Κωνσταντίνος μάλλον σκόπευε να εγκαταστήσει τον ανιψιό του ως ηγεμόνα της περιοχής του Καυκάσου και του Πόντου σε συνδυασμό με την Τετραρχία, την οποία ετοίμαζε για τη διαδοχή του¹⁴⁰. Ωστόσο υφίσταται η άποψη από ορισμένους σύγχρονους ερευνητές, ότι ο τίτλος αφορούσε τον αντίστοιχο τίτλο «βασιλεύς βασιλέων» του πέρση αυτοκράτορα και σε συνδυασμό με νομίσματα του Αννιβαλιανού με τον Ευφράτη προτείνουν την πιθανότητα ο Κωνσταντίνος να επιθυμούσε την κατάκτηση και ενσωμάτωση της Περσίας¹⁴¹. Η εξέλιξη των γεγονότων δεν επιτρέπει ούτε την επιβεβαίωση ούτε την

¹³⁶ Barnes, «The Christians of Persia», 133-135.

¹³⁷ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 25.4.23. Για το απόσπασμα του Κεδρηνού· βλ. Dodgeon, Lieu, *Eastern Frontier*, 135.

¹³⁸ Αναλυτικότερα· βλ. Warmington, «Lies of Metrodorus», 466-467.

¹³⁹ *Origo Constantini Imperatoris*, 6.35.

¹⁴⁰ Η θεωρία για το σχέδιο διαδοχής· βλ. Barnes, *Constantine*, 166-167.

¹⁴¹ Ό.π., 167.

απόρριψη του ισχυρισμού, καθώς δεν αποκλείεται αυτό να αποτελούσε στόχο της εκστρατείας.

Η περιγραφή των προετοιμασιών για την εκστρατεία έχει οδηγήσει ορισμένους σύγχρονους ερευνητές να θεωρούν ότι η κατάσταση προσομοιάζε σε ιερό πόλεμο και σταυροφορία¹⁴². Αν και φαίνεται υπερβολικός αυτός ο ισχυρισμός, ο Κωνσταντίνος είχε ήδη δείξει ότι η χριστιανική θρησκεία μετατρεπόταν σε εργαλείο εξωτερικής πολιτικής. Μάλιστα είχε δηλώσει και την επιθυμία του να βαπτιστεί στον Ιορδάνη, είτε στην πορεία είτε στην αναμενόμενη νικηφόρα επιστροφή¹⁴³. Τη διοίκηση των στρατευμάτων, έως την έλευση του κυρίως στρατιωτικού σώματος για την εισβολή, είχε αναλάβει ο γιος του Κωνσταντίνου Β' ¹⁴⁴. Τα ακριβή μεγέθη των δυο εκστρατευτικών σωμάτων δεν είναι γνωστά, όμως ο στρατός στην Κωνσταντινούπολη φαίνεται πως ήταν αρκετά σημαντικός σε μέγεθος, όπως αφήνεται να εννοηθεί από τα γεγονότα μετά τον θάνατο του Κωνσταντίνου. Ο Κωνσταντίνος αποδείχθηκε αρκετά ικανός, καθώς επικράτησε επί του Ναρσή σε μάχη και τον σκότωσε, ενώ φρόντισε και για την οχύρωση των συνόρων, με σημαντικότερα τα έργα στην Άμιδα, το σημερινό Ντιγιάρμπακιρ της Τουρκίας¹⁴⁵. Ο Κωνσταντίνος προχώρησε λίγο πιο μακριά από την Νικομήδεια, όταν εμφάνισε σημάδια αδυναμίας και τελικά απεβίωσε¹⁴⁶. Η μεγαλεπήβολη εκστρατεία έμεινε ανολοκλήρωτη, αποτελώντας όμως την κορυφαία στιγμή της εξωτερικής πολιτικής του.

4. Αποτίμηση της εξωτερικής πολιτικής του Κωνσταντίνου Α'

Ο Κωνσταντίνος Α' αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση αυτοκράτορα, καθώς η βασιλεία του μεταμόρφωσε σημαντικά την αυτοκρατορία. Οι επιλογές και οι μεταρρυθμίσεις του οδήγησαν στη δημιουργία του νέου κρατικού σχηματισμού της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Άλλωστε για τους Βυζαντινούς παρέμεινε σταθερά ένα πρότυπο ηγεμόνα, με το όνομα του να συνδέεται πάντοτε με την επιτυχημένη αυτοκρατορική εξουσία. Η προσχώρησή του στον χριστιανισμό και η ίδρυση της Κωνσταντινούπολης συνιστούν τις πλέον αξιοσημείωτες ενέργειές του. Όμως με μια πιο προσεκτική παρατήρηση επηρέασε και την εξωτερική πολιτική, την οποία θα εφάρμοζε η αυτοκρατορία.

Η εξωτερική πολιτική του Κωνσταντίνου χαρακτηρίζεται αδιαμφισβήτητα ως επιθετική και ιμπεριαλιστική, ομοιάζοντας περισσότερο στους ρωμαίους αυτοκράτορες των πρώτων αιώνων απ' ό,τι στην Τετραρχία μέσω της οποίας είχε αναδειχθεί στην κεντρική εξουσία. Η κατάκτηση εδαφών, ιδιαίτερα μετά την ανάδειξή του σε μονοκράτορα, αποτελούσε βασική στόχευση, σε ένα πλαίσιο μίμησης του Τραϊανού. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι ενέργειες στη Δακία καθώς και η εκστρατεία στην Περσία, η οποία αν και δεν ολοκληρώθηκε φανερώνει μέρος των προθέσεών του. Η επιθετική πολιτική του Κωνσταντίνου ίσως βασιζόταν και στο

¹⁴² Barnes, «The Christians of Persia», 132-133.

¹⁴³ Ευσέβιος, *Βίος Κωνσταντίνου*, 4.62.

¹⁴⁴ Ιουλιανός, *Λόγος Α 13Β*.

¹⁴⁵ Για την μάχη με τον Ναρσή· βλ. Θεοφάνης, *Χρονογραφία*, 20. Για την οχύρωση της Άμιδας· βλ. Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 18.9.1.

¹⁴⁶ Ευσέβιος, *Βίος Κωνσταντίνου*, 4.61-64.

ότι ύστερα από αρκετά χρόνια συγκρούσεων, τα οποία οδήγησαν στη σταδιακή στρατιωτικοποίηση του κράτους, υπήρχε πλέον η σταθερότητα για πολεμικές επιχειρήσεις πρωτοβουλίας και όχι αντίδρασης. Σε αυτό το πλαίσιο θα μπορούσε να ενταχθεί και η μεταρρύθμιση του στρατού για την οποία, αν και κατηγορείται από τον Ζώσιμο, επιτύχανε τον συνδυασμό της ασφάλειας της κεντρικής εξουσίας με την επιθετική άμυνα των συνόρων. Η άμυνα σε βάθος του Διοκλητιανού, δηλαδή η αντιμετώπιση των απειλών στο εσωτερικό της επικράτειας κοντά όμως στα σύνορα, μεταβλήθηκε σε επιθετική άμυνα, η οποία αποσκοπούσε στην εξουδετέρωση των απειλών προτού φθάσουν τα σύνορα. Ο Κωνσταντίνος δημιουργώντας στρατεύματα εκστρατείας, δηλαδή στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας κοντά στον αυτοκράτορα και όχι στα σύνορα, είχε τη δυνατότητα για ευρύτερες επιχειρησιακές κινήσεις με μεγαλύτερη ευελιξία. Άλλωστε και την πρώτη περίοδο πριν το 312 η ευελιξία και η ταχεία κινητοποίηση του στρατεύματός του επέφεραν τις νίκες στις εμφύλιες συγκρούσεις.

Η αλλαγή της αμυντικής τακτικής της αυτοκρατορίας δεν αποτελούσε όμως το μόνο καινοτόμο χαρακτηριστικό του Κωνσταντίνου. Η προσχώρησή του στον χριστιανισμό εισήγαγε ένα νέο πεδίο ανάπτυξης των σχέσεων με τους γειτονικούς λαούς. Η διάδοση, μάλιστα, του χριστιανισμού σε ευρύτερες πληθυσμικές ομάδες εντός και εκτός των συνόρων ωφέλησε σημαντικά την πορεία του, αλλά και την εξωτερική πολιτική του. Όπως έχει αναφερθεί, αν υπήρξε εσκεμμένη χρήση της θρησκείας ή αν απλά εκμεταλλεύτηκε τις περιστάσεις δεν μπορεί να απαντηθεί με βεβαιότητα, όμως οι επιλογές του έθεσαν σε νέες βάσεις την εξωτερική πολιτική επηρεάζοντας την εξέλιξή της. Τόσο στην Ανατολή όσο και στον Δούναβη ο Κωνσταντίνος χρησιμοποιώντας τον χριστιανισμό είχε τη δυνατότητα να θέσει σε εγγύτερο επίπεδο φιλικές γειτονικές δυνάμεις και να τις χρησιμοποιήσει. Ειδικά για την περίπτωση του Δούναβη φαίνεται πως και με τη βοήθεια της θρησκείας κατάφερε να προσδέσει τους Γότθους στην αυτοκρατορία.

Η προσωπικότητα του Κωνσταντίνου και οι επιλογές του επηρέασαν σημαντικά την πορεία της αυτοκρατορίας. Η πόλη, η οποία ιδρύθηκε και έφερε το όνομά του στον Βόσπορο ως νέο πολιτειακό κέντρο, εξελίχθηκε σε συνώνυμο της βυζαντινής αυτοκρατορίας, επηρεάζοντας άμεσα και τη σχέση με τον θεμελιωτή της. Ο Κωνσταντίνος αν και ήταν περισσότερο Ρωμαίος στην πολιτική του και ειδικά στα εξωτερικά ζητήματα, με τις καινοτομίες έθεσε τις βάσεις για πολλά από τα χαρακτηριστικά του Βυζαντίου. Η οικουμενικότητα του ρωμαϊκού κράτους και του χριστιανισμού, αποτέλεσαν αξιόσημους σταθερά της πολιτικής ιδεολογίας του Βυζαντίου, με τον Κωνσταντίνο να αποτελεί τον πρώτο αυτοκράτορα, ο οποίος τα συνδύασε στην ολότητά τους¹⁴⁷.

¹⁴⁷ Για την ορολογία της Οικουμένης και τη χριστιανική ιδεολογία στη διπλωματία· βλ. Chrysos, «Byzantine diplomacy», 25 και 28-29.

B. Η συμβασιλεία των γιων του Κωνσταντίνου Α΄

1. Η Δύση

Ο θάνατος του Κωνσταντίνου το 337 δημιουργούσε σημαντικά ζητήματα, καθώς δεν είχε οριστεί κατάλληλα η διάδοχη κατάσταση. Η σύγχρονη έρευνα θεωρεί ότι προετοίμαζε μια νέα Τετραρχία, αποκλειστικά από τα μέλη της οικογένειάς του, η οποία θα λειτουργούσε όπως επί Διοκλητιανού¹⁴⁸. Αν και αυτό αποτελεί ένα βάσιμο ενδεχόμενο, έχοντας αναγορεύσει καίσαρες τον Κωνσταντίνο Β΄ το 317, τον Κωνσταντίνο Β΄ το 324, τον Κώνστα το 333 και τον ανιψιό του Δαλμάτιο το 335, το ερώτημα, γιατί αυτό δεν συνέβη ποτέ, παραμένει. Αυτή η κατάσταση είχε ως αποτέλεσμα προκειμένου να επιλυθεί ιδιαίτερα βίαιες εξελίξεις.

Πρωταγωνιστής των γεγονότων εμφανίζεται ο Κωνσταντίνος, ο οποίος κατάφερε να φτάσει πρώτος στον πατέρα του, χωρίς όμως να τον προλάβει ζωντανό. Στις πηγές γίνεται προσπάθεια συσκότισης των γεγονότων και πράγματι οι λεπτομέρειες των φόνων δεν είναι γνωστές, όμως τα στοιχεία υποδεικνύουν τη σημαντική εμπλοκή του Κωνσταντίνου¹⁴⁹. Ο Burgess στη μονογραφία του αναλύει διεξοδικά το σύνολο των υπαρχουσών αναφορών ανασυνθέτοντας μια αρκετά σαφή εικόνα για όσα έγιναν¹⁵⁰. Οι δολοφονίες των συγγενών του Κωνσταντίνου Α΄ πραγματοποιήθηκαν στις αρχές του καλοκαιριού, σε μικρό χρονικό διάστημα από τον θάνατο του, ύστερα από εντολές του Κωνσταντίνου. Αν και φαίνεται ότι προϋπήρχε η εχθρική διάθεση εκ μέρους των αδελφών προς τον Δαλμάτιο, και δεν μπορεί να αποκλειστεί η πιθανότητα σχετικής συνεννόησης, ο Κωνσταντίνος ήταν ο μόνος ο οποίος βρισκόταν στην κατάλληλη θέση και διέθετε τα απαραίτητα μέσα ώστε να λάβει την απόφαση για τις δολοφονίες. Μοναδικοί άρρενες επιζώντες ήταν οι δυο γιοι του ετεροθαλούς αδερφού του Κωνσταντίνου Α΄, Ιούλιου Κωνσταντίνου, ο Κωνσταντίνος Γάλλος και ο Ιουλιανός, οι οποίοι διασώθηκαν εξαιτίας του νεαρού της ηλικίας τους και στη συνέχεια ως μέλη της δυναστείας επανήλθαν στο προσκήνιο της κεντρικής εξουσίας.

Οι γιοι του Κωνσταντίνου αποτελούσαν πλέον τους μόνους διαδόχους, αλλά ήταν ακόμα καίσαρες. Έπρεπε να αναγορευθούν αύγουστοι και να ορίσουν τη νέα διοίκηση της αυτοκρατορίας. Στο μεταξύ, όμως, ο θάνατος του Κωνσταντίνου φαίνεται πως είχε δημιουργήσει αναταραχές στα σύνορα. Ο Κωνσταντίνος ανέλαβε τα στρατεύματα του Δούναβη από τον νεκρό πλέον Δαλμάτιο και εκστράτευσε εναντίον των Σαρματών. Το γεγονός δεν καταγράφεται, αλλά ο τίτλος *Sarmaticus Maximus* του Κωνσταντίνου θα μπορούσε να του αποδοθεί μόνο σε αυτό το μεσοδιάστημα¹⁵¹. Η εκστρατεία είχε πιθανότατα αμυντικό σκοπό για την εκ νέου επιβολή της ειρήνης στα σύνορα. Η στάση των Σαρματών υποδεικνύει ότι υπήρχαν ανοικτά ζητήματα με την αυτοκρατορία, καθώς αμέσως διέκοψαν τις όποιες συμφωνίες του παρελθόντος, σε αντίθεση με τους Γότθους, οι οποίοι δεν εμφανίζονται να προκαλούν προβλήματα.

Ως σημείο συνάντησης των τριών αδελφών επιλέχθηκε το Σίρμιο, ίσως εξαιτίας του σαρματικού κινδύνου, αλλά πιθανότερα και λόγω της κεντρικής θέσης του. Τον Σεπτέμβριο του 337 οι γιοι του Κωνσταντίνου αναγορεύθηκαν αύγουστοι και

¹⁴⁸ Kulikowski, «A Father's Legacy», 310.

¹⁴⁹ Ενδεικτικά η μαρτυρία του Ιουλιανού: Ιουλιανός, Επιστολή προς Αθηναίου, 281B.

¹⁵⁰ Βλ. Burgess, «The Summer of Blood», 40-43.

¹⁵¹ ILS, 724. Αναλυτικά οι κινήσεις: βλ. Barnes, «Imperial Chronology», 162.

συμφώνησαν στον διαμοιρασμό των περιοχών του κράτους μεταξύ τους¹⁵². Ο Κωνσταντίνος Β΄ παρέμεινε στη Δύση χωρίς οποιαδήποτε μεταβολή, ελέγχοντας τη Γαλατία, τη Βρετανία, την Ισπανία και τη Μαυριτανία, ο Κωνσταντίνος κράτησε την Ανατολή και προσέθεσε τη Θράκη με την Κωνσταντινούπολη στην επικράτειά του, ενώ ο Κώνστας επέκτεινε σημαντικά τη διοίκησή του με την προσθήκη του Ιλλυρικού. Η συμφωνία προκαλεί ορισμένα ερωτηματικά, καθώς ο μικρότερος αδερφός ήταν ο πλέον κερδισμένος, λαμβάνοντας το Ιλλυρικό από τον Δαλμάτιο, ενώ ο μεγαλύτερος, Κωνσταντίνος Β΄, δεν φαίνεται να κέρδισε κάτι από την αναδιανομή. Ωστόσο μάλλον του αποδόθηκε μια θέση παρόμοια με του πατέρα τους, καθώς ως ο μεγαλύτερος σε ηλικία αυγούστος, θα είχε είτε την εποπτεία των περιοχών του Κώνστα, αν και δεν ήταν καίσαρας, είτε ολόκληρης της αυτοκρατορίας. Η δεύτερη περίπτωση μοιάζει αρκετά πιθανή καθώς υποδηλώνεται ότι είχε λόγο σε εσωτερικά ζητήματα του συνόλου του κράτους¹⁵³. Σε κάθε περίπτωση το πλάνο του Κωνσταντίνου Α΄ για την Τετραρχία με οικογενειακούς δεσμούς είχε καταρρεύσει με τα τρία αδέρφια να επιθυμούν περισσότερο μια πορεία με διαφορετικές κατευθύνσεις, η οποία, όπως αποδείχθηκε από τις εξελίξεις, διευρύνθηκε περαιτέρω τα επόμενα χρόνια.

Η άγνωστη και σύντομη βασιλεία του Κωνσταντίνου Β΄

Ο Κωνσταντίνος Β΄ ήταν ο πρώτος γιος του Κωνσταντίνου από τη Φαύστα και αποτελεί ένα ιδιαίτερα δύσκολο πρόσωπο προς μελέτη. Μάλιστα καμία σύγχρονη μονογραφία δεν αναφέρεται σε εκείνον καθώς το αποτύπωμά του στις πηγές είναι ελάχιστο. Γι' αυτόν τον λόγο κρίθηκε προτιμότερο να σκιαγραφηθεί συγκεντρωτικά η παρουσία του τόσο από την περίοδο κατά την οποία ήταν καίσαρας στη Δύση όσο και μετά τον θάνατο του πατέρα του, όταν έκτοτε κατείχε τον τίτλο του αυγούστου.

Ο Κωνσταντίνος Β΄ πιθανότατα είχε γεννηθεί το 316 στην Αρελάτη και αναγορεύθηκε καίσαρας τον επόμενο χρόνο μετά τη νίκη του πατέρα του επί του Λικίνιου. Φαίνεται πως ανήλθε στο προσκήνιο της εξουσίας μετά τη θανάτωση του ετεροθαλούς αδερφού του Κρίσπου το 326, αναλαμβάνοντας τη θέση του στη διοίκηση της Γαλατίας¹⁵⁴. Αναμφίβολα η ηλικία του δεν επέτρεπε την ανεξάρτητη λήψη αποφάσεων και ο ρόλος του ήταν περισσότερο συμβολικός, αποκτούσε όμως εμπειρία προκειμένου να προετοιμαστεί για τη μετέπειτα εξέλιξη. Όπως φαίνεται, στο πλευρό του παρέμεινε ο Ιούνιος Βάσσος ως *praetorian prefect*, ο οποίος είχε υπηρετήσει και τον Κρίσπο. Η εξωτερική πολιτική η οποία εφαρμόστηκε στην περιοχή δεν θα μπορούσε συνεπώς να αποτελεί επιλογή του νεαρού καίσαρα αλλά υπαγορευόταν από τον Κωνσταντίνο¹⁵⁵. Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, όσο ζούσε ο Κρίσπος εντοπίζεται μια πιθανή αλλαγή στις σχέσεις με τους λαούς του Ρήνου, με αντίπαλο της αυτοκρατορίας να αναδεικνύονται πλέον οι Αλαμανοί και όχι οι Φράγκοι. Αυτό ήταν πραγματικότητα για όλη την περίοδο της βασιλείας του Κωνσταντίνου Β΄, καθώς φαίνεται πως ασχολήθηκε κυρίως με τους Αλαμανούς.

¹⁵² Ιουλιανός, *Λόγοι*, 1.19Α.

¹⁵³ Lewis, «The Civil War of AD 340», 73.

¹⁵⁴ Barnes, *The New Empire*, 84.

¹⁵⁵ Βλ. Drinkwater, *Alamanni*, 198-199.

Το 328 ο Κωνσταντίνος Α΄ εκστράτευσε στον Ρήνο λαμβάνοντας για τέταρτη και τελευταία φορά τον τίτλο *Germanicus Maximus*¹⁵⁶. Φυσικά ο τίτλος δεν αποτελεί απόδειξη αλλαγής πολιτικής, καθώς οι προηγούμενες τρεις γερμανικές εκστρατείες του αφορούσαν πολεμικές επιχειρήσεις κατά των Φράγκων. Όμως τότε εντοπίζονται και πάλι νομίσματα του Κωνσταντίνου Β΄ με την υποταγή της Αλαμανίας¹⁵⁷. Ο Κωνσταντίνος Α΄ έκτοτε δεν εντοπίζεται ξανά στη Γαλατία. Η *Origo Constantini Imperatoris* αναφέρει ότι ο Κωνσταντίνος Β΄ βοήθησε τον πατέρα του στον πόλεμο με τους Γότθους το 332, αλλά δεν φαίνεται να έλαβε και εκείνος τον τίτλο *Gothicus Maximus*¹⁵⁸. Αντιθέτως εμφανίζεται με τον τίτλο *Alamanicus Maximus*. Συνεπώς ο Κωνσταντίνος Β΄ εκστράτευσε κατά τον Αλαμανών κάποια στιγμή το χρονικό διάστημα πριν ή μετά το 330. Τα στοιχεία υποδεικνύουν ότι πράγματι οι σχέσεις με τους Αλαμανούς είχαν μεταβληθεί. Οι λόγοι για αυτήν την αλλαγή δεν μπορούν να εξακριβωθούν και μόνο υποθέσεις, χωρίς σημαντικά στοιχεία, μπορούν να γίνουν με τον Drinkwater να θεωρεί ότι χρησιμοποιήθηκαν ως νέος απειλητικός εχθρός για την αύξηση του κύρους του νεαρού Κωνσταντίνου Β΄ σε συνάρτηση με τα προβλήματα στο παλάτι από τις θανατώσεις του Κρίσπου και της Φαύστας.

Μετά τον θάνατο του πατέρα του ο Κωνσταντίνος Β΄, ανέλαβε τις περιοχές τις οποίες διοικούσε από πριν, παραμένοντας στη Δυτική Ευρώπη. Αν πράγματι ίσχυε το ότι εκείνος είχε τη γενική εποπτεία του κράτους στα πρότυπα του πατέρα του και του Διοκλητιανού, τότε θα έπρεπε να ορίζει και την εξωτερική πολιτική. Ωστόσο αυτό δεν φαίνεται πως συνέβαινε, αν και δεν μπορεί να αποδειχθεί με βεβαιότητα¹⁵⁹. Οι απειλές στον Δούναβη και την Ανατολή αντιμετώπιζονταν ξεχωριστά από τα αδέρφια του χωρίς να υποδηλώνεται κάποια πρόθεση για συνεργασία. Αν και υφίσταται η αναφορά για παροχή βοήθειας στον Κωνσταντίο, αυτός ο ισχυρισμός είναι ιδιαίτερα αμφίβολος¹⁶⁰. Η κατάσταση μετά τον θάνατο του Κωνσταντίνου, φαίνεται πως προέκρινε ως καλύτερη λύση την κατά περίπτωση εξωτερική πολιτική και όχι μια ευρύτερη προσπάθεια χάραξης μιας κοινής κατεύθυνσης. Ο ίδιος εκστράτευσε μια φορά στον Ρήνο, λαμβάνοντας τον τίτλο του *Germanicus Maximus* χωρίς όμως να υπάρχουν περαιτέρω πληροφορίες. Θα μπορούσε να υποτεθεί ότι αφορούσε και πάλι τους Αλαμανούς, αλλά είναι εξίσου πιθανό να αντιμετώπισε τους Φράγκους όπως θα έκανε τα επόμενα χρόνια ο Κώνστας.

Το πρόσωπο του μεγάλου γιου του Κωνσταντίνου Α΄ και της Φαύστας, ειδικά όσον αφορά την εξωτερική πολιτική παραμένει σε μεγάλο βαθμό αινιγματικό. Τελικά το 340 συγκρούστηκε με τον αδερφό του Κώνστα και έχασε την ζωή του¹⁶¹. Το γεγονός εμφανίζεται περισσότερο ως ένας εμφύλιος μεταξύ των δυο αδελφών, όμως δεν είναι σίγουρο αν υπήρξε κινητοποίηση ευρείας κλίμακας. Το συμπέρασμα του Lewis προτείνει διαφορετική ανασύνθεση των γεγονότων αλλά και της μορφής της αυτοκρατορίας σε αυτήν την τριετία¹⁶². Πράγματι οι ελάχιστες αναφορές των πηγών δεν αποκαλύπτουν εκτεταμένη σύγκρουση αλλά μάλλον σύντομη και ξαφνική¹⁶³. Αν

¹⁵⁶ Barnes, «Victories of Constantine», 151.

¹⁵⁷ Drinkwater, *Alamanni*, 199.

¹⁵⁸ *Origo Constantini Imperatoris*, 6.31.

¹⁵⁹ Lewis, «The Civil War of AD 340», 60.

¹⁶⁰ Η πληροφορία αφορά τα γεγονότα του 340 και υποστηρίζεται από τον Bleckmann· βλ. ό.π., 79.

¹⁶¹ Αν και μεταγενέστερος ο Ζωναράς παραθέτει το μεγαλύτερο απόσπασμα, Ζωναράς, *Επιτομή Ιστοριών*, 13.5.7-14.

¹⁶² Lewis, «The Civil War of AD 340», 89-91.

¹⁶³ Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 2.41· *Επιτομή περί των Καισάρων*, 41.21.

τα δυο αδέρφια προετοιμάζονταν για πόλεμο θα υπήρχε ένα πιο έντονο αποτύπωμα των συγκρούσεων, ίσως μια κατάσταση παρόμοια με εκείνη που δημιουργήθηκε μετά τον θάνατο του Κώνστα, όταν ο Κωνσταντίνος χρειάστηκε τρία χρόνια για να τον αντιμετωπίσει. Σε κάθε περίπτωση ο μεγάλος γιος του Κωνσταντίνου Α΄ δεν μπορεί να αξιολογηθεί ως προς την εξωτερική πολιτική του τόσο εξ αιτίας της έλλειψης πληροφοριών όσο και λόγω της σύντομης χρονικής περιόδου κατά την οποία λειτούργησε ως ανεξάρτητος φορέας της αυτοκρατορικής εξουσίας.

Ο Κώνστας απόλυτος κυρίαρχος της Δύσης

Ο Κώνστας ήταν ο μικρότερος από τους γιους του Κωνσταντίνου, γεννημένος πιθανότατα το 323. Το 333 εισήλθε και εκείνος στην αυτοκρατορική εξουσία με την αναγόρευσή του σε καίσαρα¹⁶⁴. Όπως και για τον Κωνσταντίνο Β΄ οι πηγές δεν αναφέρονται εκτεταμένα, όμως στην περίπτωση του υπάρχουν διάσπαρτες μαρτυρίες σε κείμενα. Η γενική εικόνα του Κώνστα έχει μια σχετικά αρνητική χροιά με αρκετές κατηγορίες προς το πρόσωπό του, οι οποίες όμως δεν μπορούν να αξιολογηθούν χωρίς περαιτέρω πληροφορίες¹⁶⁵. Ο Woudhuysen, σε μια από τις λίγες περιπτώσεις αποκλειστικής έρευνας για τον Κώνστα κάνει μια αρκετά αναλυτική απόπειρα να συγκεντρώσει το σύνολο των στοιχείων για εκείνον, αποτυπώνοντας μια διττή εικόνα. Παρ' όλα αυτά, τα ζητήματα της εξωτερικής πολιτικής στον βαθμό τον οποίο καταγράφονται μπορούν να οδηγήσουν σε περισσότερο ασφαλή συμπεράσματα για τα συγκεκριμένα γεγονότα.

Μετά την αναδιανομή των εδαφών της αυτοκρατορίας από τους τρεις αδελφούς, ο Κώνστας προσέθεσε στις υπάρχουσες επαρχίες του, Ιταλία και Αφρική, και το μεγαλύτερο μέρος της Βαλκανικής. Έτσι καλούνταν να διαφυλάξει το επισφαλές σύνορο του Δούναβη. Ο Κώνστας ήταν πιθανότατα 14 ετών, συνεπώς είναι αμφίβολο κατά πόσο λάμβανε αυτόνομες αποφάσεις και διοικούσε τα στρατεύματα σε αυτήν την ηλικία. Ωστόσο, μέχρι και τη διαμάχη με τον αδερφό του εκστράτευε στον Δούναβη, λαμβάνοντας τον τίτλο *Sarmaticus Maximus* και μάλιστα αναφέρεται πως βρισκόταν στη Δακία όταν ο Κωνσταντίνος Β΄ κινούταν προς την Ιταλία¹⁶⁶. Οι σχέσεις με τους Σαρμάτες εμφανίζουν ιδιαίτερη πολυπλοκότητα με διαρκείς μεταβολές. Ο Κωνσταντίνος προσπάθησε να κατευνάσει την κατάσταση το 337, όμως φαίνεται πως δεν ήταν αρκετό και ο αδερφός του χρειάστηκε να επέμβει εκ νέου. Δεν υπάρχουν αναλυτικές πληροφορίες, όμως τα αμέσως επόμενα χρόνια ο Κώνστας απουσίαζε από την περιοχή και επέστρεψε μόνο προς το τέλος της βασιλείας του. Αν και δεν μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα αυτή η απουσία του υποδεικνύει ότι είχε ίσως επαναφέρει την ειρήνη στην περιοχή. Γενικά, έχει γίνει φανερό ότι οι Σαρμάτες αποτελούν ένα ενδιαφέρον ζήτημα στις εξωτερικές σχέσεις της αυτοκρατορίας και θα άξιζε η περαιτέρω αποκλειστική και σε μεγαλύτερο εύρος μελέτης τους.

¹⁶⁴ Barnes, *The New Empire*, 45.

¹⁶⁵ Ενδεικτικά, χαρακτηρίζεται αρνητικά ως ομοφυλόφιλος, μέθυσος και φίλος με τους βαρβάρους· βλ. Woudhuysen, «Constans' Image», 160.

¹⁶⁶ ILS, 724· Ζωναράς, *Επιτομή Ιστοριών*, 13.5.9.

Με τον θάνατο του Κωνσταντίνου Β΄, ο Κώνστας ανέλαβε και τις δικές του περιοχές και φαίνεται πως μετέβη στη Δύση¹⁶⁷. Πιθανότατα υπήρχε αναταραχή στα σύνορα, ίσως και λόγω της αλλαγής της εξουσίας, καθώς ο αδερφός του είχε πολυετή παρουσία στην περιοχή. Αντίπαλοι του Κώνστα εμφανίζονται εκ νέου οι Φράγκοι ύστερα από αρκετά χρόνια κατά τα οποία εχθροί του κράτους ήταν οι Αλαμανοί¹⁶⁸. Ο Κώνστας το 341 εκστράτευσε εναντίον τους αλλά δεν κατάφερε να επικρατήσει¹⁶⁹. Την επόμενη χρονιά όμως αναδείχθηκε νικητής, επαναφέροντας την ειρήνη στην περιοχή και υπογράφοντας συμφωνίες¹⁷⁰. Το περιεχόμενο των συνθηκών δεν είναι γνωστό αν και υπάρχει η υπόθεση είτε για σύναψη συμμαχίας, είτε για μεταφορά τους στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας, αλλά αυτά δεν μπορούν να επιβεβαιωθούν¹⁷¹. Ίσως να έγιναν σε ένα πλαίσιο παρόμοιο με τις συμφωνίες του πατέρα του. Η ισορροπία των σχέσεων του κράτους με τους λαούς του Ρήνου φαίνεται πως ήταν ιδιαίτερα εύθραυστη και μεταβαλλόταν συχνά ακόμα και αν υπήρχαν μεγάλα διαστήματα ειρηνικής συμβίωσης. Μάλιστα αν και δεν εντοπίζεται σύγκρουση με τους Αλαμανούς, ο Μαρκελλίνος αναφέρει ότι το όνομα του Κώνστα τούς τρομοκρατούσε¹⁷².

Τον επόμενο χρόνο ο Κώνστας διέσχισε τη Μάγνη και βρέθηκε για σύντομο χρονικό διάστημα στη Βρετανία όπου έγινε ο τελευταίος νόμιμος ρωμαίος αυτοκράτορας, ο οποίος βρέθηκε στο νησί, μέχρι και την επίσκεψη του Μανουήλ Β΄ περισσότερο από χίλια χρόνια αργότερα¹⁷³. Ο λόγος της παρουσίας του δεν αναφέρεται, παρά μόνο το δύσκολο ταξίδι εν μέσω του χειμώνα¹⁷⁴. Η υπόθεση ότι υπήρξε πρόβλημα με τους Πίκτες είναι εύλογη και έχει επικρατήσει στις σύγχρονες μελέτες¹⁷⁵. Ωστόσο προκύπτει ένα σοβαρό ερώτημα, καθώς δεν περιγράφονται πολεμικές ενέργειες, με αποτέλεσμα να γίνεται αμφίβολο το αν πράγματι ταξίδεψε για στρατιωτικούς λόγους. Επιστρέφοντας το καλοκαίρι του 343 στη Γαλατία παρέμεινε στη Δύση μέχρι και το 345¹⁷⁶. Αν και παραβρέθηκε στις συνοριακές πόλεις, δεν μαρτυρείται να προέκυψαν ζητήματα εξωτερικής πολιτικής. Από το 346 και εξής παρέμεινε στα Βαλκάνια πιθανότατα για την αντιμετώπιση απειλών στον Δούναβη, αν και πάλι οι πληροφορίες δεν αποκαλύπτουν περισσότερα δεδομένα¹⁷⁷.

Ο Κώνστας επέστρεψε στη Δύση το 350 για τελευταία φορά, καθώς υψηλόβαθμοι αξιωματούχοι στη Γαλατία είχαν συνωμοτήσει εναντίον του. Στο Αυγουστώδουνο, τη σημερινή Οτόν, οι συνωμότες ανακήρυξαν αύγουστο τον στρατηγό Μαγνέντιο και κινήθηκαν γρήγορα για την ευρεία αποδοχή του¹⁷⁸. Ο Κώνστας είχε καταφέρει να ξεφύγει ή τον άφησαν να διαφύγει προσωρινά, αλλά

¹⁶⁷ Βλ. Barnes, «Imperial Chronology», 165.

¹⁶⁸ Drinkwater, *Alamanni*, 200.

¹⁶⁹ Ιερώνυμος, *Χρονικό*, Α341. Ο Woudhuysen συνδέει τη νομοθεσία του κατά των παγανιστών ως μια προσπάθεια χρήσης της Θείας εύνοιας· βλ. Woudhuysen, «Constans' Image», 176.

¹⁷⁰ Ιερώνυμος, *Χρονικό*, Α342.

¹⁷¹ Drinkwater, *Alamanni*, 200· αναφέρεται στους Φράγκους στους οποίους επιτίθεται το 358 ο Ιουλιανός.

¹⁷² Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 30.7.5.

¹⁷³ Ο Κωνσταντίνος Γ΄ καταγράφεται επίσης πως βρισκόταν στη Βρετανία, αλλά θεωρείται σφετεριστής· Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 6.2.

¹⁷⁴ Λιβάνιος, *Λόγος* 59.139.

¹⁷⁵ Βλ. Barnes, «Imperial Chronology», 165.

¹⁷⁶ Ό.π., 165.

¹⁷⁷ Ό.π., 166.

¹⁷⁸ Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 2.42· *Επιτομή περί των Καισάρων*, 41.22-25.

τελικά στην πόλη Ελένη, σημερινή Έλν στις ακτές της νότιας Γαλλίας, τον εντόπισαν και τον σκότωσαν. Η ανάλυση των γεγονότων από τον Drinkwater υποδεικνύει ένα καλά οργανωμένο σχέδιο στο οποίο εμπλέκονταν τόσο στρατιωτικά όσο και πολιτικά πρόσωπα¹⁷⁹. Η ευρεία συμμετοχή και οι προσεκτικές κινήσεις των συμμετεχόντων φανερώνουν ότι υπήρξε σημαντική προετοιμασία, η οποία θα μπορούσε να συνδεθεί με τη δυσαρέσκεια προς τον Κώνστα, όπως αναφέρουν έντονα οι πηγές. Ωστόσο αυτό δεν θα πρέπει να θεωρηθεί δεδομένο, γιατί οι αποστασίες δεν ήταν σπάνιο φαινόμενο, ενώ η μεγάλη επικράτεια του Κώνστα ίσως είχε δημιουργήσει ανταγωνισμούς μεταξύ των στρατευμάτων, τους οποίους δεν μπορούσε να ελέγξει. Ενδεικτικό είναι άλλωστε ότι τα στρατεύματα του Δούναβη ανακήρυξαν δικό τους αυτοκράτορα και δεν εντάχθηκαν στην κίνηση του Μαγνέντιου¹⁸⁰. Ο θάνατος του Κώνστα, ο οποίος παραδόξως δεν είχε προέλθει από συγγενή, προξενούσε αρκετούς κινδύνους για τη δυναστεία του Κωνσταντίνου Α΄. Ο εναπομείναντας γιος, Κωνσταντίνος, θα έπρεπε να αντιμετωπίσει ταυτόχρονα την περσική απειλή και την πιθανότητα δημιουργίας μιας τριαρχίας χωρίς συγγενικούς δεσμούς.

2. Ο πόλεμος με την Περσία

Η σύγκρουση με την Περσία, η οποία είχε αρχίσει πριν τον θάνατο του Κωνσταντίνου Α΄, συνεχίστηκε με διακυμάνσεις τις επόμενες δεκαετίες μέχρι και τον θάνατο του Ιουλιανού το 363. Ύστερα από ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα η αυτοκρατορία βρέθηκε αντιμέτωπη με μια ιδιαίτερα επικίνδυνη απειλή. Ο πόλεμος δεν εξελίχθηκε όπως τον οραματίστηκε ο Κωνσταντίνος, αλλά σε ένα σημαντικό διαφορετικό πλαίσιο. Ο Κωνσταντίνος δεν επιθυμούσε ή δεν μπορούσε, μετά τον διαίρεση των εδαφών του κράτους με τα αδέρφια του, να συνεχίσει την επιθετική πολιτική του πατέρα του. Η πρωτοβουλία των κινήσεων πέρασε στους Πέρσες, καθώς ο Σαπώρης έχοντας προετοιμαστεί για πόλεμο, εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση προκειμένου να καταφέρει να ανατρέψει τη συνθήκη του 299. Έτσι τα επόμενα χρόνια η εικόνα η οποία προκύπτει, αποτυπώνει τους Πέρσες να εισβάλλουν επανειλημμένα στα ρωμαϊκά εδάφη με τον Κωνσταντίνο να κινείται προσεκτικά με αποκλειστικό στόχο τη διατήρηση της ακεραιότητας των συνόρων.

Το πρόσωπο του Κωνσταντίνου χαρακτηρίζεται από ορισμένα προβλήματα, καθώς για τους χριστιανούς συγγραφείς στις εκκλησιαστικές ιστορίες υπήρχε το πρόβλημα του αρειανισμού, ενώ και η αμυντική πολιτική του κατακρίνεται από τους Εθνικούς συγγραφείς, ειδικά όταν συγκρίνεται με τον Ιουλιανό¹⁸¹. Παρ' όλα αυτά η περίοδος μέχρι και την έναρξη της αφήγησης του Μαρκελλίνου, είναι καταγεγραμμένη σε ικανοποιητικό βαθμό, ιδιαίτερα σε σύγκριση με τις εξελίξεις στη Δύση. Ωστόσο σημαντικές πληροφορίες προέρχονται από πανηγυρικούς λόγους προς τιμήν του Κωνσταντίνου, με συνέπεια ορισμένα γεγονότα να παρουσιάζονται εξωραϊσμένα καθώς δεν ήταν δυνατό να επικριθούν οι επιλογές του αυτοκράτορα. Σε κάθε περίπτωση η προσεκτική ανάγνωση των μαρτυριών μπορεί να οδηγήσει στην

¹⁷⁹ Βλ. Drinkwater, «The Revolt of Magnentius», 132-133.

¹⁸⁰ Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 2.43.

¹⁸¹ Edwell, *Rome and Persia*, 182.

ανασύνθεση της εξωτερικής πολιτικής, η οποία είχε σαφή κατεύθυνση καθ' όλη την περίοδο μέχρι και τον θάνατό του το 361.

Η αποσόβηση της περσικής εισβολής

Ο Κωνστάντιος, ως καίσαρας, είχε ήδη αναλάβει τη διοίκηση της Ανατολής όταν άρχισε ο πόλεμος το 336. Μάλιστα είχε αποδείξει τις ικανότητές του με τη νίκη του επί του Ναρσή. Ο θάνατος του Κωνσταντίνου όμως μετέβαλε σημαντικά τα δεδομένα, καθώς ματαιώθηκε η επικείμενη εισβολή των ρωμαϊκών στρατευμάτων. Έχει ενδιαφέρον ότι η ανανέωση της ιμπεριαλιστικής πολιτικής, είχε διαδοθεί σημαντικά στην κοινωνία, με αποτέλεσμα την προσμονή για επιθετικές κινήσεις. Ενδεικτικό της κατάστασης αποτελεί το κείμενο *Itinerarium Alexandri*, το οποίο προφανώς αναφερόταν στην εκστρατεία του Αλέξανδρου στην Περσία και ήταν αφιερωμένο στον Κωνσταντίο¹⁸². Ο συγγραφέας παρομοίαζε τους δυο άνδρες υποδηλώνοντας ότι ο Κωνστάντιος έπρεπε να επιτεθεί και να επικρατήσει επί των Περσών. Επιπρόσθετα ο θάνατος του πατέρα του δεν διαφοροποίησε μόνο την εξωτερική πολιτική, αλλά και το πλάνο της δυναστικής διαδοχής. Στις δολοφονίες του 337 συμπεριλαμβανόταν και ο Αννιβαλιανός, ο οποίος προοριζόταν πιθανότατα να αναλάβει την Αρμενία. Ο θάνατός του φαίνεται πως προκάλεσε αναταραχές στην περιοχή με συνέπεια τον εκ νέου έλεγχο της από την Περσία¹⁸³.

Ο Σαπώρης εκμεταλλεύτηκε την απουσία του Κωνσταντίου από την Ανατολή, καθώς μέχρι τον Σεπτέμβριο του 337 και τη συμφωνία με τα αδέρφια του βρισκόταν στα Βαλκάνια, εισβάλλοντας στη ρωμαϊκή Μεσοποταμία. Στόχος του ήταν η Νίσιβις, η οποία αποτελούσε το κέντρο του εμπορίου μεταξύ των δυο κρατών μετά τη συνθήκη του 299. Οι περιγραφές των πηγών μαρτυρούν ότι ο Σαπώρης είχε προετοιμαστεί σε ευρεία κλίμακα για την εισβολή και την κατάληψη της πόλης¹⁸⁴. Η πολιορκία κράτησε για περισσότερο από δυο μήνες όμως τελικά απέτυχε και αποσύρθηκε από την περιοχή¹⁸⁵. Οι πηγές αναδεικνύουν σε σημαντικό παράγοντα τη Θεία Εύνοια και τον ρόλο του επισκόπου της πόλης, Ιάκωβου. Ωστόσο, όσο σημαντική και αν ήταν η κινητοποίησή του, το αμυντικό σχέδιο του Κωνσταντίου ίσως επίσης να διαδραμάτισε κομβικό ρόλο στην επιτυχία. Ο Κωνστάντιος είχε ήδη δείξει την επιμέλειά του για την άμυνα με τα οχυρωματικά έργα όσο ήταν καίσαρας και καθ' όλη την επόμενη περίοδο κινήθηκε σε αυτό πλαίσιο. Η περιοχή μεταξύ Τίγρη και Ευφράτη αποτελούσε τη δίοδο των μετακινήσεων ανάμεσα στα δυο κράτη. Σε ολόκληρη αυτήν την πορεία ο Κωνστάντιος είχε οχυρώσει κομβικά σημεία προκειμένου να δημιουργούν πρόβλημα στις περσικές εισβολές. Οι Πέρσες θα ήταν αναγκασμένοι είτε να καθυστερήσουν για την πολιορκία τους είτε να κινδυνεύουν από επιθέσεις των ρωμαϊκών στρατευμάτων στα μετόπισθεν, απειλώντας παράλληλα τις γραμμές ανεφοδιασμού. Η φθορά του αντιπάλου αποτελούσε την ουσία της στρατηγικής του Κωνσταντίου και προς το παρόν είχε στεφθεί με επιτυχία.

Η αποχώρηση των Περσών έδωσε τη δυνατότητα στον Κωνσταντίο με την επιστροφή του στην Αντιόχεια να ασχοληθεί με την κατάσταση στην Αρμενία. Μετά

¹⁸² Το κείμενο παρατίθεται στο· Dodgeon, Lieu, *Eastern Frontier*, 156-158.

¹⁸³ Ιουλιανός, Λόγος α' 18D-19A

¹⁸⁴ Θεοδώρητος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 1.11-12.

¹⁸⁵ Θεοφάνης, *Χρονογραφία*, 34.

τη δολοφονία του Αννιβαλιανού, φαίνεται πως ο Σαπώρης είχε καταφέρει να εγκαταστήσει φιλικές δυνάμεις στην περιοχή, κρατώντας ως αιχμάλωτους του τον βασιλιά Τιγράνη, τον οποίο τύφλωσε και τον γιο του Αρσάκη. Ο Ιουλιανός αναφέρει ότι ο Κωνσταντίνος κατάφερε να επαναφέρει την Αρμενία στη ρωμαϊκή σφαίρα επιρροής, εκστρατεύοντας στην περιοχή προκειμένου να εκδιώξει τους υποστηρικτές των Περσών¹⁸⁶. Η κίνησή του ήταν επιτυχής και πετυχε να επανεγκαταστήσει τη δυναστεία των Αρσακιδών στην Αρμενία με τον Αρσάκη να ανεβαίνει στον θρόνο το 339 στη θέση του τυφλού πατέρα του. Αν και ο Ιουλιανός χωρίς λεπτομέρειες επικεντρώνεται περισσότερο στη στρατιωτική επέμβαση, η αναφορά του αρμένιου ιστορικού Φάυστου καταγράφει μια περισσότερο διπλωματική προσέγγιση. Συγκεκριμένα, ο Κωνσταντίνος φαίνεται πως διαπραγματεύτηκε την επιστροφή των ηγεμόνων της Αρμενίας ως αντάλλαγμα για την απελευθέρωση του περσικού χαρεμιού, το οποίο είχε συλληφθεί στις συγκρούσεις του 336¹⁸⁷. Οι αναφορές πιθανότατα είναι αλληλένδετες, με τον Κωνσταντίνο να κάνει χρήση τόσο στρατιωτικών όσο και διπλωματικών μεθόδων προκειμένου να επιλύσει το πρόβλημα στην Αρμενία, όπου έκτοτε δεν χρειάστηκε ξανά η εμπλοκή του.

Οι διπλωματικές κινήσεις του Κωνσταντίνου δεν περιορίστηκαν μόνο στην Αρμενία, αλλά επεκτάθηκαν και στην Αραβία. Μετά τον θάνατο του Κωνσταντίνου οι Άραβες σύμμαχοι είχαν αποστατήσει και απειλούσαν τα σύνορα. Ο Κωνσταντίνος, όπως αναφέρει ο Ιουλιανός, κατόρθωσε με την αποστολή πρεσβειών να τους επαναφέρει σε συμμαχία εναντίον των Περσών¹⁸⁸. Ο Shahid αναλύει διεξοδικά τα δεδομένα και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο για τους Τανουχίδες στη βόρεια Αραβία κοντά στα σύνορα με την αυτοκρατορία. Ενδιαφέρον στην ανάλυσή του, είναι το γεγονός ότι η επιτυχία της κίνησης κρίθηκε από τη θρησκευτική διπλωματία με την επιστροφή του επισκόπου τους, ο οποίος ανήκε στους υποστηρικτές της Συνόδου της Νίκαιας και είχε εξοριστεί το 335¹⁸⁹. Εάν αυτό ισχύει, τότε τα πρώιμα βήματα του πατέρα του για χρήση της θρησκείας στη διπλωματία αυτήν την περίοδο είχαν αρχίσει να αποκτούν ολοένα και περισσότερο συνεκτική στόχευση. Επιπρόσθετα θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι οι συνθήκες συνάπτονταν από φυσικά πρόσωπα, με συνέπεια τη λήξη τους με τον θάνατο των ηγεμόνων, κάτι το οποίο συνέβη το 337¹⁹⁰. Σε κάθε περίπτωση ο Κωνσταντίνος κινήθηκε άμεσα και επέλυσε τα ζητήματα στα βόρεια και νότια σύνορα, έχοντας πλέον να αντιμετωπίσει μόνο την Περσία.

Η μάχη στα Σίνγκαρα και η σταδιακή αποκλιμάκωση

Ο πόλεμος με την Περσία συνεχίστηκε καθ' όλη τη διάρκεια της βασιλείας του Κωνσταντίνου. Οι κινήσεις των πρώτων ετών είχαν οδηγήσει την κατάσταση σε τέλμα καθώς η Αρμενία και η Αραβία βρίσκονταν υπό ρωμαϊκό έλεγχο με αποτέλεσμα τις συνεχείς συγκρούσεις με μικρής κλίμακας εισβολές αμφότερων των πλευρών στην ευρύτερη περιοχή της Μεσοποταμίας. Σκοπός του Κωνσταντίνου σύμφωνα με τους

¹⁸⁶ Ιουλιανός, Λόγος α' 20Α-21Α.

¹⁸⁷ Το απόσπασμα παρατίθεται στο Baynes «Rome and Armenia», 627-628.

¹⁸⁸ Ιουλιανός, Λόγος α' 21Β

¹⁸⁹ Shahid, *Byzantium and the Arabs*, 78.

¹⁹⁰ Elton, *Roman Empire*, 91.

πανηγυρικούς ήταν να παρασύρει τον Σαπώρη σε μια μεγαλύτερη σύγκρουση αλλά οι Πέρσες τον απέφευγαν¹⁹¹. Ο Κωνστάντιος εισέβαλε και εκείνος στα περσικά εδάφη αλλά όχι σε μεγάλη απόσταση και πάντοτε με ιδιαίτερη προσοχή προκειμένου να πετύχει τον στόχο, λαμβάνοντας τον τίτλο *Adiabenicus Maximus*¹⁹². Ο Λιβάνιος αναφέρει ότι κατέλαβε και πόλεις αλλά φαίνεται πως δεν ήταν στόχος η κατάκτηση εδαφών¹⁹³. Η αξιοπιστία των πληροφοριών μπορεί εύλογα επικριθεί καθώς επρόκειτο για πανηγυρικούς. Ωστόσο έχει σημασία ότι τα δυο κράτη δεν διακινδύνευαν να ηττηθούν σε κομβική μάχη, καθώς θα δημιουργείτο μια εις βάρος τους κατάσταση. Ο Κωνστάντιος ήθελε να παραμείνει το status quo της συνθήκης του 299 ενώ ο Σαπώρης να το ανατρέψει, συνεπώς είτε ο ένας είτε ο άλλος απόφυγε τη σύγκρουση όταν δεν υπήρχαν ευνοϊκά δεδομένα.

Η κατάσταση φαίνεται πως έφτασε σε ένα κομβικό σημείο το 344 με τη μάχη στα Σίνγκαρα. Οι πηγές αναφέρουν ότι υπήρξαν συνολικά εννέα μάχες, με τον Κωνσταντίο να λαμβάνει μέρος μόνο σε δύο¹⁹⁴. Στη σύγχρονη έρευνα έχει επικρατήσει σύγχυση σχετικά με την ημερομηνία καθώς είχε χρονολογηθεί λανθασμένα το 348, ενώ ο Barnes θεωρεί ότι έγιναν μάχες και στις δυο χρονολογίες¹⁹⁵. Ο Bury αποσαφηνίζει τα δεδομένα και ορθώς στηρίζεται περισσότερο στις μαρτυρίες του Ιουλιανού, ο οποίος ήταν σύγχρονος των γεγονότων και αναφέρεται σε μία σημαντική σύγκρουση, όπως ακριβώς και ο Λιβάνιος¹⁹⁶. Η μάχη του 344 φαίνεται πως ήταν η πιο σημαντική, καθώς ο νικητής θα μπορούσε να επηρεάσει σημαντικά την κατάληξη του πολέμου. Η αναμέτρηση δεν ανέδειξε νικητή, όσο και αν προσπαθούσε η αυτοκρατορική προπαγάνδα να παρουσιάσει ότι επικράτησε ο Κωνσταντίος. Μάλιστα φαίνεται πως δεν επρόκειτο για μια ενιαία σύγκρουση αλλά για σειρά μικρότερων μαχών στις οποίες αρχικά επικράτησαν οι Ρωμαίοι. Η υποχώρηση των Περσών και η καταδίωξή τους από τα ρωμαϊκά στρατεύματα, παρ' όλη την αντίρρηση του Κωνσταντίου, οδήγησε στον αιφνιδιασμό τους με συνέπεια οι σημαντικές απώλειες να μετατρέψουν τη νίκη σε ήττα¹⁹⁷. Το αποτέλεσμα δεν ευνόησε τελικά κανέναν και το τέλμα στον πόλεμο παρέμεινε. Ίσως αυτή η εξέλιξη να επηρέασε περαιτέρω τον Κωνσταντίο οδηγώντας τον σε ακόμα πιο προσεκτικές κινήσεις με σκοπό την οικονομία δυνάμεων. Άλλωστε εξακολουθούσε να έχει υπό την εποπτεία του μόνο τους πόρους του ανατολικού τμήματος.

Τα επόμενα χρόνια η γνώριμη πραγματικότητα συνεχίστηκε με μικρής κλίμακας εισβολές. Το 346 ο Σαπώρης πολιορκήσε για δεύτερη φορά τη Νίσιβη και πάλι χωρίς επιτυχία¹⁹⁸. Η αμυντική τακτική του Κωνσταντίου συνέχιζε να αποδίδει, αποτρέποντας τους Πέρσες τόσο από το να προχωρήσουν βαθύτερα στη ρωμαϊκή επικράτεια όσο και από το να καταλάβουν τις καλά οχυρωμένες πόλεις, παρ' όλες τις προσπάθειές τους. Οι οχυρωματικές ενέργειες στην περιοχή συνεχίζονταν σταθερά

¹⁹¹ Λιβάνιος, Λόγος 59, 76-80

¹⁹² *ILS*, 732.

¹⁹³ Λιβάνιος, λόγος 59, 79.

¹⁹⁴ Φήστος, *Breviarium*, 27.

¹⁹⁵ Barnes, «Imperial Chronology», 163.

¹⁹⁶ Bury, «Battle of Singara», 302-305· Ιουλιανός, Λόγος α' 22D-25B· Λιβάνιος, Λόγος 59, 100-103.

¹⁹⁷ Λιβάνιος, Λόγος 59, 112. Η ανυπακοή ερμηνεύεται και ως επιθυμία για επιθετική πολιτική απέναντι στην Περσία, την οποία δεν επέτρεπε ο Κωνσταντίος αλλά προσέφερε η ευκαιρία της αρχικής επικράτησης.

¹⁹⁸ Θεοφάνης, *Χρονογραφία*, 38.

όλο αυτό το διάστημα¹⁹⁹. Ο Σαπώρης πολιορκήσε και τρίτη φορά τη Νίσιβη το 350 επιστρατεύοντας σημαντικές δυνάμεις. Οι περιγραφές αποτυπώνουν και πάλι μια εκτεταμένη προετοιμασία για την κατάληψη της πόλης, ενώ είναι αξιοσημείωτο ότι προσπάθησε να χρησιμοποιήσει τον ρου του ποταμού Μυγδόνιου για να χτυπήσει τα τείχη²⁰⁰. Τελικά ύστερα από αρκετό καιρό, ίσως ακόμα και τέσσερις μήνες, ο Σαπώρης αναγκάστηκε να λύσει την πολιορκία και να αποχωρήσει.

Οι εξελίξεις στα δυο κράτη ανάγκασαν τον Κωνσταντίο και τον Σαπώρη να λείψουν από το μέτωπο του πολέμου. Στη Δύση ο Μαγνέντιος είχε αποστατήσει και δολοφονήσει τον Κώνστα, υποχρεώνοντας τον Κωνσταντίο να παραμείνει μακριά από την Ανατολή ολόκληρη τη δεκαετία του 350. Συμπωματικά και ο Σαπώρης έπρεπε να βρίσκεται στα βορειοανατολικά του σύνορα, καθώς δεχόταν εισβολές από λαούς της στέπας²⁰¹. Αν και δεν φαίνεται πως υπήρχε οποιαδήποτε επίσημη κίνηση για εκχειρίδια, οι συγκρούσεις περιορίστηκαν περαιτέρω μέχρι και την επιστροφή του Σαπώρη το 359. Ο Κωνσταντίος ενίσχυσε τις οχυρώσεις των πόλεων πριν αναχωρήσει, ελπίζοντας ότι η αμυντική τακτική θα συνέχιζε να είναι επιτυχής²⁰². Με την πολιτική του όλα αυτά τα χρόνια είχε κατορθώσει να διασφαλίσει την ακεραιότητα των συνόρων, αντιμετωπίζοντας τις περσικές εισβολές. Χωρίς τον έλεγχο ολόκληρης της αυτοκρατορίας φαίνεται πως δεν είχε τη δυνατότητα να συνεχίσει την επιθετική πολιτική του πατέρα του.

3. Αποτίμηση της εξωτερικής πολιτικής της συμβασιλείας

Η απόπειρα αποτύπωσης της εξωτερικής πολιτικής της αυτοκρατορίας την περίοδο μέχρι και το 350 χαρακτηρίζεται από ορισμένες ιδιαιτερότητες. Βασικό ερώτημα αποτελεί το αν υπήρχε μια ενιαία πολιτική ή όχι. Με απόλυτη βεβαιότητα, ειδικά μετά το 340, η αυτοκρατορία δεν διαχειριζόταν ενιαία τα εξωτερικά ζητήματα αλλά κατά περίπτωση. Αν και το κράτος παρέμεινε ενωμένο, Κώνστας και Κωνσταντίος δεν φαίνεται συνεργάζονταν, όχι μόνο στα εξωτερικά θέματα αλλά πολύ περισσότερο στα εσωτερικά. Όσον αφορά την πρώτη περίοδο, όταν ο Κωνσταντίνος Β΄ ήταν θεωρητικά ο πρώτος στην ιεραρχία, η εικόνα παραμένει η ίδια, με τις αποφάσεις να λαμβάνονται *ad hoc* σύμφωνα με τα υφιστάμενα δεδομένα. Για τον Κωνσταντίο θα γίνει καθολική αποτύπωση της εξωτερικής πολιτικής του στο επόμενο κεφάλαιο, συμπεριλαμβάνοντας και τα στοιχεία από αυτήν την πρώτη περίοδο. Συνεπώς σε αυτό το σημείο θα εξεταστεί μόνο το δυτικό τμήμα.

Η Δύση είχε αρχικά μοιραστεί μεταξύ του Κωνσταντίνου Β΄ και του Κώνστα. Όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, για τον Κωνσταντίνο Β΄ οι πληροφορίες είναι ιδιαίτερα επισφαλής για συμπεράσματα. Ο Κωνσταντίνος είχε υπό την εποπτεία του, το μικρό χρονικό διάστημα της βασιλείας του, το σύνορο του Ρήνου. Η πολιτική της αυτοκρατορίας στο παρελθόν αποσκοπούσε στη διατήρηση της ασφάλειας της περιοχής, αποτρέποντας τις εισβολές των βαρβάρων. Η στρατηγική της άμυνας σε βάθος επί της Τετραρχίας είχε αντικατασταθεί από την επιθετική άμυνα με

¹⁹⁹ Dodgeon, Lieu, *Eastern Frontier*, 168.

²⁰⁰ Ιουλιανός, Λόγος α΄ 30Α.

²⁰¹ Πιθανότατα επρόκειτο για Ούννους· βλ. Kulikowski, «A Father's Legacy», 315.

²⁰² Ιουλιανός, Λόγος α΄ 26D-27A.

εκστρατείες στις εχθρικές περιοχές, προτού φτάσουν οι εισβολείς στα ρωμαϊκά σύνορα. Αν και δεν μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα, ο Κωνσταντίνος Β΄ ίσως συνέχισε την εν λόγω επιλογή του πατέρα του. Ο ισχυρισμός αυτός βασίζεται στο γεγονός ότι πραγματοποίησε εκστρατείες στον Ρήνο χωρίς να αναφέρονται εισβολές, διατηρώντας την ακεραιότητα των συνόρων. Μάλιστα είχε στραφεί προς τους Αλαμανούς και όχι προς τους Φράγκους, σε αντίθεση με τις πρακτικές των τελευταίων δεκαετιών. Έτσι πιθανόν να πραγματοποιείτο μια προσπάθεια διεύρυνσης της επιβολής της εν λόγω πολιτικής στο σύνολο του ποταμού. Η επιτυχία της και πάλι δεν μπορεί να κριθεί καθώς τα δεδομένα άλλαξαν μετά τον θάνατό του.

Για την περίοδο της βασιλείας του Κώνστα η εικόνα δεν αλλάζει σημαντικά, απλώς υφίστανται περισσότερες αναφορές. Στον Κώνστα φαίνεται πως ήταν αρεστή η ασχολία με τον πόλεμο, τουλάχιστον όπως παρουσιάζεται ο αυτοκράτορας στις πηγές, και οι κινήσεις του καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας αποτυπώνουν έναν άνθρωπο, ο οποίος βρισκόταν σταθερά στα σύνορα. Οι πολεμικές ενέργειες του δεν ήταν πάρα πολλές, όμως ήταν σημαντικές καθώς αφορούσαν τις συνήθεις απειλές τόσο στον Ρήνο όσο και στον Δούναβη. Μάλιστα για τον Κώνστα υπάρχει και η αναφορά για χρήση διπλωματικών μέσων προκειμένου να διασφαλιστούν τα σύνορα με συμμαχίες. Βέβαια δεν καταγράφεται να έκανε χρήση περαιτέρω εξειδικευμένων μεθόδων όπως η θρησκευτική διπλωματία στα πρότυπα του Κωνσταντίνου και του πατέρα τους. Αν θεωρηθεί ότι η τακτική της επιθετικής άμυνας χωρίς δυνατότητες κατάκτησης συνεχίζονταν, τότε ο Κώνστας το έπραττε αυτό με επιτυχία. Μετά τον θάνατό του τα σύνορα συνέχισαν να είναι ασφαλή τόσο στον Δούναβη όσο και στον Ρήνο και μόνο η πρόσκληση των Αλαμανών από τον Κωνσταντίο άλλαξε τα δεδομένα.

Η διάσπαση της κεντρικής εξουσίας αυτήν την εποχή, είχε ως αποτέλεσμα τη μεταβολή σε περισσότερο αμυντικές τακτικές σε αντίθεση με την περίοδο του Κωνσταντίνου Α΄. Παρ' όλα αυτά οι γιοι του κατάφεραν να αντεπεξέλθουν στις προκλήσεις συνεχίζοντας την επιτυχημένη προστασία των συνόρων, η οποία αποτελούσε βασική στόχευση της Τετραρχίας. Οι σχέσεις της αυτοκρατορίας με τους γειτονικούς λαούς δεν διαφοροποιήθηκαν. Η άμυνα των συνόρων εξακολουθούσε να λειτουργεί, ενώ οι εκστρατείες επιθετικής φύσης εφαρμόστηκαν σε συγκεκριμένες περιπτώσεις για την περαιτέρω διασφάλισή της. Στο εσωτερικό η δυναστεία δεν είχε ανάγκη τη νομιμοποίησή της μέσω της επικράτησης επί εξωτερικών αντιπάλων, με αποτέλεσμα την πιθανή μείωση της ανάγκης για χρήση στρατιωτικών μέσων.

Γ. Η βασιλεία του Κωνσταντίου Β΄

1. Ο Κωνσταντίος Β΄ στη Δύση

Ο Κωνσταντίος καθ' όλη τη διάρκεια της βασιλείας του ως αυγούστου βρισκόταν στην Ανατολή, αντιμετωπίζοντας την απειλή των Περσών. Το πρόβλημα, όπως έχει αναλυθεί, ήταν αρκετά μεγάλο, αλλά ο αυτοκράτορας είχε καταφέρει να αμυνθεί με επιτυχία στις επιθέσεις, διατηρώντας την ισορροπία δυνάμεων στα σύνορα. Ο Κωνσταντίος δεν κατείχε τα μέσα του πατέρα του, δηλαδή του συνόλου της αυτοκρατορίας προκειμένου να συνεχίσει τα ιμπεριαλιστικά και επεκτατικά σχέδια. Η διαρκής αμυντική στάση του τον είχε κάνει να αποφεύγει τις ριψοκίνδυνες ενέργειες, προσέχοντας διαρκώς τις κινήσεις του στο πεδίο των συγκρούσεων. Μάλιστα, όπως αναφέρθηκε, είχε αντιληφθεί την αναγκαιότητα χρήσης και των διπλωματικών μέσων.

Ο θάνατος του Κώνστα προκάλεσε σημαντική κρίση, όχι τόσο για την αυτοκρατορία, όσο για τη δυναστεία. Κανένα από τα τρία αδέρφια δεν είχε αποκτήσει παιδιά και ο Κωνσταντίος ήταν πλέον ο τελευταίος γιος του Κωνσταντίνου Α΄. Η επιβίωση των ετεροθαλών εξαδέλφων του, Γάλλου και Ιουλιανού, από τα γεγονότα του 337, τα οποία είχε προκαλέσει ο ίδιος, αποδεικνυόταν ιδιαίτερα σημαντική. Ωστόσο το βασικό ζήτημα ήταν η διαίρεση της αυτοκρατορίας σε τρία τμήματα, καθώς οι δολοφόνοι του αδερφού του έλεγχαν τη Δύση ενώ στον Δούναβη τα στρατεύματα είχαν σασιάσει, ανακηρύσσοντας, αύγουστο τον στρατηγό Βετράνιο. Ο Κωνσταντίος έπρεπε να αποφασίσει για το μέλλον της αυτοκρατορίας αλλά και της δυναστείας, έχοντας ταυτόχρονα να αντιμετωπίσει και την περσική απειλή. Τελικά τον φθινόπωρο του 350 μετά το πέρας της εκστρατευτικής περιόδου στην Ανατολή, κινήθηκε δυτικά για να αντιμετωπίσει τους εσωτερικούς αντιπάλους του²⁰³.

Η αποκατάσταση της αυτοκρατορικής εξουσίας

Τα γεγονότα μεταξύ των ετών 350 και 353, αν και καταγράφονται με δεδομένη την τελική επικράτηση του Κωνσταντίου, υπήρξαν κρίσιμα για την αυτοκρατορία και τη δυναστεία. Η αντιμετώπιση των εσωτερικών απειλών συνιστούν κορυφαία στιγμή στην πορεία του Κωνσταντίου, καθώς εφαρμόζοντας ευρύτατη διπλωματία κατόρθωσε να επαναφέρει το κράτος υπό τον έλεγχό του. Η ανάλυση των κινήσεων του φανερώνει μια προσωπικότητα με σημαντικές δυνατότητες στη χρήση των διπλωματικών και πολιτικών μέσων προκειμένου να πετύχει τους στόχους επικρατώντας επί των αντιπάλων του.

Το πραξικόπημα του Μαγνέντιου στις αρχές του 350 φαίνεται πως ήταν αποτέλεσμα ενός καλά προμελετημένου σχεδίου, το οποίο δεν αποσκοπούσε σε ευρεία δυναστική αλλαγή, αλλά στην αντικατάσταση του Κώνστα από τον ίδιο. Ο Drinkwater στο άρθρο του αναλύει διεξοδικά τις κινήσεις των συνωμοτών πριν και μετά την αποστασία, υποδεικνύοντας ότι βασικός στόχος ήταν η αποδοχή της νέας

²⁰³ Φιλοσόργιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 3.23-25.

κατάστασης από τον Κωνσταντίνο ως μια δυαρχία στο πρότυπο του Διοκλητιανού²⁰⁴. Η κατηγορία ότι ο Μαγνέντιος ήταν είτε βάρβαρος είτε κατώτατης κοινωνικής προέλευσης είχε βάση, όμως έγινε δεδομένο μετά την τελική ήττα του²⁰⁵. Η επιλογή του Μαγνέντιου ως αύγουστου, προκειμένου να μοιραστεί την αυτοκρατορική εξουσία με τον γιό του Κωνσταντίνου Α΄, δεν θα μπορούσε να προκριθεί ως κατάλληλη, εάν χαρακτηριζόταν από τα εν λόγω μειονεκτήματα. Οι πρώτες κινήσεις του υποδηλώνουν ότι επιθυμούσε τη συνεργασία προκειμένου να εισέλθει και εκείνος στην επίσημη κεντρική εξουσία.

Την άνοιξη του 350 τα στρατεύματα του Δούναβη προχώρησαν και εκείνα σε αποστασία, αναγορεύοντας αυτοκράτορα τον στρατηγό τους Βετράνιο²⁰⁶. Οι καταγραφές των γεγονότων υποβαθμίζουν τόσο την κατάσταση στο Ιλλυρικό όσο και τον ίδιο τον Βετράνιο, καθώς πράγματι αντιμετωπίστηκε χωρίς σύγκρουση με αποτέλεσμα να θεωρείται ότι αποτελούσε μέρος του σχεδίου του Κωνσταντίνου για την αντιμετώπιση του Μαγνέντιου. Μάλιστα οι πηγές εμφανίζουν ως κεντρικό πρόσωπο στην αποστασία του Βετράνιου την Κωνσταντίνα, επίσης κόρη του Κωνσταντίνου Α΄ και της Φαύστας, η οποία προέκρινε αυτή τη λύση προκειμένου να μην επεκτείνει ο Μαγνέντιος τον έλεγχο του στην περιοχή²⁰⁷. Οι αναγνώσεις του Bleckmann και του Drinkwater θεωρούν ότι η αποστασία ήταν πραγματική και ότι στη συνέχεια επιστρατεύθηκε η διπλωματία και τα πολιτικά ανταλλάγματα για τον αναίμακτο περιορισμό του Βετράνιου²⁰⁸. Πράγματι εξετάζοντας τις αναφορές των πηγών η κατάσταση στο Ιλλυρικό μοιάζει πως εκτυλίχθηκε ανεξάρτητα από τον Μαγνέντιο και τον Κωνσταντίνο²⁰⁹. Ωστόσο στην παρούσα έρευνα οι ακριβείς λεπτομέρειες δεν προσθέτουν κάτι διαφορετικό στην ευρύτερη εικόνα της διπλωματικής δεινότητας του Κωνσταντίνου.

Μετά τη δολοφονία του Κώνστα και τον σταδιακό έλεγχο της Γαλατίας ο Μαγνέντιος κινήθηκε ταχύτατα για να διασφαλίσει και την Ιταλία²¹⁰. Η αποστασία του Βετράνιου τοποθετείται τον Μάρτιο, υποδεικνύοντας ότι ο Μαγνέντιος δεν επιθυμούσε να κινηθεί ανατολικότερα. Αυτό σήμαινε ότι αρχικά ο Μαγνέντιος προσπαθούσε να πετύχει έναν συμβιβασμό με τον Κωνσταντίνο²¹¹. Η κατάσταση μεταβλήθηκε περαιτέρω όταν τον Ιούνιο ο Νεποτιανός κατέλαβε τη Ρώμη, αλλά αμέσως ο Μαγνέντιος την επανέφερε στον έλεγχο του²¹². Ο Νεποτιανός αναφέρεται ως γιος της Ευτροπίας, αδερφής του Κωνσταντίνου Α΄, αλλά οι αναφορές των πηγών δεν επιτρέπουν την εξαγωγή στέρεων συμπερασμάτων, ενώ η θεωρία ότι παρακινήθηκε από τη δυναστεία δεν μπορεί βέβαια να αποκλειστεί²¹³. Η διπλωματία

²⁰⁴ Βλ. Drinkwater, «The Revolt of Magnentius», 133-134.

²⁰⁵ Ό.π., 138-139.

²⁰⁶ Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 2.43.

²⁰⁷ Φιλοσόργιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 3.22.

²⁰⁸ Βλ. Drinkwater, «The Revolt of Magnentius», 147· όπου παρατίθεται και η άποψη του Bleckmann. Ένα πρόβλημα της θεωρίας του Drinkwater αποτελεί η υπόθεση ότι ο στρατός του Ιλλυρικού δεν επιθυμούσε την δυναστεία του Κωνσταντίνου. Ακόμα και αν αυτό γίνει αποδεκτό για τον Κώνστα, είναι εξαιρετικά αμφίβολο αν αυτό ίσχυε για τον Κωνσταντίνο. Μάλιστα όσο έλειπε ο Κώνστας στη Γαλατία και την Βρετανία δεν είχε υπάρξει αποστασία.

²⁰⁹ Ο Κωνσταντίος φαίνεται να αντιδράει στην ειλημμένη απόφαση του Βετράνιου για αποστασία· *Πασχάλιον Χρονικόν*, 539.

²¹⁰ Βλ. Humphries, «The Memory of Mursa», 161-162.

²¹¹ Βλ. Drinkwater, «The Revolt of Magnentius», 133-134.

²¹² Για τον Νεποτιανό· βλ. *PLRE 624*: Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 2.43.

²¹³ Šašel, «The Struggle Between», 208 και στον πίνακα 209. Συγκεκριμένα στηρίζεται στον Chastagnol.

όμως του Κωνσταντίου αποκαλύπτεται σε μεγαλύτερο εύρος στην περίπτωση του Βετράνιου. Η πιθανότητα εμπλοκής της Κωνσταντίνας στην αναγόρευση του Βετράνιου σε καίσαρα εμφανίζει το πρόβλημα ότι στα νομίσματα αναγράφεται σαφέστατα ως αύγουστος²¹⁴. Σε κάθε περίπτωση αν ο Βετράνιος ήταν πράγματι μηχανορραφία του Κωνσταντίου, η κίνηση κρίνεται ως ιδιαίτερα ευφυής, καθώς διαφύλαττε τις κεντρικές περιοχές της αυτοκρατορίας με τα στρατεύματά τους, περιορίζοντας ταυτόχρονα τον Μαγνέντιο. Στο αντίθετο ενδεχόμενο, της ανεξάρτητης κίνησης του Μαγνέντιου, οι διπλωματικοί ελιγμοί του Κωνσταντίου αποδεικνύουν και πάλι τις ικανότητές του.

Μετά την απόσυρση των περσικών στρατευμάτων από τη Νίσιβη, ο Κωνσταντίος μπορούσε πλέον να κινηθεί δυτικά για να επαναφέρει τη Δύση υπό τον έλεγχό του. Οι δυο αύγουστοι επιθυμούσαν την αναγνώριση από τον νόμιμο αυτοκράτορα, αλλά ταυτόχρονα ο Μαγνέντιος αποπειράθηκε αποτυχημένα να συμπράξει με τον Βετράνιο²¹⁵. Ο Κωνσταντίος αναγνώρισε τον Βετράνιο -ίσως εδώ εμπλεκόταν η Κωνσταντίνα- αλλά όταν έφτασε στη Θράκη οι αντίπαλοί του βρίσκονταν σε συμφωνία. Ο λόγος για αυτήν την αλλαγή δεν μπορεί να εξακριβωθεί και η προτεινόμενη θεωρία της τρομοκράτησης του Βετράνιου από την έλευση των ανατολικών στρατευμάτων είναι ιδιαίτερα ασαφής²¹⁶. Σε αυτό το σημείο η κατάσταση ήταν κρίσιμη, όμως αν η αναφορά του Ζωναρά είναι αληθής, τότε οι διαπραγματεύσεις οι οποίες έλαβαν χώρα στην Ηράκλεια ανάμεσα στις τρεις πλευρές άλλαξαν τα δεδομένα²¹⁷. Ο Κωνσταντίος κατάφερε να διασπάσει του εχθρούς του, συμμαχώντας τελικά με τον Βετράνιο. Στη συνέχεια, είτε με τη σύμφωνη γνώμη του είτε χωρίς, πήρε τον έλεγχο του στρατού του Ιλλυρικού και περιόρισε τον σύμμαχό του. Η εμπειρία από το ανατολικό μέτωπο, του επέτρεπε την ορθή χρήση διπλωματικών, πολιτικών και οικονομικών μέσων για την αντιμετώπιση μιας αρκετά πολύπλοκης κατάστασης. Δημιουργώντας ηθελημένα ή μη ένα ενδιάμεσο κράτος από τον βασικό εχθρό, είχε εισαγάγει έναν ακόμα παράγοντα, από τον οποίο μπορούσε να επωφεληθεί, όπως ακριβώς έπραξε και στη συνέχεια.

Έχοντας πλέον εξασφαλιστεί ο έλεγχος των Βαλκανίων ο Κωνσταντίος διαχείμασε στην περιοχή και προετοιμάστηκε για την επερχόμενη σύγκρουση με τον Μαγνέντιο. Η χρονική διάρκεια του πολέμου αλλά και τα μέσα τα οποία χρησιμοποίησε υποδηλώνουν ότι η κίνηση του Μαγνέντιου δεν ήταν καθόλου περιορισμένη και ο κίνδυνος ανατροπής απόλυτα υπαρκτός. Οι πηγές αναφέρουν ότι ο Κωνσταντίος χρησιμοποίησε τους Αλαμανούς για να επιτεθούν στη Γαλατία, όπου τα στοιχεία για το 350-351 αποτυπώνουν περιορισμένες επιθέσεις στον Άνω Ρήνο²¹⁸. Αυτός μάλλον ήταν και ο λόγος, για τον οποίο ο Μαγνέντιος προώθησε σε καίσαρα τον Δεκέντιο²¹⁹. Παράλληλα επιστράτευσε και στόλο, προκειμένου να ενισχύσει την προσπάθεια ελέγχου της Ιταλίας²²⁰. Η πληροφορία για τους Αλαμανούς, όσο και αν κατακρίνεται από εχθρικούς ιστορικούς, υποδεικνύει ότι ο Κωνσταντίος

²¹⁴ Μάλιστα ο Φιλοστόργιος φαίνεται πως δεν κάνει λάθος καθώς η ορολογία του είναι αρκετά προσεκτική, Φιλοστόργιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 3.22., Drinkwater, «The Revolt of Magnentius», 152.

²¹⁵ Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 2.44.

²¹⁶ Βλ. Drinkwater, «The Revolt of Magnentius», 154-155.

²¹⁷ Ζωναράς, *Επιτομή Ιστοριών*, 13.7.18-22.

²¹⁸ Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 2.53.3· Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 16.12.3.

²¹⁹ Για τον Δεκέντιο· βλ. *PLRE* 244· Humphries, «The Memory of Mursa», 163.

²²⁰ Ιουλιανός, *Λόγοι*, 2.74C

αντλαμβανόταν τη σημασία μιας πολιτικής συμμαχιών ενάντια σε έναν κοινό εχθρό, αναπτύσσοντας πλήρως τις διπλωματικές του δυνατότητες. Αρχικά, δημιούργησε, ή εκμεταλλεύθηκε αριστοτεχνικά σε δευτερεύοντα χρόνο, έναν τρίτο παράγοντα στα Βαλκάνια και στη συνέχεια αξιοποίησε τις δυνατότητες των Αλαμανών.

Τον Μάρτιο του 351 με την έναρξη της εκστρατευτικής περιόδου, αναγορεύθηκε καίσαρας ο ξάδερφος του Κωνσταντίου, Γάλλος, ο οποίος μαζί με τον αδερφό του, Ιουλιανό, ήταν οι μοναδικοί επιζώντες από τα γεγονότα του 337, και στάλθηκε στην Ανατολή για να αναλάβει την άμυνα στην Περσική εισβολή²²¹. Οι περιγραφές του Ιουλιανού στον πανηγυρικό του προς τον αυτοκράτορα αποτυπώνουν τις τακτικές κινήσεις των στρατευμάτων, φανερώνοντας το σημαντικό μέγεθος την απειλής του Μαγνέντιου²²². Τελικά τα αντίπαλα στρατεύματα συγκρούστηκαν, με ιδιαίτερη σφοδρότητα, το φθινόπωρο στη Μούρσα, στη σημερινή ανατολική Κροατία, κοντά στον Δούναβη, όπου νικητής αναδείχθηκε ο Κωνσταντίος. Ο Μαγνέντιος κατέφυγε στην Ιταλία, αλλά ο Κωνσταντίος δεν τον ακολούθησε εξαιτίας των ευρύτατων απωλειών από τη μάχη²²³. Την επόμενη άνοιξη ο Κωνσταντίος συνέχισε την προέλασή του δυτικά, καταφέροντας να ελέγξει την Ιταλία μέχρι το τέλος του φθινοπώρου²²⁴. Οι κινήσεις του καταγράφονται ως ιδιαίτερα βραδείες, χαρακτηριστικό τα οποίο μπορεί να αποδοθεί τόσο στη δυσκολία του αντιπάλου όσο και στην προσωπικότητά του. Ο Μαγνέντιος είχε καταφύγει στη Γαλατία, αλλά φαίνεται πως η πίεση των Αλαμανών είχε προκαλέσει σημαντικά προβλήματα στην επικράτειά του καθώς ο Δεκέντιος είχε ηττηθεί στην Τριρ, ενώ στη συνέχεια φαίνεται πως έχασε την πόλη από τον Πομένιο, συνεργάτη του Κωνσταντίου²²⁵. Το καλοκαίρι του 353 ο Κωνσταντίος πέρασε τις Άλπεις και αφού επικράτησε και πάλι σε μάχη, ο Μαγνέντιος αυτοκτόνησε στο Λούγγδουνο, τη σημερινή Λυών²²⁶.

Ο Κωνσταντίος βρέθηκε αντιμέτωπος με μια ιδιαίτερα κρίσιμη κατάσταση, η οποία απειλούσε να μεταβάλει ραγδαία την υφιστάμενη πολιτειακή οργάνωση. Ο εχθρός αν και δεν ήταν ξένος, όπως η Περσία, επέβαλε την επιλογή μεταξύ μιας κατευναστικής και μιας επιθετικής πολιτικής. Ο κατευνασμός δεν ήταν η προτιμώμενη επιλογή του Κωνσταντίου παρά μόνο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Έτσι και σε αυτήν την εξέλιξη χρησιμοποίησε αρχικά κατευναστικά τη διπλωματία αλλά με τον σταθερό απώτερο στόχο την απόλυτης τελικής επικράτησης. Οι διπλωματικοί ελιγμοί του επέτρεψαν να αναδειχθεί κυρίαρχος και επιστρατεύοντας τη συμμαχία των Αλαμανών ενέτεινε περαιτέρω την πίεση προς τον αντίπαλό του. Αυτή όμως η επιλογή είχε και σημαντικά μειονεκτήματα, καθώς οι κίνδυνοι οι οποίοι την συνόδευαν είχαν προκαλέσει νέα ζητήματα.

²²¹ Φιλοσόργιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 3.26.

²²² Ιουλιανός, *Λόγοι*, 1.36A-37B και 48B· πρβλ αναλυτική περιγραφή: Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 2.45-53.

²²³ Ζωναράς, *Επιτομή Ιστοριών*, 13.8.

²²⁴ Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 2.53.

²²⁵ Το πρόσωπο του Πομένιου είναι ιδιαίτερα σκιώδες αλλά τα στοιχεία υποδεικνύουν ότι έλεγξε την πόλη στο όνομα του νόμιμου αυτοκράτορα το καλοκαίρι του 352· Μαρκελλίνος, *Ιστορία* 15.6.4 και αναλυτικά για το ζήτημα Holt, «Usurping a Usurper».

²²⁶ Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 2.53.

Ο Ρήνος και οι σχέσεις με τους Αλαμανούς

Η σύγκρουση με τον Μαγνέντιο είχε αναγκάσει τον Κωνσταντίο να στραφεί για βοήθεια στους Αλαμανούς, με τους οποίους η αυτοκρατορία είχε συγκρουστεί επανειλημμένα στο παρελθόν. Η επιλογή αυτή αν και αποδείχθηκε ιδιαίτερα επωφελής στην αντιμετώπιση του σφετεριστή, προκάλεσε σημαντικά προβλήματα. Ο κίνδυνος αυτής της κίνησης ήταν μεγάλος αλλά τα ωφέλη με την προσδοκώμενη νίκη επί του αντιπάλου του έμοιαζαν πιο σημαντικά. Αρκετοί σύγχρονοι ερευνητές δεν αποδέχονται τη χρήση των βαρβάρων από τον Κωνσταντίο, θεωρώντας ότι οι αναφορές ήταν επηρεασμένες από την εχθρική στάση προς τον αυτοκράτορα²²⁷. Παρ' όλα αυτά σε πολλές πηγές καταγράφονται οι επιδρομές ως κάλεσμα του Κωνσταντίου, κάνοντας λόγο μάλιστα ακόμη και για συμφωνίες. Το περιεχόμενο των διαπραγματεύσεων και των πιθανών υποσχέσεων δεν είναι γνωστό, όμως μελετώντας τα γεγονότα τις επόμενης δεκαετίας, εμφανίζονται ορισμένα στοιχεία. Σε κάθε περίπτωση τα δεδομένα στο σύνορο του Ρήνου άλλαξαν σημαντικά από αυτήν την περίοδο και έπειτα.

Οι Αλαμανοί είχαν επιτελέσει τον σκοπό τους και πλέον έπρεπε να αποκατασταθεί η ειρήνη στην περιοχή. Παρ' όλα αυτά, ο Κωνσταντίος μετά την αυτοκτονία του Μαγνέντιου δεν ξεκίνησε αμέσως τις συγκρούσεις με τους Αλαμανούς, αλλά κινήθηκε νότια προς την Αρελάτη, προκειμένου να ασχοληθεί με τους συνεργάτες του σφετεριστή²²⁸. Παράλληλα όμως έστειλε στον Ρήνο τον Σιλβάνο, ο οποίος εγκαταστάθηκε στην Κολωνία, ίσως επειδή η Τριρ είχε υποστεί σημαντικές καταστροφές²²⁹. Τον επόμενο χρόνο, το 354, εκκίνησε τις εκστρατευτικές ενέργειες εναντίον των Αλαμανών, αντιμετωπίζοντας τους αδερφούς βασιλείς Γουνδόμανδο και Βαδομάριο στη Βαλέντια, τη σημερινή Βαλάνς και στη συνέχεια έφτασε στον Άνω Ρήνο όπου αποπειράθηκε, αλλά τελικά δεν κατάφερε, να περάσει στην απέναντι όχθη²³⁰. Οι πληροφορίες πλέον καταγράφονται αναλυτικά στον Μαρκελλίνο, επιτρέποντας τη λεπτομερή παρακολούθηση των κινήσεων. Ωστόσο η περιγραφή γι' αυτό το συμβάν έχει προκαλέσει ερωτήματα²³¹. Σε κάθε περίπτωση οι Αλαμανοί κατάφεραν να πετύχουν συμφωνία ειρήνης με τον Κωνσταντίο, με αποτέλεσμα την επιστροφή του στα Μεδιόλανα, καθώς είχαν ανακύψει σημαντικά προβλήματα με τον Γάλλο στην Αντιόχεια²³². Η εκστρατεία του 354 έχει σημασία να αναλυθεί λίγο περισσότερο καθώς μπορεί να αποκαλύψει πτυχές της εξωτερικής πολιτικής του Κωνσταντίου. Όσον αφορά τους Αλαμανούς η υπόθεση ότι χρησιμοποιήθηκαν ενισχύεται, καθώς αρχικά βρίσκονταν πολύ μακριά από την περιοχή τους στο εσωτερικό της Γαλατίας στη Βαλέντια, ενώ οι συγκρούσεις ήταν μικρής κλίμακας με παρασκηνιακή επικοινωνία, η οποία οδήγησε στη σύναψη ειρήνης. Η υπόθεση ότι η εκστρατεία είχε ως παράλληλο σκοπό την αντιμετώπιση ενός εξωτερικού εχθρού,

²²⁷ Το ζήτημα τίθεται από τον Drinkwater, ο οποίος αναφέρεται στις απόψεις Γερμανών μελετητών· βλ. Drinkwater, *Alamanni*, 201-202.

²²⁸ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 14.5.

²²⁹ Για τον Σιλβάνο· βλ. *PLRE* 840

²³⁰ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 14.10.

²³¹ Η διχογνωμία αφορά τις παρασκηνιακές διεργασίες σχετικά με το αποτυχημένο πέρασμα του Ρήνου και την αντίσταση των Αλαμανών· βλ. Drinkwater, *Alamanni*, 204.

²³² Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 14.11. Ο Drinkwater ισχυρίζεται ότι η συνθήκη προέβλεπε συμμαχία στο πλαίσιο των φοιδεράτων, λογικά όπως είχε συμβεί με τους Γότθους· βλ. Drinkwater, *Alamanni*, 205.

μετά από έναν εμφύλιο, είναι λογική καθώς καταγράφεται συχνά σε παρόμοιες περιπτώσεις²³³.

Τον επόμενο χρόνο ο Κωνστάντιος επέστρεψε στα σύνορα και συγκεκριμένα στη Ραιτία -η σημερινή βόρεια Ελβετία-νότια Γερμανία- όπου αντιμετώπισε και πάλι Αλαμανούς εισβολείς²³⁴. Η εκστρατεία ήταν αρκετά σύντομη λόγω της εκκλησιαστικής συνόδου η οποία είχε συγκληθεί το καλοκαίρι του 355 στα Μεδιόλανα για να αντιμετωπιστούν ορισμένα θρησκευτικά ζητήματα. Ο Μαρκελλίνος περιγράφει τα γεγονότα με σχετικά αρνητική χροιά, καθώς τα στρατεύματα έπεσαν σε ενέδρα, αν και τελικά κατάφεραν να επικρατήσουν επί των Αλαμανών, κατηγορώντας όμως για την κατάσταση τη στρατιωτική ηγεσία, δηλαδή τον Κωνστάντιο. Η σύντομη πορεία βόρεια των Άλπεων και η επιστροφή στο Μιλάνο προκαλεί ερωτηματικά για τους στόχους των κινήσεων στο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής του αυτοκράτορα. Ωστόσο δεν συνέβη κάτι διαφορετικό από το προηγούμενο έτος. Ήταν μια σύντομη εκστρατεία με περιορισμένες απώλειες και συγκρούσεις προκειμένου να διατηρηθεί η υπεροχή της αυτοκρατορίας, χωρίς να μεταβληθούν όμως οι καλές σχέσεις με τους Αλαμανούς. Άλλωστε είχαν προκύψει σημαντικά εσωτερικά ζητήματα καθώς, πέρα από τη σύνοδο, νωρίτερα το φθινόπωρο του 354 ο Κωνστάντιος απομάκρυνε τον Γάλλο από την Αντιόχεια και τα στρατεύματα, και στη συνέχεια καλώντας τον στη Δύση έδωσε εντολή να δολοφονηθεί²³⁵. Ταυτόχρονα ο Σιλβάνος φαίνεται πως είχε αποστατήσει την Κολωνία, αλλά το ζήτημα επιλύθηκε γρήγορα από τον *magister equitum* Ουρσικίνο²³⁶. Όμως ο Ουρσικίνος δεν παρέμεινε στην περιοχή αλλά κινήθηκε δυτικότερα με αποτέλεσμα την παράδοση της κοιλάδας του Ρήνου στους Αλαμανούς, ενώ η Κολωνία καταλείφθηκε από Φράγκους²³⁷. Η κατάσταση της αυτοκρατορίας, επέτασσε την ταυτόχρονη παρουσία του Κωνσταντίου σε Ανατολή και Δύση με αποτέλεσμα να στραφεί στον τελευταίο εν ζωή συγγενή του, τον Ιουλιανό, αδελφό του Γάλλου. Ο Ιουλιανός έφτασε στα Μεδιόλανα όπου αναγορεύθηκε καίσαρας το φθινόπωρο του 355, προκειμένου να αναλάβει τη διοίκηση της Γαλατίας²³⁸.

Με τον Ιουλιανό πλέον υπεύθυνο στη Δύση, ο Κωνστάντιος δεν αποχώρησε αμέσως αλλά παρέμεινε στο Μιλάνο, συμμετέχοντας στις στρατιωτικές ενέργειες. Έτσι το 356 οργανώθηκαν δυο ξεχωριστές εκστρατευτικές κινήσεις, οι οποίες συνέχισαν την πολιτική του Κωνσταντίου. Ο Κωνστάντιος κινήθηκε βόρεια στη Ραιτία και τον Άνω Ρήνο, ενώ ο Ιουλιανός από δυτικά έφτασε στον Μέσο Ρήνο και ακολούθησε τη ροή του ποταμού²³⁹. Οι συγκρούσεις ήταν και πάλι μικρής κλίμακας και είχαν ως στόχο τη διατήρηση της ειρήνης και τον έλεγχο των περιοχών συνάπτοντας εκ νέου συνθήκες. Ο Drinkwater θεωρεί ότι στόχος ήταν ο έλεγχος των πόλεων για τις οποίες δεν ενδιαφέρονταν οι Αλαμανοί, καθώς είχαν εγκατασταθεί στην ύπαιθρο της ρωμαϊκής επικράτειας και γι' αυτό οι εκστρατείες είχαν

²³³ Drinkwater, *Alamanni*, 205.

²³⁴ Μαρκελλίνος, *Ιστορία* 15.4.1.

²³⁵ Ό.π., 14.11.20.

²³⁶ Ο Kulikowski λόγω έλλειψης νομισμάτων θεωρεί ότι δεν συνέβη πραγματικά· βλ. Kulikowski, «A Father's Legacy», 321. Για τον Ουρσικίνο· βλ. *PLRE* 985.

²³⁷ Μαρκελλίνος, *Ιστορία* 15.8.19. Αναλυτικότερα για τους στρατηγούς του Κωνσταντίου· βλ. Drinkwater, *Alamanni*, 213-216.

²³⁸ Μαρκελλίνος, *Ιστορία* 15.8.1-18.

²³⁹ Για τον Κωνστάντιο· βλ. ό.π., 16.12.15-16. Για τον Ιουλιανό· βλ. ό.π., 16.2.

«αστυνομικό» χαρακτήρα²⁴⁰. Πράγματι αν και οι περιγραφές του Μαρκελλίνου για τις κινήσεις του Ιουλιανού είναι αρκετά έντονες, η γενικότερη εικόνα μοιάζει περισσότερο στην πολιτική των προηγούμενων ετών και όχι στα όσα εκτυλίχθηκαν τον επόμενο χρόνο χωρίς την παρουσία του Κωνσταντίου στην περιοχή.

Ο Κωνσταντίος διαχείμασε στην Ιταλία και ενώ βρισκόταν στη Ρώμη πληροφορήθηκε εισβολές στην Πανονία με αποτέλεσμα την μετακίνησή του προς τα Βαλκάνια²⁴¹. Εγκαταλείποντας τη Δύση, στην οποία είχε παραμείνει για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα μετά τη σύγκρουση με τον Μαγνέντιο, διέσχισε την Ραιτία για να ενισχύσει την άμυνα της περιοχής καθώς είχαν αναφερθεί και εκεί εισβολές²⁴². Ίσως συνηθισμένος σε μια πολιτική συνύπαρξης με τους πολλούς λαούς της Μεσοποταμίας εφάρμοσε μια παρόμοια τακτική και στον Ρήνο συνεργαζόμενος με τους Αλαμανούς, οι οποίοι τον είχαν βοηθήσει στον πόλεμο εναντίον του Μαγνέντιου. Οι εκστρατείες του ήταν περιορισμένες σε πολεμικές συγκρούσεις, αλλά με συνεχή χρήση της διπλωματίας. Κάθε χρόνο σύναπτε συμφωνίες με τους Αλαμανούς και πιθανόν να θεωρούσε ότι μια ήπια και ειρηνική πολιτική μπορούσε να προσφέρει περισσότερα στην αυτοκρατορία. Άλλωστε, έχοντας αντιμετωπίσει την Περσία για περισσότερο από μια δεκαετία, σε ένα καθεστώς διαρκούς πίεσης και εισβολών, είχε συνηθίσει στην εφαρμογή μιας πολιτικής οικονομίας δυνάμεων, αποσκοπώντας στο μέγιστο όφελος με ελάχιστο κόστος σε πόρους και ανθρώπινο δυναμικό. Κινούμενος ανατολικά για να αντιμετωπίσει και πάλι τον σημαντικότερο αντίπαλο, ίσως πίστευε ότι ο Ιουλιανός θα συνέχιζε την πολιτική του, αποκαθιστώντας τη ρωμαϊκή επικράτεια χωρίς περιττά ρίσκα, συνυπάρχοντας με τους Αλαμανούς.

Οι συγκρούσεις στον Δούναβη

Η κατάσταση στις περιοχές του Δούναβη δεν καταγράφεται αναλυτικά μετά τη σύγκρουση με τον Μαγνέντιο. Τα στρατεύματα της περιοχής φαίνεται πως σε μεγάλο βαθμό ενίσχυσαν τον Κωνσταντίνο στον εμφύλιο, ενώ οι μεγάλες απώλειες στη Μούρσα θα δημιούργησαν ακόμα μεγαλύτερες ελλείψεις. Παρ' όλα αυτά, σαφή δεδομένα δεν υπάρχουν, καθώς αν και ο Κωνσταντίος παρέμεινε τα επόμενα δυο χρόνια εκεί, αντιμετωπίζοντας τους γειτονικούς λαούς, νωρίτερα είχε τη δυνατότητα να αγνοήσει την περιοχή. Οι περισσότεροι μελετητές βέβαια τοποθετούν σε αυτό το προηγούμενο διάστημα, από την παρουσία του Κώνστα μετά το 345 μέχρι και την επιστροφή του Κωνσταντίου, την απόσυρση από την ανακατελημμένη επαρχία της Δακίας. Αν και σε ποιο βαθμό ελέγχθηκε η Δακία είναι αμφίβολο, πιθανολογείται όμως ότι αυτήν την περίοδο είχε χαθεί ολοκληρωτικά²⁴³.

Ο Κωνσταντίος, έχοντας πληροφορηθεί για τις εισβολές των Κουάδων και των Σαρματών, έφτασε στο Σίρμιο το φθινόπωρο του 357, χωρίς να τους αντιμετωπίσει στην πορεία του. Την άνοιξη του 358 ξεκίνησε τις εκστρατευτικές ενέργειές του προκειμένου να επαναφέρει την ειρήνη στην περιοχή. Ο Κωνσταντίος, ακολουθώντας

²⁴⁰ Drinkwater, *Alamanni*, 221.

²⁴¹ Μαρκελλίνος, *Ιστορία* 16.10.20.

²⁴² Ό.π., 17.13.

²⁴³ Βλ. Kulikowski, «A Father's Legacy», 318-319.

το παράδειγμα του πατέρα του, διέσχισε τον Δούναβη στην περιοχή της Βαλέριας, στη σημερινή Ουγγαρία, με πλωτή γέφυρα και επιτέθηκε στις περιοχές των Σαρματών²⁴⁴. Αν και οι Σαρμάτες αποπειράθηκαν να εξαπατήσουν τον αυτοκράτορα, ζητώντας ειρήνη, ενώ παράλληλα οι Κουάδοι κατέφθασαν για να τους ενισχύσουν, τελικά το σύνολο των φυλών με τους αρχηγούς τους αναγκάστηκαν να υποταχθούν. Η αφήγηση του Μαρκελλίνου είναι ασυνήθιστα ευμενής προς τον αυτοκράτορα, απεικονίζοντας τους βαρβάρους σε απόλυτο τρόμο²⁴⁵. Ο Κωνστάντιος επέδειξε ανωτερότητα επιτρέποντάς τους να παραμείνουν στις περιοχές τους, αλλά αφού επέστρεφαν τους αιχμαλώτους, παρέδιδαν ομήρους και συμφωνούσαν να υπακούουν στην αυτοκρατορία, επαναφέροντάς τους έτσι ως υποτελείς. Στη συνέχεια κινήθηκε βορειότερα για να αντιμετωπίσει τους Κουάδους, οι οποίοι επίσης υποτάχθηκαν και τους επιβλήθηκαν παρόμοιοι όροι.

Η εκστρατεία δεν είχε τελειώσει καθώς συνέχισε για να αντιμετωπίσει τους Λιμιγάντες, με τους οποίους είχε συγκρουστεί και ο πατέρας του το 334²⁴⁶. Για τους αυτούς επιλέχθηκε διαφορετική προσέγγιση με βασικό στόχο των ενεργειών να αποτελεί η απομάκρυνσή τους από τη ρωμαϊκή επικράτεια. Αν και το πλάνο του Κωνσταντίου αποσκοπούσε στην αμυντική θωράκιση των συνόρων, η εξέλιξη των γεγονότων αποκαλύπτει μια ιδιαίτερα επιθετική στρατηγική, με αμφότερες τις πλευρές να είναι προετοιμασμένες να παραπλανήσουν τον αντίπαλο. Τελικά υπήρξε συμφωνία για διαπραγματεύσεις αλλά γρήγορα η κατάσταση μετατράπηκε σε σύγκρουση. Ο ρωμαϊκός στρατός αποδεκάτισε τους Λιμιγάντες επιδεικνύοντας αξιοσημείωτη ωμότητα. Στη συνέχεια κινήθηκε νοτιότερα προς τη Μοισία, όπου βρίσκονταν ένα άλλο σύνολο Λιμιγαντών. Σε αυτήν την περίπτωση χρησιμοποιήθηκαν οι σύμμαχοι Σαρμάτες και οι Γότθοι, επιτιθέμενοι από τρεις κατευθύνσεις. Αυτό τους ανάγκασε να συνθηκολογήσουν και να αποδεχτούν τη μετακίνησή τους²⁴⁷.

Τον χειμώνα ο Κωνστάντιος παρέμεινε στο Σίρμιο όπου ασχολήθηκε με εσωτερικά ζητήματα, συγκαλώντας μια ακόμη εκκλησιαστική σύνοδο. Οι Λιμιγάντες δεν τήρησαν τη συμφωνία και κινήθηκαν προς τα σύνορα, αναγκάζοντας τον αυτοκράτορα να εκστρατεύσει εναντίον τους πριν την αρχή της άνοιξης²⁴⁸. Ο Κωνστάντιος επιθυμούσε ειρηνική επίλυση του ζητήματος και τους επέτρεψε να διασχίσουν τον ποταμό για να διαπραγματευτούν έναν νέο χώρο μόνιμης εγκατάστασης εντός της αυτοκρατορίας. Τελικά οι Λιμιγάντες επιτέθηκαν, απειλώντας ακόμα και τον ίδιο τον Κωνσταντίο, αλλά ο ρωμαϊκός στρατός τους αντιμετώπισε ολοκληρωτικά. Η περιγραφή του Μαρκελλίνου είναι και πάλι ιδιαίτερα σκληρή, αναφέροντας ότι οι Λιμιγάντες αποδεκατίστηκαν, καθώς δεν απέμειναν επιζώντες. Ο Κωνστάντιος προχώρησε σε αμυντικά έργα στα σύνορα και εγκατέλειψε την περιοχή κινούμενος ανατολικά για να επιστρέψει στο μέτωπο της Περσίας, όπου δημιουργούσε σημαντικά προβλήματα ο Σαπώρης²⁴⁹.

Τα δυο έτη εκστρατειών στον Δούναβη αντικατοπτρίζουν μια σημαντικά διαφοροποιημένη εικόνα για τον Κωνσταντίο. Ο αδιαμφισβήτητος στόχος του

²⁴⁴ Μαρκελλίνος, *Ιστορία* 17.12.

²⁴⁵ Kovacs «Sarmatians», 173-174.

²⁴⁶ Μαρκελλίνος, *Ιστορία* 17.13.

²⁴⁷ Η ακριβής περιοχή είναι αμφίβολη· βλ. Kovacs «Sarmatians», 166-167.

²⁴⁸ Μαρκελλίνος, *Ιστορία* 19.11.

²⁴⁹ Ό.π., 19.11.16.

παρέμεινε η αμυντική θωράκιση των συνόρων και η ασφάλεια της αυτοκρατορίας. Η επιθετικότητά του δεν αποσκοπούσε να μιμηθεί την ιμπεριαλιστική πολιτική του πατέρα του για την κατάκτηση περιοχών, αλλά αποτελούσε τη διαφορετική μέθοδο την οποία χρησιμοποίησε για τις επιδιώξεις του. Αρχικά εισέβαλε στις περιοχές των βαρβάρων και μετά από μικρής κλίμακας σποραδικές συγκρούσεις αποκατέστησε την τάξη συνάπτοντας συνθήκες ειρήνης και επαναφέροντας τους Κουάδους και τους Σαρμάτες ως υποτελείς. Σε αυτό το σημείο η στρατηγική του είναι παρόμοια με τον Ρήνο, η αλλαγή αφορούσε τους Λιμιγάντες Σαρμάτες. Οι περιγραφές του Μαρκελλίνου δείχνουν τη δυσπιστία προς τους βαρβάρους, με τον Κωνσταντίο αν και επιθυμούσε την ειρηνική επίλυση του ζητήματος, να είναι πάντοτε έτοιμος να προχωρήσει σε επιθετικές ενέργειες. Σε όλες τις περιπτώσεις είχε φροντίσει να υπάρχουν πρόσθετα στρατεύματα χρησιμοποιώντας μάλιστα στη δεύτερη εκστρατεία και τους συμμάχους του. Η αλλαγή στην πολιτική του αφορούσε τη στάση των στρατιωτών, οι οποίοι διατάχθηκαν να δείξουν ιδιαίτερη σκληρότητα εναντίον του συγκεκριμένου φύλου. Παρ' όλα αυτά η επιλογή του δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ασύμβατη με το παρελθόν του. Προτεραιότητα παρέμεινε η ειρηνική λύση για χάρη της άμυνας της αυτοκρατορίας. Εφόσον η ειρήνη εξυπηρετείτο καλύτερα από τον αφανισμό των Λιμιγαντών και λόγω της στρατιωτικής του δύναμης είχε τη δυνατότητα να το πράξει, το έκανε.

2. Η κατάσταση στην Ανατολή

Η επιβεβλημένη παραμονή του Κωνσταντίου στη Δύση καθιστούσε αναγκαία την ύπαρξη εκπροσώπου της κεντρικής εξουσίας στην Ανατολή. Η αποστασία του Βετράνιου είχε αντιμετωπιστεί και τα Βαλκάνια βρίσκονταν εκ νέου υπό τον έλεγχο του Κωνσταντίου, ενώ η σύγκρουση με τον Μαγνέντιο επέκειτο για το καλοκαίρι του 351. Αν ο νέος συνεργάτης του Κωνσταντίου έπρεπε να συνδέεται με τη δυναστεία, δεν υπήρχαν πολλές επιλογές, καθώς κανείς από τους τρεις αδερφούς δεν είχε παιδιά και οι μόνοι επιζώντες από τις δολοφονίες του 337 ήταν οι γιοι του ετεροθαλούς αδερφού του πατέρα του, Ιούλιου Κωνσταντίου. Συνεπώς ο μεγαλύτερος γιος του, Κωνσταντίος Γάλλος, αναγορεύθηκε καίσαρας τον Μάρτιο του 351 στο Σίρμιο και στάλθηκε στην Αντιόχεια προκειμένου να αναλάβει τη διοίκηση στην Ανατολή²⁵⁰. Ο Κωνσταντίος έδωσε για σύζυγο του Γάλλου την αδερφή του Κωνσταντίνα, η οποία είχε νωρίτερα παντρευτεί τον Αννιβαλιανό, ενώ αναφέρεται πως διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο και στις διαπραγματεύσεις με τον Βετράνιο²⁵¹.

Η κατάσταση στην Ανατολή είχε αποκλιμακωθεί σημαντικά με την απουσία των δυο αυτοκρατόρων. Ο Σαπώρης μετά την αποτυχία του να καταλάβει τη Νίσιβη για τρίτη φορά, το καλοκαίρι του 350, κινήθηκε ανατολικά με σκοπό να αντιμετωπίσει τις εισβολές στα σύνορά του. Πιθανότατα οι εισβολείς ήταν Ούννοι, οι οποίοι είχαν αρχίσει την κίνησή τους δυτικά από τις στέπες της Κεντρικής Ασίας. Μέχρι και το 358 βρισκόταν μακριά από τη Μεσοποταμία, έχοντας αφήσει εκεί τον στρατηγό του,

²⁵⁰ Φιλοσόργιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 3.26. Για τον Γάλλο· βλ. *PLRE*, 224.

²⁵¹ Για την Κωνσταντίνα· βλ. *PLRE*, 222. Οι θεωρίες για τον ρόλο της σχετικά με τον Βετράνιο· βλ. Drinkwater, «The Revolt of Magnentius»: 152-154.

Νοχοδάρη, προκειμένου να συνεχίσει τις επιθετικές ενέργειες εναντίον της ρωμαϊκής επικράτειας²⁵². Έτσι τη δεκαετία του 350 μέχρι και την επιστροφή των δυο ηγεμόνων, οι συγκρούσεις μεταξύ των δυο κρατών είχαν περιοριστεί σημαντικά σε σύγκριση με την προηγούμενη δεκαετία.

Ο καίσαρας Γάλλος στην Αντιόχεια

Ο Κωνστάντιος Γάλλος παρέμεινε στην κεντρική εξουσία μόλις για τρία χρόνια, μέχρι τον θάνατό του το 354. Οι πληροφορίες για τη δράση του είναι αρκετά αποσπασματικές, με κυρίαρχη όμως την περιγραφή του Μαρκελλίνου η οποία έχει επηρεάσει σημαντικά τον τρόπο με τον οποίο έχει αποτυπωθεί στη σύγχρονη έρευνα²⁵³. Η εικόνα η οποία σκιαγραφείται είναι ιδιαίτερα αρνητική, εμφανίζοντας τον Γάλλο ως σκληρό και αμείλικτο. Ωστόσο αν και λείπουν τα πρώτα βιβλία της *Ιστορίας* του, οπότε δεν μπορεί να είναι βέβαιο αν αυτές είναι οι μοναδικές αναφορές, ο Μαρκελλίνος δεν αναφέρεται καθόλου στις άλλες πτυχές της διοίκησής του. Μάλιστα φαίνεται πως ο Γάλλος ήταν αρκετά επιτυχημένος στις συγκρούσεις με τους Πέρσες, το βασικό ζητούμενο δηλαδή από τον Κωνστάντιο. Η επιμέλεια με την οποία ο Κωνστάντιος φρόντισε να τον απομακρύνει από τα στρατεύματα υποδηλώνει ότι ήταν αρκετά δημοφιλής και συμπαθής, κάτι το οποίο ίσως υποδεικνύει ότι πράγματι είχε επιτυχίες εναντίον των Περσών²⁵⁴.

Κατά τα τρία έτη της παραμονής του στην Αντιόχεια ο Γάλλος φαίνεται πως είχε να αντιμετωπίσει σημαντικά εσωτερικά ζητήματα. Συγκεκριμένα, αναφέρονται αναταραχές στην Ιουδαία, τις οποίες κατόρθωσε να αντιμετωπίσει, ενώ για αρκετό χρονικό διάστημα προκαλούσαν προβλήματα οι Ίσαυροι στην ευρύτερη Κιλικία²⁵⁵. Για τις εξωτερικές συγκρούσεις ο Φιλοσόργιος παραθέτει ότι ο Γάλλος εκστράτευσε με επιτυχία κατά των Περσών, πιθανότατα κατά τον πρώτο χρόνο, χωρίς να υφίστανται περαιτέρω πληροφορίες²⁵⁶. Η στρατηγική της άμυνας εναντίον των περσικών εισβολών δεν θα πρέπει να μεταβλήθηκε, ειδικά από τη στιγμή κατά την οποία έλειπε ο Κωνστάντιος και οι Πέρσες δεν είχαν τις ίδιες δυνατότητες με το παρελθόν²⁵⁷. Τελευταία αναφορά για στρατιωτικές ενέργειες του Γάλλου αποτελεί η αποτυχημένη εισβολή του Νοδοχάρη το 354 στην Οσορηνή. Οι Πέρσες είχαν ως στόχο το εμπορικό κέντρο των Βατών, στα σημερινά νότια σύνορα της Τουρκίας με τη Συρία, αλλά το σχέδιο εισβολής προδόθηκε²⁵⁸. Ο Μαρκελλίνος αναφέρει πως ο Γάλλος παραβρισκόταν στην Ιεράπολη, στα σημερινά βόρεια σύνορα της Συρίας με την Τουρκία, σε κοντινή απόσταση από τις Βάτνες, χωρίς όμως να προτίθεται να εκστρατεύσει και χωρίς να του αποδίδει τα εύσημα για την αποτυχία των Περσών. Αντιθέτως, κατά τον Ζώσιμο η ειρήνη στα σύνορα είχε επιβληθεί από τον φόβο των

²⁵² Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 14.3.1.

²⁵³ Thompson, «Gallus», 302.

²⁵⁴ Blockley, «Caesars of Constantius II», 440.

²⁵⁵ Για την Ιουδαία· βλ. Σωκράτης, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 2.33. Για τους Ισαύρους· βλ. Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 14.2

²⁵⁶ Φιλοσόργιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 3.28.

²⁵⁷ Ο Seager με βάση τις αναφορές του Λιβάνιου και του Ιουλιανού αναλύει την αποτυχημένη αμυντική πολιτική του Κωνσταντίου· βλ. Seager, «Perceptions of eastern frontier», 260-261.

²⁵⁸ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 14.3.

Περσών προς στον Γάλλο²⁵⁹. Σε κάθε περίπτωση το φθινόπωρο του 354 ο Γάλλος κλήθηκε από τον Κωνσταντίο στη Δύση και δολοφονήθηκε κοντά στην Πούλα στις Δαλματικές ακτές²⁶⁰.

Μετά τον θάνατο του Γάλλου τα δυο κεντρικά πρόσωπα στην Ανατολή αναδείχθηκαν ο πραιτορας της Ανατολής Μουσονιανός και ο *magister equitum* Ουρσικίνος, ο οποίος κατείχε τη θέση και όσο ζούσε ο Γάλλος αλλά μέχρι το 356 βρισκόταν στη Γαλατία²⁶¹. Οι συγκρούσεις περιορισμένης κλίμακας με την Περσία φαίνεται πως συνεχίστηκαν αν και υπάρχουν αναφορές για συμφωνία με σκοπό την εκχειρίδα²⁶². Το επόμενο διάστημα το πιο σημαντικό γεγονός ήταν η απόπειρα για συμβιβασμό με την Περσία μέσω της σύναψης συνθήκης. Ο Μουσονιανός εμφανίζεται ως ο βασικός πρωταγωνιστής, σε συνεργασία με τον Ταμσαπώρη, τον Πέρση διοικητή της Αδιαβηνής, δηλαδή της συνοριακής περιοχής των Περσών. Αιτία για συνομιλίες των δυο ανδρών ήταν τα προβλήματα αμφότερων των αυτοκρατόρων στις άλλες περιοχές της επικράτειάς τους. Ωστόσο όταν η πρόταση έφτασε στον Σαπώρη τον χειμώνα του 358, εκείνος είχε καταφέρει να ολοκληρώσει τις εκστρατείες του, επικρατώντας επί των εισβολέων, και ετοιμαζόταν να επιστρέψει στη Μεσοποταμία²⁶³. Η αφήγηση του Μαρκελλίνου δεν είναι αναλυτική, εγείροντας ερωτήματα σχετικά με τον σκοπό της εν λόγω κίνησης, η οποία τελικά οδήγησε στην περαιτέρω επιθετική στάση του Σαπώρη, καθώς θεώρησε ότι ο Κωνσταντίος συνέχιζε να αντιμετωπίζει προβλήματα σε αντίθεση με τον ίδιο.

Αυτήν την περίοδο εντοπίζονται στην Ανατολή στοιχεία για περαιτέρω διπλωματικές ενέργειες του Κωνσταντίου. Στόχος ήταν οι Άραβες στα νότια της χερσονήσου και το βασίλειο του Αζούμ στην Αιθιοπία, το οποίο πιθανόν να έλεγχε τη νότια Αραβία²⁶⁴. Το πιο σημαντικό στοιχείο αποτελεί η μαρτυρία του Φιλοστόργιου για την πρεσβεία του Θεόφιλου του Ινδού στις εν λόγω περιοχές²⁶⁵. Ο Shahid αναλύει διεξοδικά όλα τα δεδομένα στις σχέσεις των Αράβων και των Αιθίοπων με την αυτοκρατορία, τονίζοντας τη βασική θρησκευτική διάσταση της διπλωματίας. Πράγματι φαίνεται πως βασική αποστολή του Θεόφιλου ήταν ο προσηλυτισμός στη χριστιανική θρησκεία και συγκεκριμένα στον αρειανισμό. Αν και στην Αραβία φαίνεται πως είχε μεγαλύτερη επιτυχία, καθώς ήταν ακόμη παγανιστές, χτίζοντας τρεις εκκλησίες, εκ των οποίων η μία βρισκόταν στην είσοδο του Περσικού Κόλπου, στην Αιθιοπία η κατάληξη δεν ήταν παρόμοια καθώς η περιοχή ακολουθούσε για δεκαετίες το δόγμα της Νίκαιας, αναγκάζοντας τον Κωνσταντίο να στείλει επιστολή για το συγκεκριμένο ζήτημα²⁶⁶. Παραλείποντας τις λεπτομέρειες των αναφορών, είναι αρκετά σαφές ότι η συγκεκριμένη περίπτωση αποτελεί την πρώτη στοχευμένη αποστολή ιεραποστόλων για προσηλυτισμό, με σκοπό πολιτικά οφέλη. Ο ναός ειδικά στον Περσικό κόλπο έφερε σημαντικό συμβολισμό καθώς βρισκόταν στη σφαίρα επιρροής της Περσίας. Οι κινήσεις του Κωνσταντίνου Α΄ στους Άραβες, την Αιθιοπία

²⁵⁹ Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 3.1.1.

²⁶⁰ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 14.11.20.

²⁶¹ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 15.12.1· Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 16.10.21· Για τον Μουσονιανό· βλ. *PLRE*, 611.

²⁶² Η αναφορά καταγράφεται στην αρκετά μεταγενέστερη ιστορία του Ζωναρά· βλ. Ζωναράς, *Επιτομή Ιστοριών*, 3.7.37.

²⁶³ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 14.9.

²⁶⁴ Shahid, *Byzantium and the Arabs*, 88.

²⁶⁵ Φιλοστόργιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 3.4.

²⁶⁶ Ο Shahid στηρίζεται σε αναφορές του πατριάρχη Αλεξανδρείας Αθανάσιου· βλ. Shahid, *Byzantium and the Arabs*, 91-93,

και τον Καύκασο δεν είναι σίγουρο αν ήταν αποτέλεσμα μιας υφιστάμενης κατάστασης ή σχεδιασμού. Αυτή όμως η ενέργεια του Κωνσταντίου αποτελεί αδιαμφισβήτητη χρήση της θρησκευτικής διπλωματίας. Ωστόσο η χρήση της θρησκείας φαίνεται πως είχε και μειονεκτήματα, καθώς παρ' όλη την αποκατάσταση των σχέσεων με τους βόρειους Άραβες το 337, ο αρειανισμός του Κωνσταντίου τους είχε αποξενώσει κατά τη δεκαετία του 350, με αποτέλεσμα να δημιουργούν και πάλι πρόβλημα στα σύνορα²⁶⁷.

Η επιστροφή στην Ανατολή και η νέα περσική εισβολή

Οι διπλωματικές κινήσεις πριν την επιστροφή στην Ανατολή θα μπορούσαν να συνδέονται με τον πόλεμο, χωρίς όμως αυτό να είναι απόλυτα βέβαιο. Οι διαπραγματεύσεις όμως με τον Σαπώρη βρίσκονταν σε πλήρη εξέλιξη. Μετά τις ενέργειες του Μουσονιανού και του Ταμσαπώρη, ο Σαπώρης έστειλε πρεσβεία για ειρήνη, πιστεύοντας ότι μπορούσε να εκμεταλλευτεί την κατάσταση²⁶⁸. Σε αυτό το σημείο καταγράφεται η προβαλλόμενη αναθεωρητική πολιτική των Περσών με σκοπό την ανασύσταση της αυτοκρατορίας των Αχαιμενιδών. Ο Σαπώρης θεωρούσε ότι έπρεπε να ζητήσει όλα τα εδάφη μέχρι τον Στρυμόνα, ωστόσο ήταν λογικός και επιθυμούσε μόνο την επιστροφή των εδαφών της συνθήκης του 299, δηλαδή τη βόρεια Μεσοποταμία και τον έλεγχο της Αρμενίας²⁶⁹. Ο Κωνσταντίος απέστειλε πρεσβεία με την απάντησή του, απορρίπτοντας τους όρους και ενημερώνοντας ότι πλέον ήταν ο μόνος και απόλυτος κυρίαρχος της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και θα μπορούσε να αμυνθεί κατάλληλα, προτείνοντας να παραμείνει το status quo²⁷⁰.

Ο Σαπώρης απέρριψε το αίτημα και προετοιμάστηκε για τη νέα εισβολή στη Μεσοποταμία, όπου, όπως αναφέρεται, είχε μαζί του και τους ηττημένους νομάδες από τα βορειοανατολικά σύνορά του²⁷¹. Ο Κωνσταντίος βρισκόταν ακόμα στο Ιλλυρικό και, επειδή δεν θα μπορούσε να φτάσει εγκαίρως στην Ανατολή, συνέχισε τις διπλωματικές ενέργειες. Αρχικά απέστειλε μια ακόμη πρεσβεία, με σκοπό να καθυστερήσει τον Σαπώρη, καθώς ίσως και για να συλλέξει πληροφορίες σχετικά με την επικείμενη εισβολή²⁷². Ωστόσο ο ελιγμός του δεν επέφερε απτά αποτελέσματα για την καθυστέρηση του πολέμου.

Η μεγαλειώδης εισβολή των Περσών παρατίθεται αναλυτικά από τον Μαρκελλίνο, ο οποίος ήταν αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων, προσφέροντας μια σπάνια περίπτωση λεπτομερούς αφήγησης για την αρχαιότητα, αν και η οριακά κινηματογραφική περιγραφή του έχει δεχθεί κριτική²⁷³. Η αναφορά του παρουσιάζει τους Πέρσες να έχουν στόχο τους τη Συρία, κάτι με το οποίο συμφωνεί και ο Λιβάνιος, παρακάμπτοντας τις οχυρωμένες πόλεις, όπως η Νίσιβις²⁷⁴. Ωστόσο ο Ευφράτης, αν και καλοκαίρι, είχε αυξημένη ροή και δεν ήταν δυνατή η διάβασή του, με αποτέλεσμα

²⁶⁷ Ό.π., 95.

²⁶⁸ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 17.5.3-8.

²⁶⁹ Ό.π., 17.5.5-6.

²⁷⁰ Ό.π., 17.5.10-15.

²⁷¹ Ό.π., 18.4.1.

²⁷² Ό.π., 17.14. Για την κατασκοπεία: βλ. Lee, *Information*, 172.

²⁷³ Blockley, «The Persian Invasion of A. D. 359», 245.

²⁷⁴ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 18.5.6-8.

την κίνηση βορειότερα για να βρεθεί πέρασμα σε πιο εύκολο σημείο²⁷⁵. Μάλιστα ο Ουρσικίνος φρόντισε να εφαρμόσει την τακτική της καμένης γης, καταστρέφοντας τις σοδειές και τις γέφυρες του ποταμού²⁷⁶. Τελικά ύστερα από πρόκληση των στρατευμάτων στην Άμιδα, το σημερινό Ντιγιάρμπακιρ, ο Σαπώρης αποφάσισε την πολιορκία της πόλης, την οποία κατάφερε να καταλάβει μετά από εβδομήντα τρεις ημέρες²⁷⁷. Επειδή είχε σημαντικές απώλειες και πλέον ήταν φθινόπωρο, αναγκάστηκε να επιστρέψει στην Περσία²⁷⁸. Η προσεκτική ανάλυση των κινήσεων, όπως γίνεται από τον Blockley, οδηγεί στο εύλογο συμπέρασμα ότι ο Μαρκελλίνος προσπαθεί να δικαιολογήσει τον Ουρσικίνο, πιθανόν και τον εαυτό του, για την αποτυχία της αμυντικής στρατηγικής, παρερμηνεύοντας σταθερά τον σχεδιασμό των Περσών, το οποίο φαίνεται πως ήταν η Άμιδα²⁷⁹. Ο Σαπώρης δεν άλλαξε στρατηγική, αντιθέτως προχώρησε και πάλι σε πολιορκία, απλά αυτήν τη φορά κινήθηκε βορειότερα παραλείποντας τη Νίσιβη, ολοκληρώνοντας με απόλυτη επιτυχία το σχέδιό του. Η επιτυχία του υπονοείται ότι σχετιζόταν αφενός εξαιτίας της απουσίας του Ουρσικίνου από την Ανατολή, όπου στη θέση του βρισκόταν ο άπειρος Σαβινιανός και αφετέρου από τις πληροφορίες τις οποίες παρείχε στους Πέρσες ο φυγάς Αντωνίνος²⁸⁰. Ίσως στην περίπτωση του Αντωνίνου να υπάρχει αλήθεια, καθώς, αν γνώριζε τις θέσεις των στρατευμάτων, ήταν λογικό η Άμιδα να αποτελέσει στόχο. Εκεί βρίσκονταν εγκατεστημένες σημαντικές δυνάμεις, οι οποίες όμως δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν την εκστρατευτική δύναμη των Περσών και παράλληλα η απώλειά τους θα αποτελούσε σοβαρό πλήγμα. Έτσι φαίνεται πως η ευθύνη της αποτυχίας βάρυνε τη στρατιωτική ηγεσία, η οποία δεν κατάφερε να προβλέψει τις προθέσεις του Σαπώρη και να αντιμετωπίσει την εισβολή.

Ο Κωνσταντίος παράλληλα το καλοκαίρι του 359 βρισκόταν ακόμη στο Ιλλυρικό, όπου διαχείμασε στην Κωνσταντινούπολη προκειμένου να προετοιμάσει την επιστροφή του στη Μεσοποταμία²⁸¹. Η κίνησή του, να ζητήσει ενισχύσεις από τα στρατεύματα της Γαλατίας, είχε ως αποτέλεσμα την αναγόρευση του Ιουλιανού σε αύγουστο. Φαίνεται πως η είδηση για την αποστασία αποτελούσε δευτερεύον ζήτημα, πιστεύοντας ότι μπορούσε να βρεθεί λύση με τον Ιουλιανό²⁸². Αντιθέτως τα του προηγούμενου χρόνου έκαναν επιτακτική την άμεση παρουσία του στη Μεσοποταμία. Συνεπώς συνέχισε την πορεία του ανατολικά, αφήνοντας προς το παρόν τον Ιουλιανό στη Γαλατία.

Το 360 ο Σαπώρης εισέβαλε εκ νέου στη Μεσοποταμία, αυτήν τη φορά κατευθυνόμενος νοτιότερα. Πρώτος στόχος του ήταν τα Σίνγκαρα, τα οποία κατέλαβε ύστερα από πολιορκία²⁸³. Στη συνέχεια κινήθηκε και πάλι βόρεια, παρακάμπτοντας την Νίσιβη, για να πολιορκήσει τη Βεζάβδη, η οποία βρισκόταν επί του Τίγρη. Στη Βεζάβδη υπήρχαν εγκατεστημένα στρατεύματα, η απώλεια των οποίων αποτέλεσε

²⁷⁵ Ό.π., 17.8.9.

²⁷⁶ Ό.π., 18.7.3-6., και 18.8.1.

²⁷⁷ Ό.π., 19.1-2., και 19.7-8.

²⁷⁸ Ό.π., 19.9.9.

²⁷⁹ Βλ. Blockley, «The Persian Invasion of A. D. 359», 258.

²⁸⁰ Ό.π., 247-248. Για τον Σαβινιανό· βλ. *PLRE*, 789. Για το συμβάν με τον Αντωνίνο· βλ. Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 18.6.1-2.

²⁸¹ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 19.11.16

²⁸² Ό.π., 20.9.

²⁸³ Ό.π., 20.6.

νέο ισχυρό πλήγμα όταν ο Σαπώρης κατόρθωσε να καταλάβει την πόλη²⁸⁴. Αυτή η περίπτωση αποτελεί μια αξιοσημείωτη εξέλιξη καθώς επιλέχθηκε για πρώτη φορά η πόλη να καταλειφθεί και να οχυρωθεί εκ νέου. Ο Σαπώρης σκόπευε να ανατρέψει τη συνθήκη του 299, αρχίζοντας να καταλαμβάνει εδάφη στη βόρεια Μεσοποταμία. Επιπρόσθετα η Άμιδα και η Βεζάβδη βρίσκονταν κοντά στα σύνορα με την Αρμενία, βασικό στόχο της πολιτικής του. Η σημασία της Αρμενίας φαίνεται και από την κίνηση του Κωνσταντίου να διασφαλίσει τη συμμαχία δίνοντας για σύζυγο του Αρσάκη, την Ολυμπιάδα, η οποία στο παρελθόν επρόκειτο να παντρευτεί τον Κώνστα²⁸⁵. Η διασφάλιση της υποταγής της Αρμενίας σε αυτήν την τόσο κρίσιμη κατάσταση κρινόταν επιτακτική ανάγκη με αποτέλεσμα να παραχωρηθούν φοροαπαλλαγές στις ιδιοκτησίες των Αρσακιδών²⁸⁶.

Ο Κωνστάντιος τελικά έφτασε στην Έδεσσα, όπου συγκεντρώνονταν νέα στρατεύματα για τον πόλεμο. Ο αυτοκράτορας κινήθηκε προς την Άμιδα για να εποπτεύσει τις καταστροφές της πολιορκίας του προηγούμενου έτους και στη συνέχεια αποφάσισε να πολιορκήσει τη Βεζάβδη²⁸⁷. Η πολιορκία απέτυχε καθώς ήταν ήδη φθινόπωρο και μετά τις πρώτες απόπειρες να την εκπορθήσει ο καιρός έκανε αδύνατη τη συνέχισή της²⁸⁸. Ο Κωνστάντιος επέστρεψε για τον χειμώνα στην Αντιόχεια, όπου προετοιμαζόταν για τη νέα περσική εισβολή, ενισχύοντας περαιτέρω τις σχέσεις του με την Αρμενία και την Ιβηρία με την αποστολή δώρων²⁸⁹. Οι διπλωματικές κινήσεις αποτελούσαν κεντρικό στοιχείο της αμυντικής πολιτικής του Κωνσταντίου. Το 361 ο στρατός κινήθηκε στην Έδεσσα προκειμένου να αντιμετωπίσει τον Σαπώρη²⁹⁰. Η περιγραφή του Μαρκελλίνου εμφανίζει μία σύγχυση σχετικά με τις προθέσεις του Κωνσταντίου, ο οποίος ανέμενε την εισβολή και ταυτόχρονα ήθελε να καταλάβει τη Βεζάβδη και να αντιμετωπίσει τον Ιουλιανό. Τελικά ο Σαπώρης επέστρεψε στην Περσία, ίσως όχι γιατί οι οιωνοί δεν ήταν ευνοϊκοί, όπως αναφέρει ο Μαρκελλίνος, αλλά γιατί δεν επιθυμούσε τη σύγκρουση με τον Κωνστάντιο, επιλέγοντας και πάλι την τακτική της δεκαετίας του 340²⁹¹. Ο Κωνστάντιος απαλλαγμένος πλέον από την περσική απειλή κινήθηκε δυτικά προκειμένου να αντιμετωπίσει τον Ιουλιανό, ο οποίος βρισκόταν στα Βαλκάνια. Ωστόσο δεν τα κατάφερε τελικά να συγκρουστεί μαζί του, καθώς πέθανε στην Μόψου Κρήνη της Κιλικίας²⁹². Προτού πεθάνει όρισε διάδοχό του τον Ιουλιανό, νομιμοποιώντας την αποστασία του και τερματίζοντας την επικείμενη σύγκρουση.

²⁸⁴ Ό.π., 20.7.1. Η ακριβής τοποθεσία της πόλης δεν είναι σίγουρη· βλ. Edwell, *Rome and Persia*, 202.

²⁸⁵ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 20.11.3. Για την Ολυμπιάδα· βλ. PLRE, 642.

²⁸⁶ CTh 11.1.1.

²⁸⁷ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 20.11.4-5.

²⁸⁸ Ό.π., 20.11.6-32.

²⁸⁹ Ό.π., 21.6.8.

²⁹⁰ Ό.π., 21.7.

²⁹¹ Ό.π., 21.13.8.

²⁹² Ό.π., 21.15.5.

3. Αποτίμηση της εξωτερικής πολιτικής του Κωνσταντίου Β΄

Η εξωτερική πολιτική του Κωνσταντίου όχι μόνο για την περίοδο της συμβασιλείας με τα αδέρφια, αλλά για ολόκληρη την περίοδο της ζωής του έχει ιδιαίτερα σαφή χαρακτηριστικά. Καθώς ανέλαβε τις ανατολικές επαρχίες, όταν άρχισε ο πόλεμος με την Περσία, προσάρμοσε ολόκληρη την πολιτική του σε αυτή τη σύγκρουση, η οποία δεν ολοκληρώθηκε παρά μόνο μετά τον θάνατό του. Έχοντας μειωμένους πόρους εξαιτίας της διαίρεσης του κράτους, δεν μπορούσε να συνεχίσει την επιθετική πολιτική του πατέρα του. Συνεπώς ρεαλιστική επιλογή αποτελούσε μόνο η προσήλωση στην άμυνα, αποτρέποντας τις συνεχείς επιθέσεις των Περσών.

Η αμυντική πολιτική του Κωνσταντίου, κατακρίνεται από τις πηγές, αλλά στην πραγματικότητα αδικείται. Η παρατήρηση των εξελίξεων στο ανατολικό μέτωπο δείχνει πως ο Κωνσταντίος ήταν ιδιαίτερα ικανός. Τα οχυρωματικά έργα του, διασφάλιζαν την καλή αμυντική λειτουργία, η οποία δεν διασπάστηκε παρά μόνο εξαιτίας της μακροχρόνιας απουσίας του τη δεκαετία του 350. Το σύστημα οργάνωσης των μεθοριακών περιοχών δεν επέτρεψε στους Πέρσες να επιτύχουν τον στόχο τους, την ανατροπή δηλαδή της συνθήκης του 299, καταφέροντας σταθερά να τους αντιμετωπίζει. Η προσεκτική και αμυντική στάση του Κωνσταντίου, δεν σήμαινε απαραίτητα και αδράνεια. Αντιθέτως είχε προχωρήσει επανειλημμένα σε επιθετικές ενέργειες στα εχθρικά εδάφη οι οποίες σε καμία περίπτωση δεν αποσκοπούσαν σε κατάκτηση, αλλά είχαν ως αποκλειστικό στόχο την καλύτερη εφαρμογή των αμυντικών πρακτικών. Όμως το κορυφαίο χαρακτηριστικό του αποτυπώνεται στις πολεμικές μεθόδους με τη χρήση της διπλωματίας.

Η διπλωματία του Κωνσταντίου οικοδομήθηκε στις βάσεις τις οποίες είχε θέσει ο πατέρας του και στην πραγματικότητα αποτέλεσε την αρχή της βυζαντινής διπλωματικής πολιτικής. Η αντιμετώπιση ενός ισχυρότερου εχθρού έκανε απαραίτητη τη συμπλήρωση των στρατιωτικών μέσων με επικουρικές πρακτικές. Ο Κωνσταντίος ανέπτυξε ένα σημαντικό δίκτυο συμμαχιών τόσο στα νότια, στην Αραβία και την Αιθιοπία, όσο και στα βόρεια, στην Αρμενία και την Ιβηρία. Το καταλυτικό στοιχείο για την εφαρμογή της πολιτικής του αποτέλεσε η θρησκευτική διπλωματία με τη χρήση του χριστιανισμού. Η αποστολή του Θεόφιλου στην Ερυθρά αποτέλεσε την πρώτη πολιτική ιεραποστολή. Ο αρειανισμός του, ωστόσο, δημιουργούσε και προβλήματα, αποτυπώνοντας την αρνητική πλευρά αυτής της καινοτομίας στη διπλωματία. Όμως σε κάθε περίπτωση η εισαγωγή της θρησκείας στην εξωτερική πολιτική αποδεικνυόταν ιδιαίτερα επωφελής για στη μετέπειτα πορεία της αυτοκρατορίας.

Οι ικανότητες του Κωνσταντίου σκιαγραφούνται σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό στις εσωτερικές συγκρούσεις, για τις οποίες μάλιστα αναγνωρίζεται ως ιδιαίτερα επιτυχημένος και από τις πηγές. Παραλείποντας την αμφίβολη εξέλιξη με τον Βετράνιο, ο Κωνσταντίος απέδειξε τη δυνατότητά του να αντιλαμβάνεται τις καταστάσεις, με τη χρήση των Αλαμανών απέναντι στο Μαγνέντιο. Αν και δεν υπάρχει αντίστοιχο παράδειγμα χρήσης τρίτων κρατών σε τέτοια κλίμακα στην Ανατολή, η κίνησή του αποτυπώνει προηγούμενη εφαρμογή της μεθόδου. Η κατάσταση στη Γαλατία δεν προσθέτει στην απόπειρα ανασύνθεσης της εξωτερικής πολιτικής μόνο όσον αφορά τη διπλωματία, αλλά υποδηλώνει και την επιθυμία του για διασφάλιση της άμυνας των συνόρων με το λιγότερο δυνατό κόστος. Οι Αλαμανοί εφόσον δεν δημιουργούσαν προβλήματα, δεν χρειαζόταν να αντιμετωπιστούν στρατιωτικά, κάτι

το οποίο προϋπέθετε σημαντική χρήση πόρων και ανθρώπινου δυναμικού. Συνηθισμένος στην οικονομία δυνάμεων, ο Κωνσταντίνος αντιλαμβανόταν την αξία της ειρηνικής συμβίωσης, με την οποία τα οφέλη θα ήταν περισσότερα. Μόνο στην περίπτωση των Σαρματών η εικόνα του αποκλίνει από το παρελθόν, αλλά και πάλι με βασικό στόχο τη διατήρηση της ασφάλειας στα σύνορα. Εφόσον δεν υπήρχε άλλος τρόπος, ο Κωνσταντίνος κατανοούσε ότι μπορούσε να χρησιμοποιήσει και επιθετικές πολιτικές, χωρίς όμως να αποσκοπεί στην κατάκτηση εδαφών.

Ο αυτοκράτορας συνδυάζοντας στοιχεία του πατέρα του και της Τετραρχίας από την περίοδο του Διοκλητιανού κατόρθωσε να πετύχει τη σταθερότητα στο κράτος. Η εξωτερική πολιτική του, η οποία είχε σαφή αμυντικά χαρακτηριστικά, ίσως δεν άρμοζε στον γιο του Κωνσταντίνου, αλλά ταίριαζε στην πραγματικότητα της Ύστερης Αρχαιότητας, η οποία και την καθιστούσε απαραίτητη. Γι' αυτόν τον λόγο η βασιλεία του αποτελούσε πολύ περισσότερο μια περίπτωση βυζαντινού αυτοκράτορα απ' ότι ρωμαίου, αν και ήταν ακόμα στην εποχή της μετάβασης. Χαρακτηριστικά της εξωτερικής πολιτικής μεταγενέστερων αιώνων συναντώνται για πρώτη φορά στον Κωνσταντίο.

Δ. Η βασιλεία του Ιουλιανού

1. Καίσαρας στη Δύση

Ο Ιουλιανός αποτέλεσε μια ιδιαίτερη φυσιογνωμία, η οποία έχει προκαλέσει επανειλημμένα το ενδιαφέρον της σύγχρονης έρευνας. Βασικό γνώρισμά του ήταν η θρησκευτική πολιτική με την οποία, αντικατοπτρίζοντας την προσωπική του φιλοσοφία, αποπειράθηκε να αντισταθεί στο ρεύμα του χριστιανισμού και να επαναφέρει στην κεντρική εξουσία τον παγανισμό. Αν και ο Ιουλιανός είχε μεγαλώσει σε χριστιανικό περιβάλλον, κάτι για το οποίο φρόντισε ο Κωνσταντίνος ύστερα από τη δολοφονία της οικογένειάς του, επηρεάστηκε περισσότερο από τη διδασκαλία εθνικών φιλοσόφων και κυρίως από τον Μάξιμο στην Έφεσο και τον Λιβάνιο²⁹³. Έτσι, τα ενδιαφέροντά του ήταν κυρίως πνευματικά παραμένοντας εκτός της διοίκησης της αυτοκρατορίας. Όταν βρέθηκε στη Γαλατία δεν είχε προηγούμενη στρατιωτική, αλλά με οδηγό του ανδραγαθήματα του παρελθόντος από σπουδαίες προσωπικότητες τις οποίες θαύμαζε, αποπειράθηκε να ανταπεξέλθει στην πρόκληση²⁹⁴.

Ο Κωνσταντίνος, μετά τον θάνατο του Γάλλου και την επικράτησή του επί του Μαγνέντιου, κατέστη το μόνο πρόσωπο από την ανέλιξη του Μαξιμιανού σε καίσαρα το 285, το οποίο είχε υπό την επίβλεψή του το σύνολο της επικράτειας. Γι' αυτό χρειαζόταν τη στήριξη από τον τελευταίο διαθέσιμο συγγενή του. Για να την εξασφαλίσει του έδωσε για σύζυγο, μετά την ανακήρυξή του σε καίσαρα, την αδερφή του Ελένη²⁹⁵. Ο Κωνσταντίνος δεν είχε άλλη επιλογή παρά να εντάξει πλήρως τον ξάδερφό του στην κεντρική εξουσία, ελπίζοντας ότι θα λειτουργούσε καλύτερα από τον αδερφό του Γάλλου και θα βοηθούσε στη σταθεροποίηση της αυτοκρατορίας. Η βασιλεία του Ιουλιανού, καθώς και γενικότερα η προσωπικότητά του, έχει καταγραφεί σε σημαντικό βαθμό από τις πηγές παρά τη μικρή χρονική διάρκεια. Η επάρκεια των πηγών για τα πεπραγμένα του προσφέρεται μέσω του στοχευμένου σχολιασμού τους για τη σκιαγράφηση της εξωτερικής πολιτικής που ακολούθησε.

Στην υπηρεσία του Κωνσταντίου Β΄

Ο Ιουλιανός μετά την αναγόρευσή του σε καίσαρα τον Νοέμβριο του 355 στο Μιλάνο, κινήθηκε δυτικά, παραμένοντας τον χειμώνα στη Βιέννα, η σημερινή Βιέν της Γαλλίας²⁹⁶. Όπως αναφέρει ο ίδιος, αν και ήταν καίσαρας, είχε περισσότερο συμπληρωματικό ρόλο, καθώς βασικό διοικητή των στρατευμάτων αποτελούσε ο *magister equitum*, Μαρκέλλος²⁹⁷. Οι εκστρατείες του 356 είχαν οργανωθεί από τον Κωνσταντίνο, με τη συμμετοχή άλλωστε και του ίδιου από τα Μεδιόλανα. Κινούμενος ταυτόχρονα στον Άνω Ρήνο, αποσκοπούσε στη συνέχιση της ήπιας πολιτικής των προηγούμενων ετών. Μάλιστα είχε δώσει γραπτές οδηγίες στον Ιουλιανό σχετικά με τους στόχους της αποστολής του²⁹⁸. Παρ' όλα αυτά η περιγραφή του Μαρκελλίνου

²⁹³ Βλ. Αθανασιάδη, *Ιουλιανός*, 66-74.

²⁹⁴ Για την τις σκέψεις του πριν πάει στην Γαλατία· βλ. ό.π., 98-100.

²⁹⁵ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 15.8.18.

²⁹⁶ Ό.π., 16.1

²⁹⁷ Ιουλιανός, επιστολή προς Αθηναίους 277D-278A, Μαρκέλος *PLRE*, 550.

²⁹⁸ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 16.5.3.

μεγιστοποιεί τα όσα αφορούσαν τον Ιουλιανό, διαμορφώνοντας μια εικόνα κατάλληλη για την προβολή του. Η κατάσταση στον Ρήνο παρουσιάζεται αρκετά περίπλοκη με συγκρούσεις και συμμαχίες τόσο προς τους Αλαμανούς όσο και προς τους Φράγκους.

Το καλοκαίρι του 356 ο Ιουλιανός κινήθηκε από τη Βιέννα στους Ρήμους -η σημερινή Ρενς- όπου είχαν συγκεντρωθεί τα στρατεύματα, καθώς τον προηγούμενο χρόνο είχαν μετακινηθεί δυτικότερα. Από εκεί στόχος ήταν η εκστρατεία στον Μέσο Ρήνο, με παράλληλη κίνηση του Κωνσταντίου νοτιότερα. Στον Ρήνο ανακαταλήφθηκαν επτά πόλεις χωρίς ιδιαίτερη αντίσταση, καθώς οι Αλαμανοί δεν διέμεναν εντός τους²⁹⁹. Βασικό στόχο της εκστρατείας αποτελούσε η Κολωνία, η οποία είχε περάσει στον έλεγχο των Φράγκων μετά την αποστασία του Σιλβάνου. Η ανάκτηση της πόλης συμπληρώθηκε από συνθήκες ειρήνης με τους Φράγκους, ίσως συμφωνώντας και για στρατιωτική βοήθεια³⁰⁰. Οι κινήσεις στον Μέσο Ρήνο ολοκληρώθηκαν και ο στρατός επέστρεψε στους Σενόνες για τον χειμώνα³⁰¹. Η πρώτη εκστρατευτική εμπειρία του Ιουλιανού συντελέστηκε εντός του πλαισίου της ειρηνευτικής πολιτικής του Κωνσταντίου, υπηρετώντας απόλυτα τους στόχους που του είχαν τεθεί³⁰².

Τα γεγονότα του 357 ήταν καθοριστικά για την πορεία του Ιουλιανού, καθώς αφενός επικράτησε επί των εχθρών σε μια σημαντική μάχη και αφετέρου με την απουσία του Κωνσταντίου στα Βαλκάνια άρχισε να αποκαλύπτει τις διαφορετικές επιδιώξεις του σχετικά με τις σχέσεις της αυτοκρατορίας και τους βαρβαρικούς γειτονικούς λαούς. Επιπρόσθετα δημιουργείται και το γενικότερο ερώτημα σχετικά με τους στόχους των ενεργειών του 357 καθώς μοιάζουν παρόμοιοι με αυτούς του προηγούμενου έτους. Ο Ιουλιανός θα κινούταν ανατολικά από τη Γαλατία και πάλι προς τον Μέσο Ρήνο, ενώ στρατός από την Ιταλία θα εκστράτευε βόρεια, με μοναδικά διαφορά ότι δεν ηγούταν ο Κωνσταντίος, ο οποίος βρισκόταν στο Σίρμιο. Η αλήθεια είναι ότι δεν μπορεί να εξηγηθεί εύκολα η πολιτική του αυτοκράτορα σε αυτήν την περίπτωση. Αναμφίβολα δεν θα υπήρχε σημαντική διαφοροποίηση ως προς την αμυντική θωράκιση των συνόρων και τη διατήρηση της τάξης και της ειρήνης με τους Αλαμανούς. Ο Drinkwater υποθέτει ότι επηρεάστηκε από ανθρώπους του Ιουλιανού σχετικά με την παραμονή των Αλαμανών στη δυτική όχθη του Ρήνου και αποφάσισε με επίδειξη δύναμης να τους αποθαρρύνει ώστε να μετακινηθούν εκτός συνόρων³⁰³. Αν και δεν μπορεί να αποκλειστεί αυτό το ενδεχόμενο, ίσως η απάντηση να είναι ακόμα πιο απλή και να αποσκοπούσε στην επανάληψη των στρατιωτικών κινήσεων προκειμένου η παρουσία της αυτοκρατορίας να γίνεται σταθερά αισθητή για τη διατήρηση των καλών σχέσεων με τους Αλαμανούς. Σε κάθε περίπτωση, όποια και αν ήταν η πραγματικότητα, τα γεγονότα εξελίχθηκαν πολύ διαφορετικά από τους υπολογισμούς του Κωνσταντίου, καθώς οι συγκρούσεις κλιμακώθηκαν.

Οι διαφωνίες του Ιουλιανού με τους ανθρώπους του Κωνσταντίου φάνηκαν ήδη από τον χειμώνα. Όταν πολιορκήθηκαν οι Σενόνες από Αλαμανούς ο Μαρκελλός

²⁹⁹ Ο Μαρκελλίνος σχολιάζει ότι οι Αλαμανοί δεν έμεναν στις πόλεις για προληπτικούς λόγους, αλλά υφίσταται η υπόθεση ότι υπήρχε συμφωνία να παραμείνουν στην ύπαιθρο, Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 16.2.12· βλ. επίσης Drinkwater, *Alamanni*, 222.

³⁰⁰ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 16.3.1-2.

³⁰¹ Ό.π., 16.3.3. Για την ακριβή τοποθεσία των Σενόνων υπάρχει διχογνωμία ανάμεσα στην Σενς, νότια του Παρισιού και την Σενόν δυτικά του Βερντέν· βλ. Drinkwater, *Alamanni*, 220.

³⁰² Seager, «Roman Policy on the Rhine», 588.

³⁰³ Βλ. Drinkwater, *Alamanni*, 228-229.

αρνήθηκε να βοηθήσει με αποτέλεσμα την αποπομπή του ύστερα από αίτημα του καίσαρα³⁰⁴. Την άνοιξη ο στρατός συγκεντρώθηκε και πάλι στους Ρήμους για να κινηθεί προς τον Ρήνο, όπου θα συναντούσε το έτερο τμήμα από την Ιταλία στο οποίο ηγείτο πλέον ο *magister peditum* Βαρβάτιος³⁰⁵. Οι δυο στρατοί εξ αρχής εμφάνισαν σημαντικά προβλήματα επικοινωνίας, ίσως και επιδιώξεων, καθώς αρχικά Αλαμανοί πέρασαν ανάμεσα στα δυο στρατεύματα και απείλησαν το Λούγδουνο, όπου μόνο ο Ιουλιανός ενδιαφέρθηκε να τους αντιμετωπίσει³⁰⁶. Στη συνέχεια οι σχέσεις τους επιδεινώθηκαν περαιτέρω, όταν όπως μαρτυρά ο Λιβάνιος και όχι ο Μαρκελλίνος απέτυχαν να γεφυρώσουν τον Ρήνο, με αποτέλεσμα την αποχώρηση του Βαρβάτιου³⁰⁷. Οι λεπτομέρειες είναι αρκετά περίπλοκες, προκαλώντας ερωτηματικά για το ποια ήταν η αποστολή της εκστρατείας. Συνδυάζοντας αμφότερες τις πηγές ο Drinkwater αποπειράται μια αρκετά πειστική ανασύνθεση των κινήσεων³⁰⁸. Το ουσιώδες όμως είναι η συνέχεια των ενεργειών του Ιουλιανού. Ο Ιουλιανός αποβιβάστηκε στις νησίδες του Ρήνου, παρά την άρνηση του Βαρβάτιου να τον ενισχύσει, και αποδεκάτισε τους κατοίκους τους αδιακρίτως φύλου και ηλικίας³⁰⁹. Έπειτα επέστρεψε στο Αργεντόρατο, το σημερινό Στρασβούργο, ενισχύοντας την άμυνα της περιοχής. Οι πράξεις του Ιουλιανού μετέβαλαν τα δεδομένα καθώς επτά αλαμανοί βασιλείς συγκέντρωσαν στρατό και αφού επιτέθηκαν και νίκησαν τον Βαρβάτιο, στράφηκαν προς το Αργεντοράτο³¹⁰. Η μάχη του Στρασβούργου, όπως αναφέρεται, αποτελεί ένα σημείο καμπής για τον Ιουλιανό καθώς κατάφερε μια σημαντική νίκη, αποδεικνύοντας ότι είχε αξιόλογες στρατιωτικές ικανότητες, ιδιαίτερα αν ληφθούν υπόψιν οι δυσμενείς αναφορές του Μαρκελλίνου για τα μεγέθη των στρατευμάτων³¹¹. Μάλιστα ο στρατός τον αναγόρευσε αύγουστο, αλλά ο Ιουλιανός αρνήθηκε και, προκειμένου να δείξει την υποταγή του στον Κωνσταντίο, του έστειλε τον αιχμάλωτο αρχηγό των Αλαμανών, Χνωδομάριο³¹².

Μετά τη θριαμβευτική νίκη του ο Ιουλιανός επέστρεψε στον Ρήνο, όπου τον διέσχισε στη Μαγεντία, το σημερινό Μάιντς³¹³. Η αφήγηση των επόμενων κινήσεων του Ιουλιανού γίνεται δυσνόητη καθώς περιπλέκονται επιθετικές και ειρηνευτικές ενέργειες. Σίγουρα ο Ιουλιανός, μιμούμενος και τον θείο του, εισβάλλοντας στις περιοχές των Αλαμανών προχώρησε σε εκτεταμένες καταστροφές και συγκρούσεις. Τελικά αφού συμφώνησε για ειρήνη, προχώρησε στην αποκατάσταση ενός φρουρίου το οποίο είχε χτιστεί από τον Τραϊανό εκτός των συνόρων³¹⁴. Επιστρέφοντας στη Λουτέτια, το σημερινό Παρίσι, κατέλαβε ύστερα από 54 ημέρες πολιορκίας, εν μέσω του χειμώνα δυο φρούρια επί του Μεύση, τα οποία είχαν καταληφθεί από Φράγκους³¹⁵.

³⁰⁴ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 16.4.

³⁰⁵ Ό.π., 16.11. Για τον Βαρβάτιο· βλ. *PLRE*, 146.

³⁰⁶ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 16.11.4.

³⁰⁷ Λιβάνιος, *Λόγοι*, 18.49-51.

³⁰⁸ Drinkwater, *Alamanni*, 231-235. Ο Seager θεωρεί ότι ο Βαρβάτιος ακολουθούσε εντολές του Κωνσταντίου εις βάρος του Ιουλιανού· βλ. Seager, «Roman Policy on the Rhine», 589.

³⁰⁹ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 16.11.14

³¹⁰ Ό.π., 16.11.14.

³¹¹ Ό.π., *Ιστορία*, 16.12.4-19. Η μάχη αναλύεται διεξοδικά στο· Elton, *Warfare*, 255-256.

³¹² Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 16.12.64-66.

³¹³ Ό.π., 17.1.

³¹⁴ Ό.π., 17.1.8-9· Drinkwater, *Alamanni*, 241.

³¹⁵ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 17.2.1-3.

Τα πρώτα δυο έτη του Ιουλιανού στο πεδίο των μαχών ολοκληρώθηκαν με σημαντικές διαφορές μεταξύ τους. Ενώ ξεκίνησε υπηρετώντας τις επιταγές του Κωνσταντίου, ο Ιουλιανός μετέβαλε τα δεδομένα στη Γαλατία εφαρμόζοντας προσωπική πολιτική³¹⁶. Η προσεκτική ανάγνωση των δεδομένων αποκαλύπτει αυτήν την κατάσταση με σαφήνεια μετά την αποχώρηση του αυτοκράτορα και κυρίως μετά τη νίκη στο Στρασβούργο. Αν και ίσως μοιάζει υπερβολικός ο ισχυρισμός ότι βρισκόταν σε πορεία για να ανακηρυχθεί αύγουστος, οι επόμενες κινήσεις του ταιριάζουν σε αυτήν την ερμηνεία³¹⁷. Ο Ιουλιανός ήλεγχε πλέον την κατάσταση στη Γαλατία και οι σχέσεις της αυτοκρατορίας με τους λαούς του Ρήνου κρίνονταν από εκείνον.

Η πορεία προς την αποστασία

Τα γεγονότα μετά τη μάχη του Στρασβούργου προσέδωσαν σημαντικά πλεονεκτήματα στον Ιουλιανό, τα οποία όμως έπρεπε να παγιωθούν. Οι κινήσεις του τα επόμενα έτη υποδηλώνουν μια πιο συνετή πολιτική, επιθετική βέβαια, αλλά με καλύτερη κατανόηση των σχέσεων με τους Αλαμανούς. Εάν ήθελε να αποστατήσει, έπρεπε να δείξει ότι μπορούσε να διασφαλίσει την άμυνα των συνόρων και την ευημερία της περιοχής. Η διαφορά πλέον ήταν ότι εκείνος μπορούσε να ορίζει την πολιτική στη Γαλατία χωρίς να δέχεται εντολές από τον Κωνσταντίο. Μάλιστα από το 358 και εξής έπαψαν οι κοινές εκστρατείες με τον Βαρβάτιο, ο οποίος επενέβη μόνο στη Ραιτία λόγω εισβολής αλλά δεν κινήθηκε βορειότερα προς τον Ιουλιανό³¹⁸.

Αρχικά το 358 ο Ιουλιανός κινήθηκε βόρεια στη σημερινή περιοχή του Βελγίου, προκειμένου να αντιμετωπίσει τους Φράγκους, οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί στη ρωμαϊκή επικράτεια³¹⁹. Μάλιστα ένας πρόσθετος λόγος, τον οποίο αποκαλύπτει ο ίδιος ο Ιουλιανός για την εκστρατεία, αφορούσε την παρεμπόδιση της διέλευσης των πλοίων από την περιοχή³²⁰. Ο Ιουλιανός, επιδεικνύοντας και πάλι ιδιαίτερη ωμότητα, επικράτησε επί των Φράγκων, οι οποίοι συνθηκολόγησαν και εκδιώχθηκαν από την αυτοκρατορία³²¹. Αφού ενίσχυσε την άμυνα της περιοχής, κινήθηκε και πάλι νότια εναντίον των Αλαμανών, διασχίζοντας τον Ρήνο³²². Αυτήν τη φορά φαίνεται πως, έχοντας κάνει επίδειξη των προθέσεων του το προηγούμενο έτος, ήταν περισσότερο έτοιμος για διαπραγματεύσεις εάν ικανοποιούνταν οι απαιτήσεις του, οι οποίες αφορούσαν την επιστροφή αιχμάλωτων και την παροχή πρώτων υλών. Πράγματι, αρχικά αποδέχτηκε την υποταγή όσων ήταν πρόθυμοι, ενώ στη συνέχεια προέβη και πάλι σε εκτεταμένες επιθέσεις και καταστροφές μέχρι να πετύχει τον στόχο του. Έχοντας έτσι εξασφαλίσει τους αναγκαίους πόρους για την ανοικοδόμηση των πόλεων από τους βαρβάρους επέστρεψε για τον χειμώνα. Οι εκστρατείες του 358 επιβεβαίωσαν ότι ο αδιαμφισβήτητος κυρίαρχος της περιοχής ήταν ο Ιουλιανός,

³¹⁶ Ο Seager διαφωνεί: βλ. Seager, «Roman Policy on the Rhine», 594. Ο Drinkwater συμφωνεί: βλ. Drinkwater, *Alamanni*, 242.

³¹⁷ Drinkwater, *Alamanni*, 228.

³¹⁸ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 17.6.

³¹⁹ Ό.π., 17.8.1-2.

³²⁰ Ιουλιανός, *Επιστολή προς Αθηναίος*, 280D-A. Μάλιστα έρχεται σε αντιπαράθεση με τους υφιστάμενους του Κωνσταντίου, υποδηλώνοντας ότι πλέον εκείνος αποφάσισε

³²¹ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 17.8.4-5.

³²² Ό.π., 17.9.1-2. και 17.10.1.

εφαρμόζοντας ιδιαίτερα επιθετική πολιτική προκειμένου να επιτύχει την υπακοή τόσο των Φράγκων όσο και των Αλαμανών.

Το 359 οι κινήσεις του Ιουλιανού ολοκλήρωσαν τον στόχο για πλήρη έλεγχο των συνόρων, διεισδύοντας μάλιστα και αρκετά στο εσωτερικό της χώρας των Αλαμανών. Η προετοιμασία για την αποστασία θα πρέπει να θεωρηθεί αρκετά πιθανή, καθώς η ειρήνη έπρεπε να διασφαλιστεί πριν κινηθεί ανατολικά, ιδίως και λόγω της προηγούμενης χρήσης των Αλαμανών από τον Κωνσταντίο στον εμφύλιο του 350-353. Η αφήγηση του Μαρκελλίνου είναι και πάλι λίγο δυσνόητη καθώς ορισμένες παρασκηνακές διεργασίες τόσο στο εσωτερικό του ρωμαϊκού στρατού όσο και στις σχέσεις με τους Αλαμανούς προκαλούν ερωτήματα. Το σημαντικό φαίνεται πως ήταν η αρχική απόπειρα του Ιουλιανού για περιορισμό των συγκρούσεων. Ίσως δεν επιθυμούσε να έχει απώλειες ενόψει της σύγκρουσης με τον Κωνσταντίο, καθώς βρισκόταν σε επικοινωνία με τους υποτελείς Αλαμανούς με σκοπό να τον ενισχύσουν για την υποταγή και των υπόλοιπων ηγεμόνων³²³. Σε κάθε περίπτωση μετά την ανοικοδόμηση συνοριακών πόλεων με τις πρώτες ύλες από τις συμφωνίες του προηγούμενου έτους, διάβηκε τον Ρήνο, όχι στη Μαγνεντία, όπου τον παρεμπόδισαν οι συγκεντρωμένοι Αλαμανοί, αλλά νοτιότερα σε συμμαχική περιοχή³²⁴. Από εκεί η διέλευση του στρατού έγινε με ειρηνικό τρόπο και στη συνέχεια όταν έφτασε σε εχθρικό έδαφος προχώρησε σε επιθέσεις και καταστροφές μέχρι και τα σύνορα με τους Βουργουνδούς³²⁵. Τελικά όσοι δεν είχαν συνθηκολογήσει αναγκάστηκαν να το κάνουν και μάλιστα για ορισμένους επενέβη και ο Κωνσταντίος με επιστολή, με αποτέλεσμα να συμφωνηθεί τελικά ειρήνη³²⁶.

Στις αρχές του 360 ο Ιουλιανός αναγορεύθηκε αύγουστος από τα στρατεύματά του. Όσο και αν η περιγραφή του Μαρκελλίνου παρουσιάζει τον Ιουλιανό να αναγκάζεται να αποδεχθεί τον τίτλο, υπάρχουν ενδείξεις ότι προετοιμαζόταν για αυτό το ενδεχόμενο. Ενδεικτικό, εκτός από τη στάση του όλα αυτά τα χρόνια στον Ρήνο, είναι και το γεγονός ότι νωρίτερα είχε απομακρύνει τον νέο *magister equitum* Λουπινίνο, ο οποίος ήταν άνθρωπος του Κωνσταντίου, στέλνοντάς τον στη Βρετανία προκειμένου να αντιμετωπίσει τις εισβολές των Πίκτων και των Σκώτων³²⁷. Αφορμή για την αναγόρευσή του αποτέλεσε το αίτημα του Κωνσταντίου για αποστολή ενισχυτικών στρατευμάτων στον πόλεμο με την Περσία. Η απροθυμία των στρατευμάτων να υπακούσουν στην εντολή τους οδήγησε στην αναγκαστική ανακήρυξη του Ιουλιανού σε αύγουστο³²⁸. Το ότι η ευκαιρία για αποστασία ήταν ευνοϊκή υποδηλώνεται και από το γεγονός των σημαντικών προβλημάτων στην Περσία, από την οποία ο Κωνσταντίος έλειπε μια δεκαετία και δεν μπορούσε να συνεχίσει να την παραμελεί.

³²³ Σε αυτό το πλαίσιο ίσως θα πρέπει να ενταχθούν οι κινήσεις του Χαριοβαύδου προς τον Ορτάριο, τον υποτελή αλαμανό ηγεμόνα, και το συμβάν με το δείπνο όπου απέτυχε η απόπειρα δολοφονίας των ανυπότακτων Αλαμανών· Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 18.2.2 και 18.2.13. Τα γεγονότα του δείπνου δεν θεωρούνται τυχαία· βλ. Drinkwater, *Alamanni*, 250-251· Seager, «Roman Policy on the Rhine», 592.

³²⁴ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 18.2.8.

³²⁵ Ό.π., 18.2.14-15. Ο Drinkwater θεωρεί ότι έφτασε 50 χλμ. έως τον ποταμό Μάιν· βλ. Drinkwater, *Alamanni*, 252.

³²⁶ Οι αδερφοί βασιλείς Χαριοβαύδος και Μακρίανος ήταν οι ηττημένοι, ενώ ο Βαδομάριος έφερε την επιστολή του Κωνσταντίου για τον Ούριο, τον Ουρσικίνο και τον Βεστραλπο· Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 18.2.16-19.

³²⁷ Ό.π., 20.1. Για τον Λουπικίνο· βλ. PLRE, 520.

³²⁸ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 20.4.

Ο Ιουλιανός μετά την αναγόρευσή του σε αύγουστο παρέμεινε στη Γαλατία, προετοιμάζοντας την αποχώρησή του προς την Ανατολή. Αρχικά κινήθηκε βόρεια από τη Λουτέτια, στη Γερμανία Δευτέρα, η σημερινή περιοχή του Βελγίου και της Ολλανδίας νότια του Ρήνου, όπου συγκρούστηκε με τους Φράγκους. Η εκστρατεία φαίνεται πως δεν έγινε ως επακόλουθο εχθρικής εισβολής, αλλά μάλλον ως προληπτικό αμυντικό μέτρο³²⁹. Αυτό υποδηλώνεται και από το γεγονός ότι κινούμενος στη συνέχεια νότια προς τον Άνω Ρήνο δεν συγκρούστηκε με τους Αλαμανούς, τους οποίους έλεγχε πλέον, αλλά περιορίστηκε μόνο σε αμυντικά έργα επί των συνόρων³³⁰. Ο Ιουλιανός δεν επέστρεψε στη Λουτέτια για τον χειμώνα αλλά παρέμεινε στη Βιέννα απ' όπου θα μπορούσε να κινηθεί πιο εύκολα ανατολικά³³¹. Ωστόσο οι εξελίξεις τον καθυστέρησαν πρόσκαιρα γιατί στη Ραιτία είχαν εισβάλει Αλαμανοί. Ο Μαρκελλίνος αναφέρει ότι αυτό συνέβη κατόπιν αιτήματος του Κωνσταντίου, κάτι το οποίο επιβεβαιώνει περαιτέρω τις σχέσεις του με τους αλαμανούς ηγεμόνες³³². Ο Ιουλιανός έστειλε τον Λιβίνο για να αντιμετωπίσει τους εισβολείς αλλά ηττήθηκε με αποτέλεσμα να εκστρατεύσει ο ίδιος. Εκείνος αφού κατάφερε να επικρατήσει επί των Αλαμανών, συνέλαβε τον Βοδομάριο, τον αρχηγό τους και συνεργάτη του Κωνσταντίου, με τον οποίο βέβαια είχε αναπτύξει και ο ίδιος σχέσεις και τον έστειλε στην Ισπανία³³³. Αφού συμφώνησε για συνθήκες ειρήνης με τους εισβολείς, μπορούσε πλέον να ξεκινήσει την πορεία του προς την Ανατολή προκειμένου να συγκρουστεί με τον Κωνσταντίο.

2. Αύγουστος στην Ανατολή

Ο Ιουλιανός, μετά την αντιμετώπιση των Αλαμανών στην Ραιτία, συνέχισε την πορεία του προς την Ανατολή. Μιμούμενος τον Αλέξανδρο, διέσπασε τον στρατό του σε τρία μέρη, προκειμένου να αιφνιδιάσει τον Κωνσταντίο και να προβάλει ότι είχε αρκετές δυνάμεις για να τον αντιμετωπίσει³³⁴. Ένα τμήμα θα κατευθυνόταν στην Ιταλία, το δεύτερο προς την Κωνσταντινούπολη, ενώ ο ίδιος θα κινείτο με ένα μικρό μόνο αριθμό στρατευμάτων επί του Δούναβη. Η πλεύση στον Δούναβη ήταν εξαιρετικά γρήγορη και κατόρθωσε να αιφνιδιάσει τις φρουρές στο Σίρμιο για να το καταλάβει³³⁵. Αμέσως κατάφερε να ελέγξει τις Πύλες του Τραϊανού, το πέρασμα από την Κωνσταντινούπολη προς τις κεντρικές περιοχές του Ιλλυρικού και στη συνέχεια εγκαταστάθηκε στη Ναϊσσό -τη Νις στη σημερινή Σερβία- για να διαχειμάσει³³⁶. Στην Ιταλία, και συγκεκριμένα στην Ακυλία, συνάντησε αντίσταση από τους υποστηρικτές του Κωνσταντίου, αλλά όλα επιλύθηκαν το φθινόπωρο του 361 με την είδηση του θανάτου του Κωνσταντίου. Ο τελευταίος γιος του Κωνσταντίνου Α΄ πριν πεθάνει

³²⁹ Υπάρχει συμφωνία ότι η πρωτοβουλία άνηκε στον Ιουλιανό· βλ. Drinkwater, *Alamanni*, 254· παραθέτει και την συμφωνία του Barcelo και του Lorenz.

³³⁰ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 20.10.3.

³³¹ Ό.π., 21.1.6.

³³² Ό.π., 21.3.5.

³³³ Ό.π., 21.4.

³³⁴ Ό.π., 21.8.2-3.

³³⁵ Ό.π., 21.9.6-10.1.

³³⁶ Ό.π., 21.10.5

αποφάσισε να νομιμοποιήσει τον Ιουλιανό, τερματίζοντας τον εμφύλιο³³⁷. Ο Ιουλιανός είχε καταστεί πλέον ο μόνος και νόμιμος αυτοκράτορας.

Με αυτήν την εξέλιξη ο αυτοκράτορας προχώρησε στην Κωνσταντινούπολη για τον χειμώνα, όπου συνέχισε τις ενέργειες για τον έλεγχο της διοίκησης της αυτοκρατορίας. Το πλέον αξιοσημείωτο γεγονός, στο οποίο βασίζεται και η εκτεταμένη φήμη του, ήταν η θρησκευτική πολιτική του. Αν και αποτελούσε εσωτερικό ζήτημα του κράτος, η απόφασή του να αντισταθεί στο ρεύμα του χριστιανισμού με την απόπειρά να επαναφέρει τον παγανισμό, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι τουλάχιστον εν μέρει συνέβαλε στην επιθυμία του να αναδειχθεί νικητής απέναντι στην Περσία. Ο πόλεμος με τους Πέρσες βρισκόταν σε εξέλιξη και μια νικηφόρα εκστρατεία επιθετικής φύσης, όπως του Τραϊανού, του Σεβήρου και του Αλέξανδρου, θα τον ενίσχυε σημαντικά στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας. Η αποτυχία και ο θάνατός του μεγέθυναν περαιτέρω τον μύθο του, με τους χριστιανούς ιστορικούς όμως να τηρούν ιδιαίτερα εχθρική στάση, αποδίδοντας την ήττα στη Θεία πρόνοια³³⁸.

Η εισβολή στην Περσία

Η εκστρατεία του Ιουλιανού στην Περσία αποτελεί το κορυφαίο γεγονός της σύντομης βασιλείας του. Οι κινήσεις του είναι επαρκώς καταγεγραμμένες, συνιστώντας ένα από τα καλύτερα τεκμηριωμένα ζητήματα της ύστερης αρχαιότητας. Αν και εμφανίζονται διαφορές μεταξύ των πηγών, ειδικά προς το τέλος της εκστρατείας γύρω από την Κτησιφώνα, θα προτιμηθεί η πιο αναλυτική αφήγηση του Μαρκελλίνου και σε όσα σημεία χρειάζεται θα προστίθενται οι περαιτέρω πληροφορίες. Στην εργασία μελετώνται οι πολιτικές των αυτοκρατόρων και όχι στρατιωτικά ζητήματα τακτικής. Ωστόσο λόγω της πληθώρας των πηγών θα γίνει σχετικά ευρύτερη περιγραφή της εισβολής σε σύγκριση με τις προηγούμενες περιπτώσεις, πάντα όμως με γνώμονα τις πολιτικές επιλογές.

Τον Ιούλιο του 362 ο Ιουλιανός μετά την παραμονή του στην Κωνσταντινούπολη έφθασε στην Αντιόχεια³³⁹. Οι Πέρσες δεν είχαν προχωρήσει σε επιθέσεις, παρά την απουσία της κεντρικής εξουσίας από την Ανατολή. Ίσως θεώρησαν ότι μπορούσαν να έρθουν σε συμφωνία με τον νέο αυτοκράτορα, στέλνοντας μάλιστα πρεσβεία για ειρήνη, την οποία όμως απέρριψε ο Ιουλιανός³⁴⁰. Οι όροι της ειρήνης δεν καταγράφονται, αλλά ίσως ήταν παρόμοιοι με το αίτημα στον Κωνσταντίνο να παραδώσει την Αρμενία και τη βόρεια Μεσοποταμία. Παρ' όλα αυτά η στάση αναμονής των Περσών ίσως οφειλόταν και στην αμυντική οργάνωση της περιοχής από τον Κωνσταντίνο, καθώς δεν είχαν εισβάλει ούτε τον προηγούμενο χρόνο. Στην Αντιόχεια ο Ιουλιανός ξεκίνησε τις προετοιμασίες για να εκστρατεύσει εναντίον τους την επόμενη άνοιξη. Ήδη ο Κωνσταντίνος είχε ενισχύσει το στράτευμα

³³⁷ Ό.π., 21.13.

³³⁸ Ενδεικτικά βλ. Σωζομενός, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 6.2. Μάλιστα ο Θεοδώρητος αναφέρει πως ο θάνατός του προκλήθηκε από χτύπημα χριστιανού· βλ. Θεοδώρητος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 3.20.

³³⁹ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 22.9.2.

³⁴⁰ Λιβάνιος Λόγοι 18.164.

μετά τις ήττες του 359 και ο Ιουλιανός συνέχισε τις διαδικασίες³⁴¹. Ο νέος αυτοκράτορας φρόντισε να εκμεταλλευτεί τις υφιστάμενες συμμαχίες, ζητώντας τη βοήθεια του Αρσάκη αλλά και των αράβων φοιδεράτων³⁴². Αν και δεν είναι απόλυτα σαφές, ο Ιουλιανός φαίνεται πως σχεδίαζε να χρησιμοποιήσει τις δυνάμεις από την Αρμενία για να εισβάλει από δυο κατευθύνσεις. Όσον αφορά τους Άραβες, πιθανότατα ανανέωσε τις συνθήκες, όπως είθιστο μετά τον θάνατο του αυτοκράτορα. Ο Shahid θεωρεί ότι η ανεκτική θρησκευτική πολιτική του έπαιξε ρόλο γιατί είχαν αποξενωθεί από τον αρειανισμό του Κωνσταντίου³⁴³.

Ο Ιουλιανός είχε αποφασίσει να επιτεθεί στην Περσία, μεταβάλλοντας ολοκληρωτικά την πολιτική της αυτοκρατορίας στο ανατολικό μέτωπο. Σίγουρα ο Κωνσταντίνος είχε την ίδια πρόθεση, όμως τελικά δεν την υλοποίησε, ενώ και στο παρελθόν η στρατηγική της Τετραρχίας και συγκεκριμένα του Διοκλητιανού είχε σαφή αμυντική κατεύθυνση. Η επιθυμία του Ιουλιανού έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης από τη σύγχρονη έρευνα σε μια προσπάθεια να δοθούν απαντήσεις σχετικά με τον τελικό στόχο αλλά και τις αιτίες της εκστρατείας³⁴⁴. Αν και η επίλυση του ζητήματος δεν είναι εύκολη, η θέση του γράφοντος τείνει περισσότερο προς την ανάγκη επιβολής και ενίσχυσης του Ιουλιανού στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας. Η προσωπικότητά του δεν αναλύεται, όμως φαίνεται πως το ιδεώδες της πολεμικής κυριαρχίας σε συνδυασμό με το όφελος του αυξημένου κύρους ώθησαν τον Ιουλιανό να αναζητήσει την επιβεβαίωσή του στα πεδία των μαχών. Ήδη από τις ενέργειές του στη Γαλατία είχε διαφανεί ότι χρησιμοποιούσε τις πολεμικές συγκρούσεις περισσότερο για προσωπικά ζητήματα. Είναι αξιοσημείωτο, ότι αυτό δεν ήταν το μόνο κοινό στοιχείο με τον θείο του, ο οποίος επίσης κατά την ανέλιξη του στην μονοκρατορία κινούταν παρόμοια. Ο Ιουλιανός υλοποίησε το σχέδιο της περσικής εισβολής του Κωνσταντίνου Α', όπως αναλύει στη μελέτη του ο Kaegi, υποστηρίζοντας την πιθανότητα να επηρεάστηκε σημαντικά από τις προετοιμασίες του 337³⁴⁵. Όσον αφορά το τελικό όραμα για την κατάληξη του πολέμου, είναι ακόμα πιο δύσκολο να υποστηριχθεί οτιδήποτε με βεβαιότητα. Ο Ιουλιανός είχε μαζί του τον αδερφό του Σαπώρη, Ορμσίδα, ο οποίος είχε καταφύγει στην αυτοκρατορία κατά την βασιλεία του Κωνσταντίνου, αλλά δεν είναι σαφές αν σκόπευε να τον εγκαταστήσει στον θρόνο της Περσίας³⁴⁶. Μάλιστα ο ίδιος ανέφερε ότι επιθυμούσε να βρίσκεται πίσω στη Συρία για τον χειμώνα³⁴⁷. Η θητεία του στη Γαλατία θα μπορούσε να αποτελεί πρότυπο για τις προθέσεις του αν οι κινήσεις του στην Περσία παρουσίαζαν κοινά στοιχεία. Ο έλεγχος της Περσίας ίσως αποτελούσε τον βασικό στόχο, αλλά όχι όμως τον άμεσο. Οι επανειλημμένες εισβολές στην περσική επικράτεια, η αντιστροφή δηλαδή της υφιστάμενης κατάστασης στη Μεσοποταμία, θα μπορούσαν να οδηγήσουν στη σταδιακή φθορά της Περσίας και στον τελικό έλεγχό της, πιθανόν χρησιμοποιώντας και τον Ορμσίδα. Το ίδιο έκανε στον Ρήνο με τις ετήσιες εισβολές, οι οποίες αποσκοπούσαν στην υποταγή των αλαμανών ηγεμόνων. Αδιαμφισβήτητα η

³⁴¹ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 22.12.1. Μάλιστα καταγράφεται και η πρόθεσή του να οχυρώσει τα Σίνγκακα, για την αναφορά στο έργο του Εφραίμ, *Υμνοι εναντίον του Ιουλιανού*. βλ. Dodgeon, Lieu, *Eastern Frontier*, 201.

³⁴² Για τον Αρσάκη· βλ. Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 23.2.2. Για τους Άραβες· βλ. Ιουλιανός, *Επιστολή* 58.208.

³⁴³ Βλ. Shahid, *Byzantium and the Arabs*, 114-115.

³⁴⁴ Ενδεικτικά· βλ. Blockley, *East Roman Foreign Policy*, 25-26· Edwell, *Rome and Persia*, 216-218.

³⁴⁵ Βλ. Kaegi, «Constantine's and Julian's», 210-212.

³⁴⁶ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 24.1.2.

³⁴⁷ Ό.π., 23.2.5.

Περσία δεν δύναται να συγκριθεί με τα κρατίδια των Αλαμανών, όμως η στρατηγική του Ιουλιανού θα μπορούσε να έχει κοινές αρχές. Σε κάθε περίπτωση η εξέλιξη των γεγονότων δεν επιτρέπει στέρεα συμπεράσματα, παρά μόνο εικασίες.

Την άνοιξη του 363 η εκστρατευτική δύναμη άρχισε την πορεία προς την Περσία. Από την Αντιόχεια κινήθηκε ανατολικά στις Κάρρες, το σημερινό Χαρράν της Τουρκίας, όπου ο Ιουλιανός διέσπασε τον στρατό του σε δύο τμήματα³⁴⁸. Το μικρότερο μέρος θα συνέχιζε δυτικά προς τη Νίσιβη και την Αδιαβηνή όπου θα συναντούσε τις ενισχύσεις από την Αρμενία για να ακολουθήσει τον δρόμο του Τίγρη προς την Κτησιφώνα. Ο Ζώσιμος, αντιθέτως, αναφέρει πως αυτό το στράτευμα αποσκοπούσε στην άμυνα της περιοχής και δεν ήταν μέρος της εκστρατείας³⁴⁹. Όμως η απουσία του Σαπώρη από την Κτησιφώνα, και η παρουσία του μάλλον στην Αδιαβηνή, ίσως είχε σχέση με αυτόν τον ελιγμό, αν πίστευε ότι αυτό θα ήταν το κυρίως τμήμα της εισβολής³⁵⁰. Πράγματι η τακτική του αιφνιδιασμού φαίνεται πως ήταν βασική πρόθεση του Ιουλιανού, δημιουργώντας προβλήματα στις μαρτυρίες καθώς δεν ήταν κατανοητές οι κινήσεις του. Συνεπώς το κυρίως στράτευμα συνέχισε νότια ακολουθώντας τον Ευφράτη, συνοδεία σημαντικού στόλου³⁵¹.

Η πορεία γινόταν με αρκετή ταχύτητα και το στράτευμα καταλάμβανε περσικά οχυρά επί του ποταμού. Ο Ιουλιανός προτίμησε την τακτική της καμένης γης, παίρνοντας τις απαραίτητες προμήθειες και καταστρέφοντας τα υπόλοιπα χωράφια³⁵². Πρώτος σημαντικός σταθμός ήταν η Βηρσαβώρα, κοντά στη σημερινή Φαλούτζα του Ιράκ, η οποία αποτελούσε προπύργιο της Κτησιφώνας. Από εκεί βρισκόταν πλέον σε κοντινή απόσταση από την πρωτεύουσα των Σασσανιδών, αλλά τα προβλήματα μετακίνησης εξαιτίας των καναλιών στην περιοχή καθυστερούσαν σημαντικά τις κινήσεις του στρατεύματος. Η περιοχή της κεντρικής Μεσοποταμίας, όπου οι δυο ποταμοί βρίσκονται σε κοντινή απόσταση, φαίνεται πως είχε δεχθεί σημαντική βελτίωση των αρδευτικών έργων. Οι Πέρσες χρησιμοποιούσαν διαρκώς τη ροή των ποταμών και τα φράγματα των καναλιών προς όφελός τους³⁵³. Τελικά ο στρατός έφθασε στην Κτησιφώνα, και συγκρούστηκε με επιτυχία έξω από τα τείχη της διασχίζοντας τον Τίγρη, ο οποίος περιέκλειε την πόλη³⁵⁴. Σε αυτό το σημείο οι πηγές εμφανίζουν περαιτέρω προβλήματα, καθώς οι βυζαντινές, αν και με διαφοροποιήσεις μεταξύ τους, αναφέρουν ότι ο Ιουλιανός αποφάσισε να μην πολιορκήσει την πόλη και ξεκίνησε την επιστροφή³⁵⁵. Ωστόσο μεταγενέστερες αραβικές πηγές μαρτυρούν ότι ο Ιουλιανός μπήκε στην πόλη ή τουλάχιστον σε ένα τμήμα της, αλλά την έχασε με την άφιξη του Σαπώρη³⁵⁶. Σε κάθε περίπτωση φαίνεται πως όντως η επικείμενη έλευση του Σαπώρη δυσχέρανε την κατάσταση, καθιστώντας αδύνατη είτε την πολιορκία είτε την επιτυχημένη σύγκρουση. Ο Ιουλιανός αποφάσισε την επιστροφή του στρατεύματος, όχι από τον ίδιο δρόμο, καθώς κατά το πέρασμά τους είχαν ηθελημένα καταστρέψει τις περιοχές, αλλά από τον Τίγρη, όπου υποτίθεται ότι θα έφθανε το έτερο τμήμα του στρατού. Πριν αποχωρήσει έκαψε τον

³⁴⁸ Ό.π., 23.3.5

³⁴⁹ Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 3.12.4.

³⁵⁰ Al-Tabari, σ. 60-62.

³⁵¹ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 23.3.7.

³⁵² Ό.π., 24.2.

³⁵³ Αναλυτικότερα: Edwell, *Rome and Persia*, 226.

³⁵⁴ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 24.6.

³⁵⁵ Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 3.26.2· Σωκράτης, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 3.21.4.

³⁵⁶ Al-Tabari, σ. 60-61. Η πληροφορία του Dinawari· βλ. Edwell, *Rome and Persia*, 230.

στόλο, μια κίνηση η οποία σχολιάζεται στις πηγές και αποπειράται η μετακύλιση της ευθύνης από τον Ιουλιανό σε Πέρσες αιχμαλώτους, οι οποίοι τον εξαπάτησαν³⁵⁷.

Αφήνοντας πίσω την Κτησιφώνα τα ρωμαϊκά στρατεύματα ακολούθησαν τον δρόμο του Τίγρη, όχι κοντά στον ποταμό, αλλά μέσα από την έρημο³⁵⁸. Πλέον ο ρωμαϊκός στρατός δεχόταν διαρκώς επιθέσεις μικρής κλίμακας από τους άραβες συμμάχους των Περσών. Σε μια από αυτές, κοντά στην πόλη Σαμάρα του σημερινού Ιράκ, ο Ιουλιανός, ο οποίος πάντοτε βρισκόταν στην πρώτη γραμμή, όπως τονίζει ο Μαρκελλίνος, χτυπήθηκε θανάσιμα³⁵⁹. Ο θάνατός του σήμαινε ταυτόχρονα δύο γεγονότα. Αφενός την ολοκλήρωση της δυναστείας του αναμορφωτή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, Κωνσταντίνου Α΄ και αφετέρου η ήττα από την Περσία έφερε τη συνθήκη ειρήνης, η οποία διατηρήθηκε ουσιαστικά μέχρι και τις αρχές του βου αιώνα. Η σύντομη βασιλεία του Ιουλιανού τελείωσε άδοξα καθώς ο αυτοκράτορας δεν κατάφερε να πραγματοποιήσει την επιθυμία του να μιμηθεί τους κατακτητές του παρελθόντος. Αντιθέτως η συνθήκη, την οποία συμφώνησε ο διάδοχος του Ιοβιανός, ανέτρεψε τα πλεονεκτήματα της Ρώμης μετά το 299. Η βόρεια Μεσοποταμία παραδόθηκε στην Περσία, ενώ και η Αρμενία θα περνούσε εκ νέου στη σφαίρα επιρροής της.

3. Αποτίμηση εξωτερικής πολιτικής Ιουλιανού

Η βασιλεία του Ιουλιανού, αν και βραχυχρόνια, είναι εξαιρετικά καλά καταγεγραμμένη. Στην αποτύπωση των ενεργειών του στα εξωτερικά ζητήματα δεν αναλύθηκαν λεπτομερώς οι κινήσεις του αλλά αποδόθηκαν σε αδρές γραμμές οι κατευθύνσεις των στόχων του. Η εξωτερική πολιτική του Ιουλιανού παρουσιάζει την ιδιαιτερότητα του συσχετισμού της με τις μεταρρυθμίσεις στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας. Αν και δεν είναι δυνατόν να εξακριβωθεί το μέγεθος της επιρροής των εσωτερικών ζητημάτων στις κινήσεις του στα εξωτερικά σύνορα, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν υπήρχε καμία σύνδεση.

Ο Ιουλιανός επανέφερε στην εξωτερική πολιτική την επιθετικότητα των κινήσεων και την ιμπεριαλιστική στόχευση. Αμφότερα αυτά τα χαρακτηριστικά εντοπίζονται εύκολα τόσο στις κινήσεις του στη Γαλατία όσο και στην Περσία. Σε καμία από τις δυο περιπτώσεις δεν τήρησε αμυντική στάση για την προστασία των συνόρων από τους εχθρούς της αυτοκρατορίας. Αντιθέτως, φρόντιζε να έχει την πρωτοβουλία των κινήσεων επιβάλλοντας την πολιτική του. Βέβαια, αν και σίγουρα επιθυμούσε την επίθεση, σε καμία από τις περιπτώσεις δεν εμφανίζεται ως απερίσκεπτος. Με σαφείς επιδιώξεις ως προς τα τελικά αποτελέσματα υπηρετούσε τον σχεδιασμό του, ο οποίος είχε επιθετικά χαρακτηριστικά. Οι κινήσεις του στη Γαλατία αντικατοπτρίζουν πολύ περισσότερο τις αρετές του συγκριτικά με την περσική εισβολή, στην οποία έχασε την ζωή του.

Η πολιτική του στον Ρήνο του έδωσε τη δυνατότητα να αναδειχθεί κυρίαρχος της περιοχής, υποσκάπτοντας παράλληλα τη θέση του Κωνσταντίνου. Στις σχέσεις του

³⁵⁷ Μαρκελλίνος, *Ιστορία*, 24.7.

³⁵⁸ Ό.π., 24.8.5-7.

³⁵⁹ Ό.π., 25.2-3.

με τα βαρβαρικά φύλα, φραγκικά και αλαμανικά, χρησιμοποίησε έναν συνδυασμό πολεμικών και διπλωματικών μέσων, πάντοτε όμως στο πλαίσιο της παραδοσιακής ιμπεριαλιστικής πολιτικής, όπως ακριβώς και ο Κωνσταντίνος Α΄. Στην Ανατολή έπραξε το ίδιο διασφαλίζοντας τις συμμαχίες σε Καύκασο και Αρμενία και στη συνέχεια εισέβαλε στην περιοχή του εχθρού. Η αποτυχία του και κυρίως ο θάνατός του δεν πρέπει να χαρακτηρίσουν και την πολιτική του ως αποτυχημένη. Ο Ιουλιανός πραγματοποίησε και υπηρέτησε πολύ περισσότερο από τους γιους του Κωνσταντίνου την πολιτική του πατέρα τους. Η αναβίωση του ρωμαϊκού μεγαλείου, του κλασικού σε αντίθεση με τον Κωνσταντίνο, ο οποίος το συνέδεσε με τον χριστιανισμό, διέπνεε από την αρχή μέχρι το τέλος τη θέση του Ιουλιανού στα εξωτερικά ζητήματα. Το τελευταίο μέλος της κωνσταντίνειας δυναστείας αποπειράθηκε να ολοκληρώσει τις επιθυμίες του ιδρυτή της αν και τελικά κανείς εκ των δύο δεν τα κατάφερε.

Συμπεράσματα

Η μελέτη της εξωτερικής πολιτικής του Βυζαντίου αποτελεί ένα δύσκολο αλλά εξαιρετικά ενδιαφέρον εγχείρημα. Για τον 4^ο αιώνα και συγκεκριμένα για τη δυναστεία του Κωνσταντίνου οι πηγές, παρ' όλα τα προβλήματά τους, επιτρέπουν τη σκιαγράφηση ευρύτερων πτυχών της. Φυσικά δεν σώζονται επίσημα κρατικά αρχεία, και η έρευνα βασίστηκε κυρίως στις πληροφορίες των γραμματειακών πηγών, οι οποίες εξετάστηκαν όσον αφορά την εξωτερική πολιτική και τις διεθνείς σχέσεις. Η αποτίμηση της πολιτικής του εκάστοτε αυτοκράτορα στο τέλος κάθε κεφαλαίου, έγινε σε στέρεες βάσεις, μετά την ανάλυση των επιλογών των αυτοκρατόρων στην αντιμετώπιση εξωτερικών ζητημάτων. Η πορεία της δυναστείας, έτσι όπως εξελίχθηκε και σχολιάστηκε, αποτυπώνει μια συνεκτική εικόνα για τις επιδιώξεις της αυτοκρατορίας για κάθε περίοδο στο πεδίο των διεθνών ανταγωνισμών. Όπως φάνηκε και γίνεται αρκετά έκδηλο με την πρώτη ματιά, η δυναστεία δεν χαρακτηρίζεται από ενιαία εξωτερική πολιτική, η οποία τηρούταν απαρέγκλιτα. Οι αυτοκράτορες, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την περίοδο της συμβασιλείας των γιων του Κωνσταντίνου, ακολουθούσαν τη δική τους πολιτική αν και μπορούν να εντοπιστούν κοινά στοιχεία.

Ο Κωνσταντίνος από την αρχή της πορείας του προς τη μονοκρατορία εμφανίζει επιθετικά χαρακτηριστικά. Μεταβάλλοντας την άμυνα σε βάθος σε επιθετική άμυνα, προχώρησε στην τήρηση επιθετικής στάσης προς τους γείτονες, διατηρώντας την πρωτοβουλία των κινήσεων. Οι ιμπεριαλιστικές επιδιώξεις του αποκαλύφθηκαν μετά την επικράτησή του επί του Λικίνιου, όταν είχε μεγαλύτερη ευελιξία να ενεργεί στα εξωτερικά ζητήματα. Ο Κωνσταντίνος επιθυμούσε να συγκριθεί με τους προγενέστερους αυτοκράτορες, επιδιώκοντας την κατάκτηση εδαφών. Νωρίτερα όμως είχε χρησιμοποιήσει τις συγκρούσεις με τους εξωτερικούς εχθρούς για να ανελιχθεί στους εσωτερικούς ανταγωνισμούς και να επικρατήσει επί των διεκδικητών της αυτοκρατορίας. Οι πολεμικές του επιχειρήσεις όμως δεν αποτελούν το μόνο ή το σημαντικότερο γνώρισμα της πολιτικής του. Στο πεδίο της διπλωματίας ο Κωνσταντίνος αποδείχθηκε αρκετά ικανός, κάνοντας ευρεία χρήση της για να πετύχει τους σκοπούς του. Εισαγάγοντας ως δεδομένο τη χριστιανική θρησκεία, έθεσε σε νέες βάσεις τις σχέσεις με τα γειτονικά κράτη, ιδιαίτερα με όσα είχαν προσχωρήσει στον χριστιανισμό. Συνδυάζοντας τις ιδεολογίες της Ρώμης και του χριστιανισμού περί οικουμενικότητας, δημιούργησε την καινούργια συνθήκη επί της οποίας στηρίχθηκε και αναπτύχθηκε η βυζαντινή εξωτερική πολιτική. Οι καινοτομίες του σε αυτό το πεδίο είχαν τελικά σημαντική επιρροή στην εξέλιξη των γεγονότων.

Μετά τον θάνατο του Κωνσταντίνου, οι γιοι του μοιράστηκαν την αυτοκρατορία, αδυνατώντας να συνεχίσουν σε ενιαίο πλαίσιο. Η εξωτερική πολιτική της περιόδου διέφερε από αυτήν του Κωνσταντίνου, όχι τόσο λόγω της επιθυμίας τους για διαφοροποίηση, αλλά περισσότερο εξαιτίας του διαμοιρασμού του κράτους. Η διάσπαση των εδαφών σήμαινε και διαίρεση των πόρων, αναδεικνύοντας σε σημαντικότερο μέλημα την αμυντική προάσπιση του κράτους. Επιθετικές κινήσεις συνέχισαν να υφίστανται αλλά δεν μπορούσαν να γίνονται πλέον σε μεγάλη κλίμακα, με αποτέλεσμα την εγκατάλειψη της ιμπεριαλιστικής πολιτικής. Η ανάγκη για την άμυνα της αυτοκρατορίας καθ' όλη τη διάρκεια της βασιλείας τους προσαρμοσε κατά αντιστοιχία την κατεύθυνση της εξωτερικής πολιτικής. Η κληρονομιά του

Κωνσταντίνου στις καινοτομίες της διπλωματίας χρησιμοποιήθηκε περισσότερο από τον Κωνσταντίνο, σε σύγκριση με τον Κώνστα. Ο Κώνστας συνέχισε τη φύλαξη των συνόρων, εφαρμόζοντας επιθετική άμυνα και διατηρώντας την ειρήνη στα σύνορα. Η σύντομη βασιλεία του και οι περιορισμένες αναφορές των πηγών καθιστούν εξαιρετικά δύσκολη την αναλυτική αποτύπωση της προσωπικότητάς του καθώς και της εξωτερικής πολιτικής του.

Για τον Κωνσταντίνο και την Ανατολή αντιθέτως, όσον αφορά τις μαρτυρίες των πηγών είναι σε πολύ καλύτερο επίπεδο. Ο Κωνσταντίνος ανέλαβε να αντιμετωπίσει την περσική απειλή και τα κατάφερε με μεγάλη επιτυχία. Η πολιτική του είχε σαφή αμυντική προσήλωση, καθώς στόχος ήταν η επιβίωση απέναντί σε έναν ισχυρότερο αντίπαλο. Ο Κωνσταντίνος εκμεταλλεύτηκε τα πλεονεκτήματα της διπλωματίας, αποδεικνύοντας τις ικανότητές του σε αυτό το πεδίο. Η επιτυχημένη αμυντική πολιτική επέτασσε τη χρήση συμμαχιών, κάτι το οποίο ο Κωνσταντίνος ανέπτυξε σε αξιόλογο βαθμό προς τους ανατολικούς γείτονες. Το αποκορύφωμα των ενεργειών του αποτέλεσε η ιεραποστολή του Θεόφιλου στην Ερυθρά Θάλασσα, η οποία είχε σαφείς πολιτικές προεκτάσεις. Η θρησκευτική διπλωματία του Κωνσταντίνου για γεωπολιτικά οφέλη αποτελεί κομβική στιγμή για την εξέλιξη της εξωτερικής πολιτικής της αυτοκρατορίας. Βασιζόμενος στα βήματα του πατέρα του, ο Κωνσταντίνος εξέλιξε περαιτέρω ένα εξαιρετικά σημαντικό χαρακτηριστικό των διεθνών σχέσεων των επόμενων αιώνων. Η βασιλεία του διασφάλισε την αυτοκρατορική επικράτεια, κάτι το οποίο επιτεύχθηκε με σταθερή προσήλωση στην άμυνα και στην οικονομία δυνάμεων και πόρων της αυτοκρατορίας.

Ο Ιουλιανός ήταν το τελευταίο μέλος της Κωνσταντινείας δυναστείας. Η ιδιαιτερότητα της προσωπικότητάς του και η επιθυμία του για μεταρρυθμίσεις στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας επηρέασαν και τη στάση του στην εξωτερική πολιτική. Η επικράτηση επί των εξωτερικών εχθρών προσέφερε σημαντικά κέρδη, με τα οποία θα ενίσχυε περαιτέρω τη θέση του. Από τη θητεία του ως καίσαρα στη Γαλατία είχε χρησιμοποιήσει αριστοτεχνικά τις συγκρούσεις στα σύνορα για προσωπικό όφελος. Η περσική εκστρατεία θα πρέπει να ενταχθεί σε αυτό το πλαίσιο, καθώς θα του προσέφερε πολύτιμη εσωτερική επιβεβαίωση. Παρ' όλα αυτά η εξωτερική πολιτική του δεν χαρακτηριζόταν μόνο από την ανάγκη αντιμετώπισης καταστάσεων στο εσωτερικό, αλλά έφερε και σαφή ιμπεριαλιστική ιδεολογία. Με την εισβολή στην Περσία ο Ιουλιανός υλοποίησε το όραμα του Κωνσταντίνου, όχι στο πλαίσιο του χριστιανισμού αλλά σε αυτό της ρωμαϊκής παράδοσης. Στο πεδίο της διπλωματίας, αν και δεν μπορούσε να χρησιμοποιήσει τα πλεονεκτήματα του χριστιανισμού, εμφανίζεται να κατέχει σημαντικές ικανότητες. Τόσο στη Γαλατία όσο και στην Ανατολή, φρόντιζε για τη χρήση συμμαχιών απέναντι στους εχθρούς του.

Η εξέταση των κοινών στοιχείων στο σύνολο της εξωτερικής πολιτικής της δυναστείας αποτελεί το δευτερεύον ερώτημα της εργασίας. Αν και δεν υπήρξε ενιαία χάραξη εξωτερικής πολιτικής μεταξύ των εναλλαγών στην εξουσία, εντοπίζονται ορισμένα χαρακτηριστικά. Το σημαντικότερο δεδομένο αποτελεί η εκστρατεία στην Περσία, η οποία ήταν επιθυμία του Κωνσταντίνου αλλά πραγματοποιήθηκε από τον Ιουλιανό. Αν και οι δυο αυτές περιπτώσεις εκτυλίχθηκαν σε διαφορετικό πλαίσιο, η δυναστική συνέχεια κατείχε κομβικό ρόλο. Κατά τη βασιλεία του Κωνσταντίνου αναμενόταν η τήρηση περισσότερο επιθετικής στάσης απέναντι στην Περσία, κάτι το οποίο, ίσως λόγω της προσωπικότητας αλλά κυρίως λόγω των συνθηκών, δεν έγινε. Ο Ιουλιανός δεν είχε να αντιμετωπίσει τους ίδιους περιορισμούς και γι' αυτό

κατάφερε να προχωρήσει στην εισβολή. Επιπρόσθετα, η αμυντική οργάνωση των συνόρων, ειδικά στη Δύση, παρέμεινε στα δεδομένα τα οποία είχε θέσει ο Κωνσταντίνος. Η επιθετική χρήση του στρατού για τις αμυντικές ανάγκες της αυτοκρατορίας, όπως είχε διαμορφωθεί από τον Κωνσταντίνο, συνεχιζόταν και από τους διαδόχους του. Συνεπώς, αν και η συνέχεια της εξωτερικής πολιτικής της δυναστείας δεν ήταν έντονη, ουδέποτε υπήρξε σημαντική τομή.

Περίληψη

Στο πλαίσιο της εργασίας ερευνάται η εξωτερική πολιτική της Βυζαντινής αυτοκρατορίας την περίοδο από τον Κωνσταντίνο Α΄ έως τον Ιουλιανό. Μελετήθηκαν οι ενέργειες, τόσο των πολεμικών όσο και των διπλωματικών, στις σχέσεις με τους γειτονικούς λαούς προκειμένου να ανασυνθεθεί η πολιτική των αυτοκρατόρων της δυναστείας. Η βασιλεία του Κωνσταντίνου συνιστά κομβική στιγμή για τη μετεξέλιξη της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας σε βυζαντινή, συνδυάζοντας χαρακτηριστικά και από τις δύο κρατικές οντότητες. Η εξέταση των ζητημάτων της εξωτερικής πολιτικής, μπορεί να αποκαλύψει περαιτέρω πτυχές των ευρύτερων κοινωνικών αλλαγών, οι οποίες συντελούντο τον 4ο αιώνα.

Αρχίζοντας από το 313 όταν η το κράτος διαιρέθηκε μεταξύ Κωνσταντίνου και Λικίνιου, μελετάται η στάση του Κωνσταντίνου τόσο προς τα εξωτερικά σύνορα και κυρίως τον Ρήνο, όσο και προς τον Λικίνιο επί του οποίου τελικά επικράτησε. Ως απόλυτος κυρίαρχος μετά το 324, μπορούσε πλέον να ορίζει την εξωτερική πολιτική, με κύρια πεδία δράσης του τον Δούναβη και την Περσία. Σε αμφότερες τις περιπτώσεις φαίνεται πως εισήγαγε καινοτομίες, καθώς αφενός ενέταξε σε νέο πλαίσιο τη σχέση με τους Γότθους και αφετέρου επιστράτευσε τη χριστιανική θρησκεία στο πεδίο της διπλωματίας, εκφράζοντας μια νέα ιμπεριαλιστική ιδεολογία. Ο θάνατός του οδήγησε στον κατακερματισμό της εδαφικής επικράτειας ανάμεσα στους γιους του, με συνέπεια την διάσπαση και της ενιαίας εξωτερικής πολιτικής.

Στη Δύση οι γιοι του, Κωνσταντίνος Β΄ και Κώνστας, αν και δεν υφίσταται πληθώρα πηγών, συνέχισαν την τακτική της επιθετικής άμυνας του πατέρα τους, περισσότερο όμως σε αμυντική στόχευση, καθώς δεν είχαν τις δυνατότητες για κατακτήσεις. Στην Ανατολή, ο Κωνσταντίνος είχε να αντιμετωπίσει τους Πέρσες, εφαρμόζοντας μια συνεκτική αμυντική πολιτική, αποσκοπώντας παράλληλα και στην εξοικονόμηση των δυνάμεων και των πόρων της αυτοκρατορίας. Ο Κωνσταντίνος στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό στη διπλωματία και ιδιαίτερα για την ανάπτυξη των σχέσεων του με τους λαούς της Ανατολής για τον πόλεμο εναντίον των Περσών, χρησιμοποίησε τον χριστιανισμό, με κορυφαία στιγμή την ιεραποστολή στην Ερυθρά Θάλασσα. Οι διπλωματικές ικανότητές του, αποτυπώνονται ευρύτερα στην εμφύλια σύγκρουση με τον Μαγνέντιο, με τους ελιγμούς του επί του Βετράνιου και στη συνέχεια εκμεταλλευόμενος τους Αλαμανούς κατάφερε να αναδειχθεί κυρίαρχος. Η πολιτική του αν και με σαφή αμυντική προσήλωση δεν συνεπαγόταν και μια παθητική στάση, καθώς όπου κρινόταν απαραίτητο είτε στην Ανατολή, είτε στη Δύση, επιστράτευσε και επιθετικές κινήσεις για τη διασφάλιση των συνόρων.

Ο Ιουλιανός, το τελευταίο μέλος της δυναστείας, ξεκίνησε την πορεία του ως καίσαρας στη Γαλατία, δείχνοντας τα πρώτα σημάδια της επιθυμίας του για ανανέωση της επιθετικής και ιμπεριαλιστικής πολιτικής. Η εισβολή του στην Περσία αν και αποτέλεσε την υλοποίηση των κατακτητικών σχεδίων του Κωνσταντίνου, δεν μπορεί να μην θεωρηθεί ότι οφειλόταν ως έναν βαθμό και στην ανάγκη του για επιβεβαίωση των ανατρεπτικών πολιτικών του σε ζητήματα εσωτερικής πολιτικής. Η εξωτερική πολιτική της περιόδου είναι εύλογο ότι εκφραζόταν με διαφορετικό τρόπο από τον εκάστοτε αυτοκράτορα, με στόχο την αντιμετώπιση των κινδύνων της βασιλείας του. Ωστόσο μπορούν να εντοπιστούν ορισμένα διαχρονικά χαρακτηριστικά. Η θρησκευτική διπλωματία αναπτύχθηκε περαιτέρω προκειμένου να μετατραπεί σε βασικό εργαλείο της εξωτερικής πολιτικής, ενώ η επιθυμία για

επιθετική στάση φαίνεται πως είχε απήχηση στη κοινωνία, μετά την κρίση του 3^{ου} αιώνα και τη σταθεροποίηση από την Τετραρχία, οδηγώντας όμως εν τέλει σε σημαντική ήττα της αυτοκρατορίας.

Abstract

The research deals with the issue of foreign policy of the Byzantine Empire during the period from Constantine I to Julian. The aim of this work is to study the actions, both military and diplomatic, in relations with neighboring peoples to reconstruct the policies of the emperors of that dynasty. The reign of Constantine represents a crucial moment in the transformation of the Roman Empire into the Byzantine, combining characteristics from both states. The examination of foreign policy matters can reveal further aspects of the broader social changes that occurred during the 4th century.

Starting from 313 when the state was divided between Constantine and Licinius, the attitude of Constantine is examined towards the external borders, primarily the Rhine, as well as towards Licinius, whom he eventually defeated. As the absolute ruler after 324, he could now determine foreign policy, with the main areas of action being the Danube and Persia. In both cases, it seems that he introduced innovations, as he integrated the relationship with the Goths into a new framework and enlisted the Christian religion in diplomacy, expressing a new imperial ideology. His death led to the fragmentation of the territorial domain among his sons, resulting in the division of the unified foreign policy.

In the West, his sons, Constantine II and Constans, continued their father's strategy of aggressive defense, though more defensively oriented since they lacked the capabilities for conquests. In the East, Constantius had to confront the Persians, implementing a consistent defensive policy, while also aiming to conserve the forces and resources of the empire. Constantius relied heavily on diplomacy, particularly in developing relations with the peoples of the East, employing Christianity as an important mean, with a crucial moment being the mission to the Red Sea. His diplomatic abilities are more broadly reflected in the civil conflict with Magnentius, employing maneuvers against Vetricio, and subsequently utilizing the Alamanni to establish his dominance. Although his policy had a clear defensive commitment, it did not imply a passive stance, as he also launched offensive actions to safeguard the borders, wherever deemed necessary, both in the East and the West.

Julian, the last member of the dynasty, commenced his journey as Caesar in Gaul, showing the first signs of his desire for the renewal of aggressive and imperiliastic policies. His invasion of Persia, while indeed realizing Constantine's expansionist plans, cannot be considered without being, to some extent, attributed to his need to reaffirm his radical policies on internal matters. The foreign policy of this period is expressed in different ways by each emperor, with the aim of addressing the dangers to their reign. However, certain enduring characteristics can be identified. Religious diplomacy developed further to become a fundamental instrument of foreign policy, while the desire for an aggressive stance appears to have found support in society after the 3rd-century crisis and the stabilization of the Tetrarchy, though leading eventually to a significant defeat for the empire

Συντομογραφίες – Βιβλιογραφία

Πηγές

- al-Tabari: εκδ. Ta'rikh al-rusul wa'l-mulnk, *The Hisotry of al-Tabari, The Sasanids, the Byzantines, the Lakhimids and Yemen*, τόμος 5, μετάφραση, C. E. Bosworth, Νέα Υόρκη 1999.
- Αμμιανός Μαρκελλίνος, *Ιστορία*: εκδ. W. Seyfarth, *Ammiani Marcellini Rerum gestarum libri qui supersunt*, Βερολίνο 1978.
- Αυρήλιος Βίκτωρ, *Περί των Καισάρων*: εκδ. F. Pichlmayr, *Sexti Aurelii Voctoris liber de Caesaribus*, Λειψία 1911.
- Επιτομή περί των Καισάρων*: εκδ. M. Festy, *Pseudo-Aurélius Victor: Abrégé des Césars*, Παρίσι 2002.
- Ευτρόπιος, *Breviarium*: εκδ. C. Santini, *Eutropii Breviarium ab urbe condita*, Λειψία 1979.
- Ευσέβιος, *Βίος Κωνσταντίνου*: εκδ. F. Winkelmann, *Eusebius: Werke. τ. 1, α' μέρος: Über das Leben des Kaisers Konstantin (GCS 57)*, Βερολίνο 1975.
- Ευσέβιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*: εκδ. E. Schwartz, T. Mommsen, *Eusebius: Werke. τ. 1, Die Kirchengeschichte (GCS)*, Λειψία 1903.
- Ζωναράς, *Επιτομή Ιστοριών*: εκδ. Th. Buttner-Worst, *Ioannis Zonarae epitomae historiarum libri XII-XVIII (CSHB) τόμος III*, Βόννη 1897.
- Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*: εκδ. F. Paschoud, *Zosime: Histoire Nouvelle*, τ. 1 β' έκδοση, Παρίσι 2000, τ.2, τ.3 Παρίσι 1979-1989.
- Θεοδώρητος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*: εκδ. L. Parmentier, *Theodoret, Kirchengeschichte (GCS 19)*, Λειψία 1991.
- Θεοφάνης, *Χρονογραφία*: εκδ. C. de Boor, *Theophanis chronographia, τ. 1*, Λειψία 1883.
- Ιερώνυμος, *Χρονικό*: εκδ. R. Helm, *Eusebius Werke 7: Die Chronik des Hieronymus (GCS 47)*, Λειψία 1956.
- Ιουλιανός: εκδ. J. Bidez, C. Lacombrade, G. Rochefort, *Oeuvres Completes de l'empereur Julien*, Παρίσι 1932-1964.
- Λακτάντιος, *Περί των θανάτων*: εκδ. J. Creed, *Lactantius: De Mortibus Persecutorum*, Οξφόρδη 1984.
- Λατίνοι Πανηγυρικοί*: εκδ., R. Mynors, *Panegyrici Latini*, Οξφόρδη 1964.
- Λιβάνιος: εκδ., R. Foester, *Libanii Opera*, ανατύπωση, Χιλντεσχάιμ 1963 (α' έκδοση Λειψία 1903-1908).

- Πασχάλιον Χρονικόν: εκδ. L. Dindorf, *Chronicon paschale*, τ. 1, (CSHB), Βόννη 1832.
- Πορφύριος: εκδ. G. Polara, *Publilius Optatianus Porphyrius Carmina* (CSLP), Τορίνο 1973.
- Σωζομενός, *Εκκλησιαστική Ιστορία*: εκδ. J. Bidez - G. C. Hansen, *Sozomenus Kirchengeschichte* (GCS 50), Βερολίνο 1960.
- Σωκράτης, *Εκκλησιαστική Ιστορία*: εκδ. G. C. Hansen, *Sokrates Kirchengeschichte* (GCS, Neue Folge 1), Βερολίνο 1995.
- Φήστος, *Breviarium*: J.W. Eadie, *The Breviarium of Festus: A critical edition with historical commentary*, Λονδίνο 1967.
- Φιλοστόργιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*: εκδ. J. Bidez, F. Winkelmann, *Philostorgius, Kirchengeschichte* (GCS 21), γ' έκδοση, Βερολίνο 1981, (α' έκδοση Λειψία 1913).
- Origo Constantini Imperatoris*: εκδ. J. Moreau, V. Velkov, *Excerpta Valesiana* (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana), β' έκδοση, Λειψία 1968 (α' έκδοση 1963).

Βοηθήματα

- Αθανασιάδη, *Ιουλιανός*: Π. Αθανασιάδη, *Ιουλιανός. Μια βιογραφία*, Αθήνα 2005.
- Barnes, *Constantine*: T. D. Barnes, *Constantine: Dynasty Religion and Power in the Later Roman Empire*, Μάλντεν, Οξφόρδη, Τσίτσεστερ 2014.
- Barnes, *The New Empire*: T. Barnes, *The New Empire of Diocletian and Constantine*, Κέιμπριτζ, Μασαχουσέτη, Λονδίνο 1982.
- Barnes, «Imperial Chronology»: T. D. Barnes «Imperial Chronology, A. D. 337-350», *Phoenix* 34 v.2 (1980), 160–166.
- Barnes, «The Christians of Persia»: T. D. Barnes, «Constantine and the Christians of Persia» *The Journal of Roman Studies* 75 (1985), 126–36
- Barnes, «Victories of Constantine»: T. Barnes, «The Victories of Constantine», *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 20 (1976), 149-155.
- Baynes «Rome and Armenia»: N. Baynes, «Rome and Armenia in the Fourth Century», *English Historical Review* 25 (1910), 625-643.
- Blockley, *East Roman Foreign Policy*: R. C. Blockley, *East Roman Foreign Policy: Formation and Conduct from Diocletian to Anastasius*, Μέλχσαμ 1992.
- Blockley, «Caesars of Constantius II»: R. C. Blockley, «Constantius Gallus and Julian as Caesars of Constantius II», *Latomus* 31 v.2, (1972) 433–468.

- Blockley, «The Persian Invasion of»: R. C. Blockley, «Ammianus Marcellinus on the Persian Invasion of A. D. 359» *Phoenix*, vol. 42, no. 3, 1988, pp. 244–260
- Burgess, «The Summer of Blood»: R. Burgess, «The Summer of Blood: The ‘Great Massacre’ of 337 and the Promotion of the Sons of Constantine», *DOP* 62 (2008), 5–51.
- Bury, «Battle of Singara»: J. Bury, «Date of the Battle of Singara», *BZ* 5 (1896), 302–305.
- Dignas, Winter, *Rome and Persia*: B. Dignas, E. Winter, *Rome and Persia in Late antiquity: Neighbours and Rivals*, Κέμπριτζ 2007.
- Dodgeon, Lieu, *Eastern Frontier*: M. H. Dodgeon, S. N. C. Lieu, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars (AD226-363): A Documentary History*, Λονδίνο, Νέα Υόρκη 1991.
- Dolezal, *The Reign of Constantine*: S. Dolezal, *The Reign of Constantine, 306-307: Continuity and Change in the Late Roman Empire*, Τσέσκα Μπουντεγιόβιτσε 2020.
- Drinkwater, *Alamanni*: J. F. Drinkwater, *The Alamanni and Rome 213-496 (Caracalla to Clovis)*, Οξφόρδη, Νέα Υόρκη 2007.
- Drinkwater, «The Revolt of Magnentius»: J. Drinkwater, «The Revolt and Ethnic Origin of the Usurper Magnentius (350–353) and the Revolt of Vetricianus (350)», *Chiron* 30 (2000), 131–159.
- Edwell, *Rome and Persia*: P. Edwell, *Rome and Persia at War: Imperial Competition and Contact 193–363 CE*, Άμπινγκτον, Νέα Υόρκη 2021.
- Elton, *Roman Empire*: H. Elton, *The Roman Empire in Late Antiquity: A Political and Military History*, Κέμπριτζ 2018.
- Elton, *Warfare*: H. Elton, *Warfare in Roman Europe AD 350–425*, Οξφόρδη 1996.
- Fisher, *Rome, Persia, and Arabia*: G., Fisher, *Rome Persia and Arabia: Shaping the Middle East from Pompey to Muhammad*, Άμπινγκτον, Νέα Υόρκη 2020.
- Harries, *Imperial Rome*: J. Harries, *Imperial Rome AD 284 to 363*, Εδιμβούργο 2012.
- Heather, *Goths*: P. J. Heather, *Goths and Romans 332-489*, Οξφόρδη 1991
- Holt, «Usurping a Usurper»: W. Holt, «Usurping a Usurper: The Poemenius Revolt at Trier», *Journal of the Numismatic Association of Australia* 17 (2005).
- Humphries, «The Memory of Mursa»: M. Humphries, «The Memory of Mursa: Usurpation, Civil War and Contested Legitimacy Under the Sons of Constantine», στο εκδ. N. Baker-Brian, S. Taughher, *The Sons of*

Constantine, AD 337-361: In the Shadows of Constantine and Julian, Κάρντιφ 2020, 157-184.

Kaegi, «Constantine's and Julian's»: W. Kaegi, «Constantine's and Julian's strategies of strategic surprise against the Persians», *Athenaeum* 59 (1981), 209-213.

Καρπόζηλος, *Ιστορικοί και χρονογράφοι*: Α. Καρπόζηλος, *Βυζαντινοί ιστορικοί και χρονογράφοι τ. Α΄*, Αθήνα 1997.

Kovacs «Sarmatians»: P. Kovacs, «The literary sources of Constantius II's war against the Sarmatians», *Mensa rotunda epigraphica Napocensis* (2016), 161–192

Kulikowski, *Gothic Wars*: M. Kulikowski, *Rome's Gothic Wars: From the Third Century to Alaric*, Κέιμπριτζ, Νέα Υόρκη 2006.

Kulikowski, «A Father's Legacy»: M. Kulikowski, «A Father's Legacy: Foreign Affairs Under the Sons of Constantine», στο εκδ. N. Baker-Brian, S. Taugher, *The Sons of Constantine, AD 337-361: In the Shadows of Constantine and Julian*, Κάρντιφ 2020, 309-328.

Kulikowski «Northern Barbarians»: M. Kulikowski, «Constantine and the Northern Barbarians», στο εκδ. N. Lenski, *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*, Κέιμπριτζ 2007, 347-376.

Lee, *Information*: A. D. Lee, *Information and Frontiers: Roman Foreign Relation in Late Antiquity*, Κέιμπριτζ, Νέα Υόρκη, Βικτώρια 1993.

Lewis, «The Civil War of AD 340»: W. Lewis, «Constantine II and His Brothers: The Civil War of AD 340», στο εκδ. N. Baker-Brian, S. Taugher, *The Sons of Constantine, AD 337-361: In the Shadows of Constantine and Julian*, Κάρντιφ 2020, 57-94.

Luttwak, *Byzantine Grand Strategy*: E. N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, Κέιμπριτζ, Μασαχουσέτη, Λονδίνο 2009.

Luttwak, *Roman Grand Strategy*: E. N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Roman Empire: From the First Century CE to the Third*, Βαλτιμόρη 1976.

Millar, «Frontiers»: F. Millar, «Emperors, Frontiers and Foreign Relations, 31 B. C. to A. D. 378» *Britannia* 13, (1982), 1–23.

Nixon, Rogers, *The Panegyrici Latini*: C. E. V. Nixon, B. S. Rogers, *In Praise of Later Roman Emperors: The Panegyrici Latini. Transformation of the Classical Heritage* 21, Μπέρκλεϋ, Λος Άντζελες, Λονδίνο 1994.

Odahl, *Cristian Empire*: C. M. Odahl, *Constantine and the Cristian Empire*, Άμπινγκτον, Νέα Υόρκη 2004.

- Παπασωτηρίου, *Υψηλή στρατηγική*: Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική: 6^{ος}-11^{ος} αιώνας*, Αθήνα 2000.
- Pohlsander, «Crispus»: H. Pohlsander «Crispus: Brilliant Career and Tragic End», *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte* 33 v. 1 (1984), 79–106.
- Potter, *Empire at Bay*: D. Potter, *The Roman Empire at Bay AD 180-395*, Λονδίνο, Νέα Υόρκη 2004.
- Rees, *Diocletian*: R. Rees, *Diocletian and the Tetrarchy*, Εδιμβούργο 2004.
- Šašel, «The Struggle Between»: J. Šašel, «The Struggle Between Magnentius and Constantius II for Italy and Illyricum», *Živa antika* 21 (1971), 205–216.
- Seager, «Perceptions of eastern frontier»: R. Seager, «Perceptions of eastern frontier policy in Ammianus, Libanius, and Julian» *Classical Quarterly* 47 (1997), 253-268.
- Seager, «Roman Policy on the Rhine»: R. Seager, «Roman Policy on the Rhine and the Danube in Ammianus» *Classical Quarterly* 49 v.2 (1999), 579–605
- Shahid, *Byzantium and the Arabs*: I. Shahid, *Byzantium and the Arabs in the Fourth Century*, Ουάσιγκτον 1984
- Thompson, «Gallus»: E. A. Thompson, «Ammianus' Account of Gallus Caesar», *The American Journal of Philology*, 64 v. 3 (1943), 302–15.
- Warmington, «Lies of Metrodorus»: B. Warmington «Ammianus Marcellinus and the Lies of Metrodorus», *The Classical Quarterly* 31 v. 2 (1981), 464–468.
- Woudhuysen, «Constans' Image»: G. Woudhuysen, «Uncovering Constans' Image» στο εκδ. D. Burgersdijk, A. Ross, *Imagining Emperors in the Later Roman Empire*, τ. 1, Λέιντεν, Βοστώνη 2018, 158-181.
- Χρυσός, *Βυζάντιο και Γότθοι*: E. Κ. Χρυσός, *Το Βυζάντιο και οι Γότθοι*, Θεσσαλονίκη 1972.
- Chrysos, «Byzantine diplomacy»: E. Chrysos, «Byzantine diplomacy, A.D. 300-800: means and ends», στο εκδ. J. Shepard, S. Franklin, *Byzantine diplomacy. Papers from the 24th Spring Symposium of Byzantine Studies*, Κέιμπριτζ 1990 – Χαμπσάιρ, Βερμόντ 1992, 25-39.